ВІСНИК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Офіційне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Виходить
шість разів на рік

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ,
вул. Жилянська, 14

5 / 2026

© Конституційний Суд України, 2026

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Олександр Петришин — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України (*голова редакційної ради*);

Оксана Грищук — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови редакційної ради*);

Юрій Барабаш — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України;

Віктор Бесчастний — керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор;

Тома Бірмонтієне — професор Університету імені Миколаса Ромеріса, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки (2005–2014), доктор права, професор;

Віктор Городовенко — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Мірослав Гранат — професор Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща (2007–2016), доктор права, професор;

Віктор Колісник — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Михайло Костицький — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри теорії, історії та філософії Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України;

Василь Лемак — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Сергій Різник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент;

Олександр Скрипнюк — директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України;

Ольга Совгиря — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор;

Володимир Тихий — суддя Конституційного Суду України у відставці, радник президії НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України;

Богдан Футей — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

Віктор Шишкін — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

У НОМЕРІ

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)
у справі за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження) *від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026* 6

Окрема думка (частково розбіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського
у справі за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження) 25

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)
у справі за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України *від 15 липня 2026 року № 7-р(II)/2026* 31

Окрема (збіжна) думка судді Конституційного Суду України Олександра Водяннікова
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України від 15 липня 2026 року № 7-р(II)/2026 52

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)
у справі за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (щодо гарантій апеляційного оскарження для захисту майнових прав на стадії досудового розслідування) *від 21 липня 2026 року № 8-р(II)/2026* 63

Окрема думка судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (щодо гарантій апеляційного оскарження для захисту майнових прав на стадії досудового розслідування)
. 81

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)
у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою) *від 21 липня 2026 року № 9-р(II)/2026*
. 87

Окрема думка судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою)
. 104

Окрема думка (частково розбіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського
у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою)
. 111

Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України
про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Вадима Григоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу першого пункту 1 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України *від 8 липня 2026 року № 63-у(I)/2026*
. 115

Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України
про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Носаченко Анни Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої статті 353 Цивільного процесуального кодексу України *від 8 липня 2026 року № 65-у(II)/2026*
. 119

Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України
про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалухіної Вікторії Вікторівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шістнадцятого частини першої статті 1, підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45, частини першої статті 51^1 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу адміністративного судочинства України *від 22 липня 2026 року № 67-у(І)/2026* 122

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ:
30 РОКІВ НА ЗАХИСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Олександр ПЕТРИШИН. Конституційний контроль в Україні:
від витоків до сьогодення 126

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, СЕМІНАРИ

Огляд Урочистої академії «Український конституціоналізм у XXI столітті:
конституційний розвиток, випробування війною, виклики євроінтеграції» 139

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Липень — серпень 2026 року 156

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження)

К и ї в
15 липня 2026 року
№ 6-р(II)/2026

Справа № 3-21/2025(38/25)

Другий сенат Конституційного Суду України у такому складі:

Юровська Галина Валентинівна — головуючий,
Водянніков Олександр Юрійович,
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович — доповідач,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Різника С.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., виконувач обов'язків Міністра юстиції України (заступник Міністра юстиції України з питань європейської інтеграції) Сугак Л.П., науковці кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — доктор юридичних наук, професор Берченко Г.В., кандидат юридичних наук, доцент Павшук К.О.; науковці кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — доктор юридичних наук, професор Капліна О.В., доктор юридичних наук, професор Дроздов О.М., кандидат юридичних наук, доцент Туманянц А.Р.; завідувач кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор Торбас О.О.; науковці кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса — завідувач кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Турченко О.Г., кандидат юридичних наук, доцент Головчук В.А.; доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент Калужна О.М.,

Конституційний Суд України
у с т а н о в и в:

1. Самборська Т.Л. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), статтю 309, частину третю статті 392, пункт 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), абзац третій пункту 19 розділу I Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України „Про електронні комунікації“ щодо підвищення ефективності досудового розслідування „за гарячими слідами“ та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року № 2137–IX, абзаци другий, третій, четвертий пункту 4, абзац другий пункту 5, пункти 6, 7 розділу I Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 8 грудня 2023 року № 3509–IX.

Третя колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 9 вересня 2025 року № 132-3(II)/2025 відкрила конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Самборської Т.Л. щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу. Щодо інших вимог конституційної скарги ухвалами Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 9 вересня 2025 року № 132-3(II)/2025, Другого сенату Конституційного Суду України від 17 вересня 2025 року № 30-у(II)/2025 у відкритті конституційного провадження відмовлено.

Отже, перевірці на відповідність Конституції України в цій справі підлягають стаття 309, пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу.

1.1. Частинами першою, другою статті 309 Кодексу визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Згідно з частиною третьою статті 309 Кодексу «інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді».

Згідно з пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає».

1.2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів випливає таке.

Головне слідче управління Державного бюро розслідувань здійснювало досудове розслідування в кримінальному провадженні за підозрою Самборської Т.Л. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 367 Кримінального кодексу України.

Старший слідчий Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, керуючись частиною десятою статті 290 Кодексу, звернувся до слідчого судді Печерського районного суду міста Києва з клопотанням, у якому просив установити стороні захисту строк для ознайомлення з матеріалами зазначеного кримінального провадження.

Слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва клопотання задовольнив і постановив ухвалу, якою встановив підозрюваній Самборській Т.Л. та її захисникам строк для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у кримінальному провадженні. На цю ухвалу адвокат, який діяв в інтересах Самборської Т.Л., подав апеляційну скаргу до Київського апеляційного суду, який відмовив у відкритті провадження, оскільки «кримінальним процесуальним законом не передбачено можливості оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, постановленої в порядку ч.10 ст. 290 КПК України».

Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, керуючись статтею 309, пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу, відмовила у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою захисника, який діяв в інтересах Самборської Т.Л., поданою на ухвалу Київського апеляційного суду, зазначивши, що «суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відмову у відкритті провадження за поданою апеляційною скаргою, оскільки апеляційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку».

1.3. Самборська Т.Л., обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України статті 309 Кодексу, зазначає, що «чинний КПК України не містить повноважень суду щодо скасування незаконної ухвали слідчого судді, як на стадії підготовчого судового провадження, так і під час наступних стадій кримінального (судового) провадження. Таким чином, норми статті 309 КПК України не містять ефективних засобів юридичного захисту прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого». Крім того, суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що «встановлене законодавцем у частині третій статті 309 КПК України правило є ілюзорним, адже, взагалі не дозволяє оскаржити незаконну ухвалу слідчого судді, в тому числі, на стадії судового провадження. Заперечення проти ухвали слідчого судді, про які йдеться у частині третій статті 309 КПК України, можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді. Однак, вказане заперечення як процесуальний засіб захисту фактично не має ніяких ефективних наслідків, оскільки норми КПК України не містять компетенції суду за результатами розгляду такого заперечення. Іншими словами, невідомо, як з точки зору процесуального закону, має реагувати суд на заперечення, передбачене частиною третьою статті 309 КПК України».

Обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу, Самборська Т.Л. зазначає, зокрема, що «оскаржувана норма перешкоджає повноцінній процесуальній діяльності в суді касаційної інстанції. Більше того, із змістом оскаржуваної норми підтверджується факт наявності у суддів касаційної інстанції фактично безмежного процесуального простору для вирішення будь-якої справи у спосіб без відкриття касаційного провадження, тобто, для зловживань і порушень людських прав». У підсумку суб'єкт права на конституційну скаргу твердить, що застосування оскаржуваної норми статті 428 Кодексу позбавило його «права на справедливий суд та права на ефективний засіб юридичного захисту, що гарантовано частиною першою, другою, шостою статті 55 Конституції України».

1.4. Президент України щодо питань, порушених у конституційній скарзі, зазначив, що «законодавець з метою дотримання процесуальних строків, забезпечення своєчасного завершення досудового розслідування у кримінальному провадженні може встановити обмеження на оскарження в апеляційному порядку рішення, що його ухвалює суд у процесі розгляду справи, але не вирішує її по суті, якщо це не порушує сутності конституційного права на судовий захист»; «пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу виконує функцію процесуального фільтра <…> спрямований на забезпечення ефективності діяльності суду касаційної інстанції, недопущення зловживання правом на оскарження, дотримання розумних строків кримінального провадження».

1.5. Голова Верховної Ради України зауважив, що «з 2012 року кримінальним процесуальним законом запроваджено новий інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Зокрема, запроваджено здійснення судового контролю слідчим суддею на стадії досудового розслідування для виконання процесуальних завдань кримінального провадження та захисту прав, свобод і інтересів людини»; «легітимна мета правового інституту слідчого судді як засобу процесуального контролю на стадії досудового розслідування та ухвалені ним рішення за своєю юридичною природою відрізняються від інших процесуальних рішень суду. Встановлення процесуальних фільтрів на такі рішення обумовлено вимогами процесуального законодавства та відповідає нормам КПК України, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України».

1.6. Міністерство юстиції України зазначило, що «аналіз статті 309 КПК засвідчує, що її положення відповідають принципу правової визначеності, недискримінації, забезпечення прав і свобод людини, адже встановлюють чіткий, вичерпний перелік ухвал, які підлягають оскарженню, що унеможливлює довільне або вибіркове застосування норм. Крім того, саме по собі таке обмеження оскарження забезпечує оперативність досудового розслідування та є інструментом процесуальної економії і ефективності правосуддя, оскільки запобігає існуванню умов для штучного затягування досудового розслідування та порушення балансу між інтересами сторін і публічним інтересом у розкритті злочинів. Установлені статтею 309 КПК обмеження відповідають принципу пропорційності, оскільки передбачено подальший судовий контроль (сторона захисту може подати відповідні клопотання та заперечення під час підготовчого провадження в суді)»; «положення пункту 2 частини другої статті 428 КПК не наділяє Верховний Суд „безмежним процесуальним простором“, оскільки рішення про відмову у відкритті касаційного провадження є процесуальним актом, що ухвалюється у формі та за підставами, прямо визначеними кримінальним процесуальним законом».

2. Розв’язуючи питання конституційності статті 309 Кодексу в тім, що вона не передбачає оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, Конституційний Суд України підкреслює вагомість попередніх юридичних позицій, які були сформульовані ним у справах щодо забезпечення права особи на апеляційне оскарження судових рішень.

2.1. Визнаючи неконституційним положення частини другої статті 392 Кодексу щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, Конституційний Суд України

виходив, зокрема, з того, що «неможливість своєчасного апеляційного перегляду рішення суду першої інстанції про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою унеможливлює ефективну та оперативну (дієву) перевірку правомірності обмеження конституційного права особи на свободу на стадії судового розгляду. Неможливість оскарження особою чи її захисником в апеляційному порядку ухвали суду про продовження строку тримання під вартою створює умови, за яких помилкове рішення суду першої інстанції, чинне протягом тривалого часу, може призвести до тяжких невідворотних наслідків для зазначеної особи у вигляді безпідставного обмеження її конституційного права на свободу» (абзац чотирнадцятий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 13 червня 2019 року № 4-р/2019).

У Рішенні від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 Конституційний Суд України визнав конституційними положення частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу щодо заборони оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, ураховуючи, що запроваджене нормативне регулювання спрямовано, зокрема, на недопущення затягування розгляду питання про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, на запобігання порушенню розумних строків кримінального провадження (абзац шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини); така законодавча заборона не позбавляє підозрюваного, обвинуваченого права на судовий захист, оскільки положення Кодексу передбачають інший механізм судового захисту, яким підозрюваний, обвинувачений може скористатися, — можливість подання заперечень проти ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу під час підготовчого провадження в суді (перше речення абзацу сьомого підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України також наголошував, що припис пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України «не позбавляє законодавця повноваження передбачити можливість апеляційного оскарження будь-якого рішення, що його ухвалює суд під час розгляду справи, але не вирішує її по суті, або встановити обмеження чи заборону на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті <…> встановлені обмеження або заборона на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті, не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути домірними (пропорційними) та обґрунтованими, не повинні порушувати сутність конституційного права особи на судовий захист» (друге речення абзацу восьмого, абзац десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 17 березня 2020 року № 5-р/2020).

2.2. Ураховуючи викладені юридичні позиції, Конституційний Суд України звертає увагу, що в пункті 8 частини другої статті 129 Конституції України особі гарантовано безумовне право на апеляційний перегляд її справи по суті, але не встановлено таких самих за змістом і обсягом гарантій апеляційного оскарження тих процесуальних судових рішень, якими вирішуються окремі питання кримінального провадження.

Водночас наведене не означає, що питання апеляційного оскарження зазначених судових рішень перебуває за межами дії конституційних гарантій. Так, у кримінальному провадженні право особи на оскарження ухвал слідчого судді імпліцитно обумовлене не лише пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України, а й іншими конституційними приписами, зокрема частиною другою статті 63, яка гарантує підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному право на захист, та пунктом 5 частини дру-

гої статті 129, якою забезпечення обвинуваченому права на захист визнано однією з основних засад судочинства.

Таким чином, право особи на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді має реалізовуватися в порядку, визначеному законом, ухваленим на підставі Конституції України та у встановлених конституційних межах. Не порушуючи цих меж, законодавець повинен дотримуватись особливо виваженого підходу, адже, з одного боку, «апеляційний перегляд будь-якого процесуального судового рішення, яким не вирішується справа по суті, призведе до затягування судового процесу, а отже, і до порушення розумних строків розгляду та вирішення по суті справи судом, що нівелює зміст права на доступ до правосуддя» (абзац шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020); а з іншого — такі судові рішення, хоча ними й не вирішується справа по суті, нерідко мають особливо важливе значення для реалізації й захисту особою своїх прав та можуть здійснити визначальний вплив на справедливість розгляду справи в цілому.

Отже, Верховна Рада України не може довільно визначати, які ухвали слідчого судді підлягають апеляційному оскарженню, а які не підлягають. Законодавець має обов'язок унормовувати це питання в такий спосіб, щоб, з одного боку, ефективно досягати цілей правосуддя, унеможливлюючи, зокрема, необґрунтоване зволікання в розгляді судових справ, а з іншого — не позбавляти особу конституційного права на судовий захист і не порушувати інших її людських прав.

Тож Конституційний Суд України в аспекті питань, порушених у конституційній скарзі, висновує, що конституційно допустимою є така законодавча заборона права на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді, яка: установлена з легітимною метою, пов'язаною, зокрема, із забезпеченням належного перебігу кримінального процесу, дотриманням розумних строків судового розгляду, запобіганням надмірній фрагментації судового провадження та недопущенням зловживання процесуальними правами; є домірною (пропорційною), тобто такою, що не призводить до свавільного обмеження конституційного права особи на судовий захист і не порушує сутності цього права.

Відповідно, відсутність права на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді допускається: щодо тих ухвал, юридичні наслідки яких не спричиняють незворотного або настільки істотного втручання у конституційні права і свободи особи, яке буде неможливо вчасно та дієво усунути без звернення до суду апеляційної інстанції; якщо інші (альтернативні) засоби юридичного захисту, передбачені кримінальним процесуальним законом, спроможні гарантувати усунення наслідків можливого порушення прав особи, спричинених ухвалою слідчого судді, забезпечивши їх реальне поновлення.

2.3. У частинах першій, другій статті 309 Кодексу визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування.

Конституційний Суд України, проаналізувавши зміст цих приписів статті 309 Кодексу, зазначає, що законодавець загалом запровадив право на апеляційне оскарження тих ухвал слідчого судді, які: безпосередньо пов'язані з істотним обмеженням (або можливістю такого обмеження) конституційних прав та свобод особи (зокрема, права на свободу та особисту недоторканність внаслідок застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, домашнього арешту; права користуватися і розпоряджатися своєю власністю внаслідок накладення арешту на майно; права на здійснення підприємницької діяльності внаслідок застосування тимчасових обмежень діяльності юридичної особи та/або тимчасових обмежень в отриманні прав; права на працю

внаслідок відсторонення від посади); мають вирішальне значення для досудового розслідування (відмова у здійсненні спеціального досудового розслідування, відмова у здійсненні заходів із забезпечення кримінального провадження тощо) чи кримінального провадження в цілому (закриття кримінального провадження).

Ураховуючи зазначене, Верховна Рада України визначила перелік ухвал слідчого судді, які підлягають апеляційному оскарженню, не довільно, а виходячи з розуміння їх юридичного змісту та практичних наслідків для прав особи. Водночас викладена вище практика Конституційного Суду України засвідчує, що підхід законодавця до унормування цієї сфери суспільних відносин загалом не виключає випадків неврахування ним важливих правових характеристик питань, які вирішуються відповідними ухвалами слідчого судді, що уже призводило до необґрунтованої заборони апеляційного оскарження окремих з них та як наслідок — порушення конституційного права особи на судовий захист.

Тож, беручи до уваги принцип «сутність важливіша за форму» (*substantia potior est forma*), Конституційний Суд України наголошує, що під час розв'язання питання конституційності законодавчої заборони апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування визначальними є не формальні характеристики відповідної ухвали, а її предмет і призначення в кримінальному провадженні, юридичні наслідки, характер і ступінь впливу на конституційні права особи.

2.4. Згідно зі статтею 290 Кодексу, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання і направлення до суду обвинувального акта, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування (частина перша); прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання (частина друга).

Відповідно до частини десятої статті 290 Кодексу сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ; у разі зволікання під час ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів.

Аналіз наведених приписів Кодексу свідчить, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування є не формальною процесуальною дією, а однією з основних гарантій реалізації права на судовий захист. Саме на цьому етапі сторона захисту отримує можливість з'ясувати обсяг і зміст доказів сторони обвинувачення, оцінити їх значення для кримінального провадження, визначити власну правову позицію, підготувати необхідні процесуальні клопотання тощо.

Право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є невіддільним складником конституційного права на захист підозрюваного (обвинуваченого). Конституційний Суд України вже звертав увагу, що «ознайомлення обвинуваченого чи

його захисника з матеріалами справи в межах розумних строків відповідає завданням кримінального судочинства <…>. Це, з одного боку, забезпечує реалізацію прав і свобод людини і громадянина, а з іншого — вимагає від особи відповідальної поведінки, зумовленої законними потребами, інтересами інших осіб (зокрема, потерпілого) та суспільства в цілому» (абзац третій підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 18 січня 2012 року № 1-рп/2012).

Отже, установлення слідчим суддею строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування є процесуальним засобом, спрямованим на забезпечення належного перебігу кримінального провадження та запобігання його безпідставному затягуванню. Водночас застосування цього засобу допустиме лише за умови, що визначений строк є об'єктивно достатнім з огляду на обсяг і складність матеріалів, умови доступу до них та інші обставини, які мають значення для належної підготовки захисту підозрюваного (обвинуваченого).

2.5. Конституційний Суд України бере до уваги, що частина друга статті 63 та пункт 5 частини другої статті 129 Конституції України змістовно узгоджуються з пунктом 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), у якому встановлено права, які має кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, з-поміж них мати достатній час і умови, необхідні для підготовки свого захисту (підпункт «b»).

Європейський суд з прав людини розглядає вимоги пункту 3 статті 6 Конвенції як конкретні аспекти права на справедливий суд, гарантованого пунктом 1 її статті 6 [рішення у справі *Iglin v. Ukraine* / *Іглін проти України* від 12 січня 2012 року (заява № 39908/05), § 64], та обстоює позицію, що під час оцінювання того, чи в обвинуваченого був достатній час для підготовки свого захисту в аспекті дотримання вимог підпункту «b» пункту 3 статті 6 Конвенції, особливу увагу слід звертати на характер провадження, а також складність справи і стадію провадження [рішення у справі *Gregačević v. Croatia* від 10 липня 2012 року (заява № 58331/09), § 51].

У рішенні у справі *Vyerentsov v. Ukraine* / *Вєренцов проти України* від 11 квітня 2013 року (заява № 20372/11) Європейський суд з прав людини зазначив, що підпункт «b» пункту 3 статті 6 Конвенції гарантує обвинуваченому «достатній час і умови, необхідні для підготовки свого захисту»; обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист належним чином і без перешкод подати на розгляд суду всі аргументи захисту, що мають значення для справи, і в такий спосіб упливати на результат провадження; засоби, доступні кожному, хто обвинувачується у кримінальному правопорушенні, мають охоплювати можливість ознайомитися з результатами розслідування, що проводилося упродовж провадження, для підготовки свого захисту; питання достатності часу та засобів, наданих обвинуваченому, повинно оцінюватися з огляду на обставини кожної конкретної справи (§ 75).

Європейський суд з прав людини також наголосив, що відповідно до принципу рівності сторін, який є однією зі складових більш широкого поняття справедливого судового розгляду, кожній стороні має бути надана належна можливість викласти свою позицію в умовах, які не ставлять її в нерівне становище порівняно з іншою стороною [рішення у справі *Foucher v. France* від 18 березня 1997 року (заява № 22209/93), § 34]; безперешкодний доступ до матеріалів справи та вільне використання будь-яких нотаток, включно із можливістю отримання копій відповідних документів, є важливими гарантіями справедливого судового розгляду [рішення у справі *Beraru v. Romania* від 18 березня 2014 року (заява № 40107/04), § 70].

Отже, аналіз практики Європейського суду з прав людини дає підстави для висновку, що гарантії, передбачені підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції, у взаємозв'язку з принципом рівності сторін судового провадження, як і гарантії, закріплені частиною другою статті 63 та пунктом 5 частини другої статті 129 Конституції України, спрямовані на забезпечення реальної, а не формальної можливості особи підготувати та здійснити свій захист, а достатність часу для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є обов'язковою умовою справедливості судового розгляду.

2.6. У зазначеному контексті Конституційний Суд України бере також до уваги практику зарубіжних судових органів конституційного контролю. Так, Конституційний Суд Чеської Республіки вказав, що доступ до матеріалів справи є невіддільним елементом кримінального провадження в умовах верховенства права з точки зору загальних вимог прозорості, публічного доступу та можливості захищати свої права від потенційних порушень [пункт 20 мотивувальної частини рішення від 6 березня 2014 року № III.ÚS 1956/13 (N 28/72 SbNU 325)].

Згідно з рішенням Конституційного Суду Румунії від 23 вересня 2021 року № 31 доступ до матеріалів справи потрібний для того, щоб кримінальне провадження проводилося на засадах змагальності сторін та відповідно до принципу рівності між стороною обвинувачення та стороною захисту (пункт 47 мотивувальної частини).

У рішенні Конституційного Суду Латвійської Республіки від 23 травня 2017 року № 2016-13-01 наголошено, що принцип рівності сторін, який випливає з концепції справедливого суду, передбачає, що права сторін у судовому провадженні мають бути справедливо збалансовані упродовж усього розгляду справи, а саме: кожній стороні мають бути надані достатні можливості для використання процесуальних засобів юридичного захисту; жодна сторона не може бути безпідставно поставлена в менш сприятливе становище порівняно з іншими сторонами (абзац п'ятий підпункту 14.1 пункту 14 мотивувальної частини).

Конституційний Суд Іспанії у рішенні від 14 грудня 2020 року № 180/2020 зазначив, що право на доступ до матеріалів справи, необхідних для оскарження законності арешту або позбавлення волі, є невіддільним елементом права на інформацію, щодо якого воно виконує функцію процесуальної (забезпечувальної) гарантії (абзац другий пункту 4 розділу II мотивувальної частини).

Отже, наведена практика зарубіжних судових органів конституційного контролю також підтверджує, що право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження має не лише галузеве, а й конституційно-правове значення, оскільки є необхідною передумовою реалізації права людини на судовий захист, гарантованого Конституцією України.

2.7. Вирішуючи цю справу, Конституційний Суд України враховує, що відсутність нормативного закріплення права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування не позбавляє учасників кримінального провадження процесуальних засобів домогтися перевірки її законності в інший спосіб.

Кримінальний процесуальний закон передбачає комплекс взаємопов'язаних засобів юридичного захисту, у межах якого апеляційне оскарження ухвали слідчого судді є одним зі способів судового контролю, але не єдиним. Альтернативні процесуальні механізми юридичного захисту в кримінальному провадженні мають те саме завдання із забезпечення контролю за законністю дій слідчого, дізнавача, прокурора або слідчого

судді та покликані надати особі реальну можливість домогтися поновлення своїх прав і усунення негативних наслідків їх можливого порушення.

Так, згідно з частиною третьою статті 309 Кодексу проти ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, яка апеляційному оскарженню не підлягає, можуть бути подані заперечення під час підготовчого провадження в суді.

Водночас Конституційний Суд України звертає увагу, що частина третя статті 309 Кодексу чітко не деталізує процесуальних наслідків подання заперечень проти ухвал слідчого судді, прямо не визначає окремої процедури їх розгляду, чим допускає різні варіанти її як теоретичної інтерпретації, так і практичного розуміння. Це призводить до відсутності в національній правозастосовній практиці усталеного підходу, який гарантував би належний розгляд судами поданих заперечень та обов'язкове мотивоване реагування судів на наведені в них доводи.

2.8. Конституційний Суд України послідовно обстоює юридичну позицію, за якою «можливість неоднозначного тлумачення норми закону, що є предметом конституційного контролю, не є достатньою підставою для визнання її неконституційною, якщо ця норма допускає конституційно узгоджене (конформне) тлумачення, що забезпечує її розуміння та застосування у спосіб, сумісний із приписами Основного Закону України» [абзац перший підпункту 5.5 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 10 вересня 2025 року № 4-р(II)/2025].

Таким чином, здійснення конституційного контролю передбачає не лише формальне зіставлення оскаржуваного закону з приписами Конституції України, а й його системне та комплексне тлумачення. Якщо відповідний законодавчий припис може бути витлумачений у спосіб, що узгоджується з Конституцією України, і водночас у спосіб, який призводить до її порушення, слід виходити з такого розуміння закону, яке забезпечує дію Конституції України як акта найвищої юридичної сили та унеможливлює нівелювання встановлених нею гарантій. Підстава для визнання закону неконституційним виникає тільки в тому разі, коли його узгоджене з Конституцією України тлумачення неможливе.

За буквального тлумачення частини третьої статті 309 Кодексу заперечення проти ухвали слідчого судді могли б розглядатися як формальна процесуальна заява, яку суд лише долучає до матеріалів кримінального провадження без обов'язку надати оцінку викладеним у ній доводам. За такого підходу право на подання заперечень не створювало б для особи реального засобу юридичного захисту, не забезпечувало б перевірки законності відповідної ухвали, мало б, по суті, декларативний характер та не могло б компенсувати відсутність права на її апеляційне оскарження.

Конституційний Суд України вважає, що таке тлумачення частини третьої статті 309 Кодексу не узгоджувалося б із приписами статей 55, 63, пункту 5 частини другої статті 129 Конституції України.

Здійснюючи натомість узгоджене з Конституцією України тлумачення частини третьої статті 309 Кодексу, Конституційний Суд України бере до уваги й інші приписи Кодексу, що перебувають у безпосередньому і сутнісному зв'язку між собою.

Так, відповідно до частини шостої статті 9 Кодексу у випадках, коли положення Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 Кодексу. До таких засад, зокрема, належать: верховенство права, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними

суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (пункти 1, 13, 15 частини першої статті 7 Кодексу).

Згідно зі статтею 8 Кодексу кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина перша); принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (частина друга).

За частиною першою статті 20 Кодексу підозрюваний, обвинувачений має право на захист, яке включає, серед іншого, право збирати і подавати докази.

Відповідно до статті 22 Кодексу змагальність сторін у кримінальному провадженні передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими Кодексом (частина перша); сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів (частина друга); суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (частина шоста).

Отже, ураховуючи текст і зміст частини третьої статті 309 Кодексу, здійснивши її системне ціннісне та цільове тлумачення, яке узгоджується з Конституцією України, Конституційний Суд України висновує, що заперечення проти ухвали слідчого судді, яка не підлягає апеляційному оскарженню, є обов'язковими для розгляду і врахування судом. Праву особи на подання заперечень проти ухвали слідчого судді кореспондує обов'язок суду належним чином розглянути такі заперечення, перевірити наведені в них доводи, надати їм належну юридичну оцінку та за потреби вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права.

2.9. Оцінюючи практичну можливість ознайомлення з матеріалами досудового розслідування за результатами розгляду судом заперечень, поданих обвинуваченим під час підготовчого судового засідання, Конституційний Суд України враховує, що досудове розслідування закінчується, зокрема, направленням до суду обвинувального акта (пункт 5 частини першої статті 3 Кодексу) та доданих до нього документів, які визначені в частині четвертій статті 291 Кодексу, з-поміж яких реєстр матеріалів досудового розслідування. Отже, під час підготовчого судового засідання в розпорядженні суду перебувають лише зазначені документи, інші матеріали досудового розслідування сторона обвинувачення до суду не направляє.

Крім того, приписи Кодексу не встановлюють права обвинуваченого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування після його завершення. Так, стаття 317 Кодексу надає учасникам судового провадження можливість ознайомитися виключно з тими матеріалами кримінального провадження (кримінальної справи), які направлені до суду після завершення досудового розслідування, та тими, які долучені до справи безпосередньо під час судового провадження.

Таке законодавче регулювання спрямоване на забезпечення засад змагальності та безпосередності судового розгляду, за яких докази мають подаватися сторонами та досліджуватися судом безпосередньо, а не у спосіб завчасного ознайомлення суду з усіма без виключення матеріалами досудового розслідування.

Водночас цей підхід є виправданим лише за умови, що стороні захисту на стадії досудового розслідування була забезпечена реальна можливість ознайомитися з усіма його матеріалами в обсязі, необхідному для підготовки свого захисту. У зв'язку з цим подане заперечення, у якому обґрунтовується відсутність такої можливості, має бути не тільки

належно досліджене судом, а й мати наслідком відновлення права особи на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в разі встановлення факту його порушення.

Відповідно, Конституційний Суд України підкреслює, що відсутність у безпосередньому розпорядженні суду на стадії підготовчого судового засідання всіх матеріалів досудового розслідування не позбавляє суд можливості зобов'язати сторону обвинувачення надати особі на визначений ним строк доступ до цих матеріалів для ознайомлення без їх обов'язкового долучення до матеріалів кримінальної справи, яка перебуває в розпорядженні суду. Водночас обрання конкретних процесуальних способів забезпечення і практичної реалізації права особи на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування за наслідками поданих заперечень має вирішуватись судами системи судоустрою України під час здійснення судочинства.

Покликання на неспроможність забезпечити доступ до матеріалів досудового розслідування тільки з огляду на те, що ця стадія кримінального провадження вже завершена, не вбачається обґрунтованим і є таким, що засноване на суто формальному трактуванні Кодексу без урахування принципу верховенства права і головного обов'язку держави — утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Отже, оскільки подання заперечень проти ухвали слідчого судді щодо встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування спроможне забезпечити захист і відновлення відповідного права підозрюваного (обвинуваченого), підстав для визнання статті 309 Кодексу неконституційною через те, що вона не передбачає апеляційного оскарження зазначеної ухвали, немає.

2.10. У зв'язку з наведеним Конституційний Суд України бере до уваги, що імовірно негативні юридичні наслідки ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування не є незворотним або настільки істотним втручанням у конституційні права особи, яке неможливо було б усунути на наступних стадіях кримінального провадження та яке обов'язково вимагало б апеляційного судового контролю. Законодавець передбачив інший механізм такого контролю — подання заперечень проти відповідної ухвали під час підготовчого судового провадження, які є обов'язковими для належного розгляду судом. Таке нормативне регулювання спрямоване на забезпечення належного перебігу кримінального провадження і запобігання його безпідставному затягуванню.

Отже, приписи статті 309 Кодексу, якими не передбачено права на оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, спрямовані на досягнення легітимної мети, є пропорційними та обґрунтованими, не посягають на конституційні засади судочинства і не порушують сутності права підозрюваного, обвинуваченого на захист, а тому відповідають частині першій статті 8, частині першій статті 55, частині другій статті 63, пунктам 5, 8 частини другої статті 129 Конституції України.

3. Розв'язуючи питання конституційності пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу, відповідно до якого суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає», Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. У справі Самборської Т.Л. припис пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу застосований як підстава для відмови у відкритті касаційного провадження за касацій-

ною скаргою на ухвалу суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження щодо ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Конституційний Суд України зважає, що він не має повноважень вийти за межі предмета конституційного контролю (*non ultra petita*) у цій справі та здійснити перевірку на відповідність Конституції України пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу як підстави для відмови у відкритті касаційного провадження щодо інших судових рішень, якими справа вирішується по суті.

Тож предметом конституційного контролю в цій справі є пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу в аспекті, у якому він був застосований судом касаційної інстанції у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, — у безпосередньому зв'язку з приписами статей 309 та 399 Кодексу.

3.2. Попри те, що згідно зі статтею 309 Кодексу більшість ухвал слідчого судді, з-поміж яких і ухвала про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, апеляційному оскарженню не підлягає, ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження щодо таких ухвал підлягають оскарженню в касаційному порядку без виключень (частина шоста статті 399 Кодексу).

Такий підхід законодавця зумовлений не метою забезпечення касаційного перегляду ухвали слідчого судді по суті, він спрямований саме на перевірку законності відмови особі в доступі до апеляційного перегляду. Відповідна потреба може виникнути, зокрема, коли, на думку скаржника, допущено очевидну помилку у визначенні виду процесуального рішення чи правової підстави його постановлення або коли юридичні наслідки відповідної ухвали безпосередньо призводять до порушення таких конституційних прав і свобод особи, ефективний захист яких питомо потребує апеляційного судового контролю.

Інакше остаточне вирішення питання про наявність чи відсутність права на апеляційне оскарження фактично залежало б лише від формального визначення виду ухвали або способу її процесуального оформлення слідчим суддею, що не узгоджувалося б із вимогами статті 55 Конституції України.

Конституційний Суд України наголошує, що до моменту ймовірного відкриття апеляційного провадження в зазначених випадках судовий контроль суду апеляційної інстанції обмежується виключно питанням наявності чи відсутності права особи на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді, а не вирішенням по суті тих питань, які були предметом розгляду на стадії досудового розслідування. Таким чином, ідеться про процесуальну форму судового контролю, пов'язану з перевіркою дотримання права особи на доступ до суду апеляційної інстанції, яка має самостійні предмет і межі судового розгляду.

Аналогічна процесуальна форма судового контролю застосовується у разі подання касаційної скарги на відповідну ухвалу апеляційного суду згідно з частиною шостою статті 399 Кодексу. За таких обставин суд касаційної інстанції застосовує пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу не в контексті перевірки законності та обґрунтованості ухвали слідчого судді по суті, а виключно для перевірки правильності висновку суду апеляційної інстанції щодо наявності чи відсутності права особи на апеляційне оскарження відповідного судового рішення.

3.3. Конституційний Суд України висновував, що «за чинним конституційним правопорядком, що його визначено приписами пункту 14 частини першої статті 92,

пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України, на рівні закону забезпечується право на апеляційний перегляд кожної справи, а право на касаційне оскарження судового рішення забезпечується лише в тих випадках, що їх визначив законодавець» [абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021].

Конституційний Суд України також неодноразово висловлював юридичні позиції щодо обмеженості права на касаційне оскарження судових рішень, якими справа вирішується по суті, зазначаючи, зокрема, що приписи процесуальних кодексів можуть установлювати обмеження на реалізацію права на касаційне оскарження судових рішень, однак такі обмеження мають бути ґрунтовані на приписах права, що є зрозумілими за своїм змістом і передбачними за наслідками застосування, та мати правомірну мету й бути домірними [абзац другий підпункту 7.4 пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023].

Відповідно, ступінь конституційного гарантування права на касаційне оскарження судових рішень, якими вирішуються окремі питання кримінального провадження, є ще меншим, аніж тих, якими справа вирішується по суті. Зазначене є особливо важливим для оцінювання конституційності пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу, у якому розмежування за видами судових рішень не здійснено.

Водночас Конституційний Суд України звертає увагу, що формулювання «вбачається, що підстав для задоволення скарги немає», використане в пункті 2 частини другої статті 428 Кодексу, є загальним і не цілком визначеним з погляду юридичної техніки. Така законодавча конструкція може допускати, але тільки за умови її буквального тлумачення, надто широкий простір судового розсуду під час вирішення питання про відкриття касаційного провадження, зокрема щодо судових рішень, якими справа не вирішується по суті.

Однак така юридико-технічна недосконалість нормативного припису не є достатньою підставою для висновку про його неконституційність, якщо зміст такого припису може бути коректно встановлений у спосіб системного тлумачення положень Кодексу з урахуванням конституційних принципів верховенства права, доступу до правосуддя та забезпечення права на судовий захист.

Отже, з урахуванням обмеженого рівня гарантування права на касаційне оскарження судових рішень, особливо тих, якими справа не вирішується по суті, відсутність у пункті 2 частини другої статті 428 Кодексу детальних критеріїв для ухвалення рішення про відмову у відкритті відповідного касаційного провадження не перешкоджає спроможності касаційного суду належно перевірити правильність відмови особі в доступі до апеляційного перегляду ухвали слідчого судді.

Конституційний Суд України підкреслює, що пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу не дає касаційному суду повноважень відмовляти у відкритті касаційного провадження, якщо зі змісту касаційної скарги та доданих до неї документів неможливо дійти переконливого й обґрунтованого висновку про законність відповідної ухвали суду апеляційної інстанції. Суд касаційної інстанції зобов'язаний переконатися, що апеляційний суд здійснив належну юридичну оцінку питання щодо допустимості апеляційного оскарження відповідної ухвали слідчого судді, а також з'ясувати, чи не було внаслідок помилкового застосування процесуального закону необґрунтовано обмежено право особи на доступ до апеляційного перегляду.

Тому для забезпечення ефективності здійснення судом касаційної інстанції своїх повноважень, принципу процесуальної економії, який полягає, зокрема, у розгляді кримінального провадження в розумні строки з використанням мінімально необхід-

них ресурсів, запровадження пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу підстави для відмови у відкритті касаційного провадження, коли оскаржується ухвала суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті провадження, є виправданим, а її застосування не призводить до порушення права особи на судовий захист.

Отже, пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу виконує функцію процесуального фільтра, спрямованого на забезпечення належного здійснення правосуддя, процесуальної економії та ефективного функціонування суду касаційної інстанції. Здійснення Верховним Судом його повноважень у кримінальному провадженні як судом касаційної інстанції стало б завідомо неефективним, якби перевірка законності кожної ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження передбачала обов'язкове відкриття касаційного провадження.

Таким чином, установлене пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу нормативне регулювання в аспекті його застосування як підстави для відмови у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на ухвалу суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження спрямоване на досягнення легітимної мети, є пропорційним та обґрунтованим, не посягає на конституційні засади судочинства і не порушує сутності права підозрюваного, обвинуваченого на захист, а отже, не суперечить частині першій статті 8, частині першій статті 55, частині другій статті 63, пунктам 5, 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Ураховуючи наведене та керуючись статтями 55, 147, 150, 151^1, 151^2, 153 Конституції України, відповідно до статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України
у х в а л и в:

1. Визнати такою, що відповідає Конституції України (є конституційною), статтю 309 Кримінального процесуального кодексу України у тім, що вона не передбачає оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

2. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), пункт 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України як підставу для відмови у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на ухвалу суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine No. 6-r(II)/2026 dated 15 July 2026 in the case upon the constitutional complaint of Tetiana Samborska regarding the constitutionality of Articles 309 and 428.2.2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (on ensuring the right of access to the materials of criminal proceedings)

Tetiana Samborska lodged a constitutional complaint requesting the Constitutional Court of Ukraine to declare Articles 309, 392.3, 428.2.2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter, the «Code»), paragraph 19.3 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Electronic Communications" Concerning Enhancing the Effectiveness of Pre-Trial Investigations „in Hot Pursuit" and Countering Cyberattacks» No. 2137–IX dated 15 March 2022, paragraphs 4.2, 4.3, 4.4, 5.2, 6, 7 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on Strengthening the Independence of the Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office» No. 3509–IX dated 8 December 2023 inconsistent with the Constitution of Ukraine (unconstitutional).

Article 129.2.8 of the Constitution guarantees an unconditional right to appellate review of a case on its merits, but does not establish guarantees of the same scope in respect of appeals against procedural judicial decisions determining individual issues arising in criminal proceedings. This, however, does not mean that such procedural decisions fall outside the protection afforded by the Constitution.

The right to appeal against rulings of an investigating judge must be exercised in accordance with a law adopted on the basis of, and within the constitutional limits established by, the Constitution.

The Verkhovna Rada of Ukraine may not arbitrarily determine which rulings of an investigating judge are subject to appeal and which are not. The legislature must strike a fair balance between ensuring the proper administration of justice, including the prevention of unjustified delays in criminal proceedings, and safeguarding the individual's constitutional right to judicial protection and other fundamental rights.

The Constitutional Court, in the context of the issues raised in the constitutional complaint, concludes that a legislative prohibition on the right to appeal against rulings of an investigating judge is constitutionally permissible where it: is established for a legitimate aim, related, in particular, to ensuring the proper conduct of criminal proceedings, compliance with reasonable time limits for judicial proceedings, preventing excessive fragmentation of judicial proceedings, and preventing the abuse of procedural rights; and is proportionate, that is, does not result in an arbitrary restriction of a person's constitutional right to judicial protection and does not violate the essence of that right.

Accordingly, the absence of the right to appeal against rulings of an investigating judge is permissible: in respect of those rulings whose legal consequences do not result in irreversible or such significant interference with the constitutional rights and freedoms of a person as would be impossible to remedy in a timely and effective manner without recourse to a court of appeal; where other (alternative) legal remedies provided for by criminal procedure legislation are capable of ensuring the elimination of the consequences of a possible violation of a person's rights caused by the ruling of an investigating judge, thereby ensuring their effective restoration.

Taking into account the principle that *substantia potior est forma*, the Constitutional Court emphasises that, when resolving the issue of the constitutionality of the legislative prohibition on appealing against a ruling of an investigating judge establishing a time

limit for familiarisation with the materials of the pre-trial investigation, it is not the formal characteristics of the respective ruling that are decisive, but its subject matter and purpose in criminal proceedings, its legal consequences, and the nature and degree of its impact on the constitutional rights of a person.

Familiarisation with the materials of the pre-trial investigation is not a formal procedural act, but one of the main guarantees for the exercise of the right to judicial protection. The right to familiarisation with the materials of criminal proceedings is an inseparable component of the constitutional right to defence of a suspect (accused person).

The establishment by an investigating judge of a time limit for familiarisation with the materials of the pre-trial investigation is a procedural means aimed at ensuring the proper conduct of criminal proceedings and preventing their unjustified prolongation. At the same time, the application of this means is permissible only provided that the time limit established is objectively sufficient having regard to the volume and complexity of the materials, the conditions of access to them, and other circumstances relevant to the proper preparation of the defence of the suspect (accused person).

The absence of a statutory provision establishing the right to appeal against a ruling of an investigating judge establishing a time limit for familiarisation with the materials of the pre-trial investigation does not deprive participants in criminal proceedings of procedural means of seeking a review of its lawfulness in another manner.

The Constitutional Court draws attention to the fact that Article 309.3 of the Code does not clearly detail the procedural consequences of submitting objections to rulings of an investigating judge and does not expressly determine a separate procedure for their consideration, thereby allowing for different approaches both to its theoretical interpretation and to its practical understanding. This results in the absence in national law-enforcement practice of an established approach that would guarantee proper consideration by courts of the objections submitted and a mandatory reasoned response by courts to the arguments set out therein.

Taking into account the text and content of Article 309.3 of the Code, having carried out its systematic, value-based and purposive interpretation consistent with the Constitution, the Constitutional Court concludes that objections to a ruling of an investigating judge that is not subject to appeal are subject to mandatory consideration and must be taken into account by the court. The right of a person to submit objections to a ruling of an investigating judge corresponds to the duty of the court to duly consider such objections, examine the arguments set out therein, provide them with a proper legal assessment and, where necessary, take the measures necessary to restore the violated right.

The Constitutional Court emphasises that the fact that, at the stage of the preparatory court hearing, all the materials of the pre-trial investigation are not in the immediate possession of the court does not deprive the court of the possibility to order the prosecution to provide the person, for a period determined by the court, with access to those materials for familiarisation without their mandatory inclusion in the materials of the criminal case that are in the possession of the court. At the same time, the choice of specific procedural means of ensuring and practical implementation of a person's right to familiarisation with the materials of the pre-trial investigation following the submission of objections is to be determined by the courts of the judicial system of Ukraine in the course of administering justice.

The provisions of Article 309 of the Code, which do not provide for the right to appeal against a ruling of an investigating judge establishing a time limit for familiarisation with the materials of the pre-trial investigation, are aimed at achieving a legitimate aim, are

proportionate and justified, do not encroach upon the constitutional principles of judicial proceedings, and do not violate the essence of the right of a suspect or accused person to defence.

The Constitutional Court emphasises that, until the possible opening of appellate proceedings in the cases in question, judicial control by the appellate court is limited exclusively to the issue of whether or not a person has the right to appeal against the ruling of an investigating judge, and not to resolving on the merits the issues that were the subject matter of consideration at the stage of the pre-trial investigation. Thus, this constitutes a procedural form of judicial control related to verifying compliance with a person's right of access to an appellate court, which has an independent subject matter and scope of judicial review.

In such circumstances, the court of cassation applies Article 428.2.2 of the Code not in the context of reviewing the lawfulness and validity of the ruling of an investigating judge on the merits, but exclusively for the purpose of verifying the correctness of the conclusion of the appellate court as to whether or not a person has the right to appeal against the respective judicial decision.

Taking into account the limited level of guarantee of the right to appeal in cassation against judicial decisions, particularly those by which a case is not decided on the merits, the absence in Article 428.2.2 of the Code of detailed criteria for taking a decision to refuse to open the respective cassation proceedings does not prevent the court of cassation from being capable of duly reviewing the correctness of the refusal to grant a person access to appellate review of the ruling of an investigating judge.

The court of cassation is obliged to ensure that the appellate court has carried out a proper legal assessment of the issue of the admissibility of an appeal against the respective ruling of an investigating judge, and also to ascertain whether, as a result of an erroneous application of procedural law, the person's right of access to appellate review has been unjustifiably restricted.

Thus, Article 309 of the Criminal Procedure Code of Ukraine was declared consistent with the Constitution (i.e. constitutional), insofar as it does not provide for an appeal against a ruling of an investigating judge setting a time limit for familiarisation with the materials of the pre-trial investigation.

Article 428.2.2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine was declared consistent with the Constitution (i.e. constitutional) insofar as it serves as a ground for refusing to initiate cassation proceedings in response to a cassation appeal against a ruling of the appellate court refusing to initiate appeal proceedings.

Cross-References

Constitutional Court of Ukraine:
— no. 1-rp/2012, 18.01.2012;
— no. 4-r/2019, 13.06.2019;
— no. 5-r/2020, 17.03.2020;
— no. 5-r(II)/2021, 21.07.2021;
— no. 10-r(II)/2023, 22.11.2023;
— no. 4-r(II)/2025, 10.09.2025.

European Court of Human Rights:
— *Foucher v. France*, no. 22209/93, 18.03.1997;
— *Iglin v. Ukraine*, no. 39908/05, 12.01.2012;

— *Gregacevic v. Croatia*, no. 58331/09, 10.07.2012;
— *Vyerentsov v. Ukraine*, no. 20372/11, 11.04.2013;
— *Beraru v. Romania*, no. 40107/04, 18.03.2014.

Other Courts:
— Constitutional Court of the Czech Republic, no. III. ÚS 1956/13, 06.03.2014;
— Constitutional Court of Romania, no. 31, 23.09.2021;
— Constitutional Court of Latvia, no. 2016-13-01, 23.05.2017;
— Constitutional Court of Spain, no. 180/2020, 14.12.2020.

ОКРЕМА ДУМКА (ЧАСТКОВО РОЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження)

Другий сенат Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 15 липня 2026 року ухвалив Рішення № 6-р(II)/2026 у справі № 3-21/2025 (38/25) за конституційною скаргою Самборської Тетяни Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 309, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Рішення).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку (частково розбіжну) щодо Рішення та низки значущих для цього провадження понять і явищ.

Що ухвалив Конституційний Суд

1. У Рішенні Конституційний Суд дійшов висновку:

— визнати такою, що відповідає Конституції України (*є конституційною*), *статтю 309 Кримінального процесуального кодексу України* (*далі — Кодекс*) *у тім, що вона не передбачає оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування* (*пункт 1 резолютивної частини*);

— визнати таким, що відповідає Конституції України (*є конституційним*), *пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу як підставу для відмови у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на ухвалу суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження* (*пункт 2 резолютивної частини*).

Отже, Конституційний Суд визнав оспорювані приписи Кодексу конституційними лише в тому аспекті, який окреслений у Рішенні.

Тож і стаття 309, і пункт 2 частини другої статті 428 Кодексу в подальшому зможуть бути предметом конституційного контролю.

2. Мотивуючи Рішення, Конституційний Суд, зокрема, зазначив таке:

— «відсутність права на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді допускається: щодо тих ухвал, юридичні наслідки яких не спричиняють незворотного або настільки істотного втручання у конституційні права і свободи особи, яке буде неможливо вчасно та дієво усунути без звернення до суду апеляційної інстанції; якщо інші (альтернативні) засоби юридичного захисту, передбачені кримінальним процесуальним законом, спроможні гарантувати усунення наслідків можливого порушення прав особи, спричинених ухвалою слідчого судді, забезпечивши їх реальне поновлення» (абзац шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини);

— «Кримінальний процесуальний закон передбачає комплекс взаємопов'язаних засобів юридичного захисту, у межах якого апеляційне оскарження ухвали слідчого судді є одним зі способів судового контролю, але не єдиним. Альтернативні процесуальні механізми юридичного захисту в кримінальному провадженні мають те саме завдання <…> та покликані надати особі реальну можливість домогтися поновлення своїх прав і усунення негативних наслідків їх можливого порушення» (абзац другий підпункту 2.7 пункту 2 мотивувальної частини);

— «імовірно негативні юридичні наслідки ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування не є незворотним або настільки істотним втручанням у конституційні права особи, яке неможливо було б усунути на наступних стадіях кримінального провадження та яке обов'язково вимагало б апеляційного судового контролю. Законодавець передбачив інший механізм такого контролю — подання заперечень проти відповідної ухвали під час підготовчого судового провадження, які є обов'язковими для належного розгляду судом. Таке нормативне регулювання спрямоване на забезпечення належного перебігу кримінального провадження і запобігання його безпідставному затягуванню» (абзац перший підпункту 2.10 пункту 2 мотивувальної частини);

— «для забезпечення ефективності здійснення судом касаційної інстанції своїх повноважень, принципу процесуальної економії, який полягає, зокрема, у розгляді кримінального провадження в розумні строки з використанням мінімально необхідних ресурсів, запровадження пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу підстави для відмови у відкритті касаційного провадження <… > є виправданим, а її застосування не призводить до порушення права особи на судовий захист» (абзац восьмий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

3. Аналізуючи Рішення, слід зазначити, що сформульовані в ньому юридичні позиції важливі для подальшої практики національного органу конституційного контролю, а отже, й для суб'єктів права на конституційну скаргу в ділянці оскарження та подальшої перевірки конституційності норм Кодексу, які внормовують доступ до судів апеляційної та касаційної інстанції.

Зокрема, Конституційний Суд у Рішенні зазначив, що «Верховна Рада України не може довільно визначати, які ухвали слідчого судді підлягають апеляційному оскарженню, а які не підлягають. Законодавець має обов'язок унормовувати це питання в такий спосіб, щоб, з одного боку, ефективно досягати цілей правосуддя, унеможливлюючи, зокрема, необґрунтоване зволікання в розгляді судових справ, а з іншого — не позбавляти особу конституційного права на судовий захист і не порушувати інших її людських прав» (абзац четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, Верховна Рада України, маючи простір обдумування в нормуванні кримінально-процесуальних відносин, зокрема в аспекті визначення підстав і умов доступу до судів апеляційної та касаційної інстанції, має дотримуватись у своїй законодавчій діяльності цінностей, принципів та приписів Конституції України.

Мотивація незгоди з Рішенням щодо конституційності статті 309 Кодексу

4. За частиною другою статті 55 Конституції України «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб».

У Рішенні від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 Конституційний Суд України зазначив, що право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав

і свобод людини і громадянина та відповідно до частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини); недосконалість інституту судового контролю за досудовим слідством не може бути перепоною для оскарження актів, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади (абзац шостий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини). Системний аналіз приписів Кодексу, зокрема тих, які визначають його завдання та унормовують порядок оскарження рішень чи дій суб'єктів владних кримінально-процесуальних повноважень, дає підстави для висновку про можливість оскарження до суду не тільки рішень і дій прокурора, слідчого, органу дізнання, а і їхньої бездіяльності (абзац четвертий пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011).

5. Важливо, що приписи статті 309 Кодексу були предметом конституційного контролю не загалом, а лише в аспекті «оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування».

З таких міркувань, здійснюючи конституційний контроль у цій справі, Конституційний Суд мав урахувати, що йдеться про потребу в дотриманні конституційних гарантій захисту одного з основоположних людських прав — права на судовий захист, а точніше, про один із його складників — права особи на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, які, на думку органів досудового розслідування, містять докази її вини у вчиненні кримінального правопорушення.

Власне, у Рішенні на підставі аналізу приписів Конституції України, практики Європейського суду з прав людини та інших конституційних судів країн Європи є висновок щодо важливості права особи на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, оскільки воно «є необхідною передумовою реалізації права людини на судовий захист, гарантованого Конституцією України» (абзац п'ятий підпункту 2.6 пункту 2 мотивувальної частини).

Однак Конституційний Суд у Рішенні дійшов висновку, що встановлене частиною 3 статті 309 Кодексу право на подання заперечень проти відповідної ухвали слідчого судді під час підготовчого судового засідання, які є обов'язковими для належного розгляду судом, і є тим альтернативним механізмом судового контролю, який забезпечує реальний захист права особи на судовий захист.

6. Не підтримую такий висновок Конституційного Суду щодо статті 309 Кодексу з наступних міркувань.

За частиною десятою статті 290 Кодексу сторонам кримінального провадження та іншим особам надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ (перше речення); у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів (друге речення).

Тобто без урахування вимог пунктів 1 та 14 частини першої статті 92 Конституції України, за якими гарантії людських прав та відносини зі здійснення судочинства мають бути внормовані законом, у Кодексі відсутня вказівка на конкретний строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження й наявні лише ознаки/критерії, що мають бути враховані слідчим суддею під час визначення такого строку.

Водночас у разі конституційної допустимості надання слідчому судді повноваження визначати строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження слід визнати, що визначення такого строку в кожному конкретному випадку є актом правозастосування. Це означає, що первинним суб'єктом, який ухвалює рішення та визначає конкретний строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, є слідчий суддя.

Отже, особа, яка вважає, що ухвала слідчого судді, якою встановлено строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, порушує її право, повинна мати доступ до судового оскарження такого рішення.

Конституційно гарантованим способом такого оскарження, на мою думку, є подання апеляційної скарги до суду апеляційної інстанції, а не подання заперечень проти відповідної ухвали слідчого судді під час підготовчого провадження в суді.

7. У Рішенні зазначено, що «праву особи на подання заперечень проти ухвали слідчого судді кореспондує обов'язок суду належним чином розглянути такі заперечення, перевірити наведені в них доводи, надати їм належну юридичну оцінку та за потреби вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права» (друге речення абзацу десятого підпункту 2.8 пункту 2 мотивувальної частини).

Водночас Конституційний Суд у Рішенні констатує, що «частина третя статті 309 Кодексу чітко не деталізує процесуальних наслідків подання заперечень проти ухвал слідчого судді, прямо не визначає окремої процедури їх розгляду, чим допускає різні варіанти її як теоретичної інтерпретації, так і практичного розуміння. Це призводить до відсутності в національній правозастосовній практиці усталеного підходу, який гарантував би належний розгляд судами поданих заперечень та обов'язкове мотивоване реагування судів на наведені в них доводи» (абзац четвертий підпункту 2.7 пункту 2 мотивувальної частини).

З наведеного слідує те, що в Кодексі насправді не внормовано процесуальних відносин із розгляду судом під час підготовчого провадження в суді заперечень проти ухвали слідчого судді, якою встановлено строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у такий спосіб, що дало б змогу суду в разі виявлення порушень в ухвалі слідчого судді встановити для подальшого застосування юридичні наслідки, які забезпечили б реальний механізм захисту права особи на судовий захист.

Тобто Кодекс не визначає підстав, меж та способу дій суду[1] під час розгляду у підготовчому судовому засіданні заперечень проти ухвали слідчого судді, якою встановлено недостатній строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у випадку незгоди суду з такою ухвалою слідчого судді.

У цьому сенсі взагалі є дискусійною сама сутність розгляду судом у підготовчому судовому засіданні заперечень проти ухвали слідчого судді, а також є невизначеним обсяг і зміст повноважень суду на цій стадії кримінального провадження. Тому в Рішенні без відповіді залишились кілька питань: чи є такий розгляд формою судового контролю; чи має суд у разі незгоди з ухвалою слідчого судді повноваження щодо її скасування; чи має суд повноваження у підготовчому судовому засіданні встановити додатковий строк для ознайомлення особи з матеріалами кримінального провадження.

У цьому аспекті слід зазначати й те, що Кодекс також не визначає підстави, межі та способу дій органів досудового розслідування (слідчого, прокурора) у разі виникнення потреби забезпечити ознайомлення особи з матеріалами кримінального провадження на виконання ухвали суду.

[1] На відміну від абзацу другого частини другої статті 314 Кодексу, в якій унормовано процесуальні відносини щодо відкриття на підставі ухвали суду матеріалів дізнання.

Звісно, у разі, коли особа за приписами Кодексу мала б право на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді, якою встановлено недостатній строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, відповіді на більшість питань уже містить сам Кодекс. По-перше, таке оскарження має відбутись до завершення досудового розслідування, по-друге, у разі незгоди суду апеляційної інстанції з ухвалою слідчого судді, якою встановлено недостатній строк для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, суд апеляційної інстанції має право на скасування такої ухвали.

8. Підсумовуючи наведене та враховуючи, що предметом конституційного контролю у цьому провадженні була стаття 309 Кодексу, а не приписи інших його статей, доречною та правильною є оцінка саме приписів предмета конституційного контролю.

З огляду на викладені аргументи вважаю, що приписи частини першої та другої статті 309 Кодексу мають ваду законодавчого упущення, що є підставою для визнання їх неконституційними в тім, що ці приписи не визначають право на оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Мотивація незгоди з Рішенням щодо конституційності пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу

9. За пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає».

Оцінюючи цей припис на конституційність, Конституційний Суд, зокрема, зазначив, що «формулювання <…> використане в пункті 2 частини другої статті 428 Кодексу, є загальним і не цілком визначеним з погляду юридичної техніки. Така законодавча конструкція може допускати, але тільки за умови її буквального тлумачення, надто широкий простір судового розсуду під час вирішення питання про відкриття касаційного провадження, зокрема щодо судових рішень, якими справа не вирішується по суті» (абзац четвертий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

Частково погоджуюсь із наведеним вище міркуванням Конституційного Суду в тому, що припис «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає» дійсно є «не цілком визначеним з погляду юридичної техніки».

Лише доповню, цей припис є також таким, що «за умови буквального тлумачення» (що є цілком слушним для норм Кодексу) суперечить принципу правовладдя та спотворює право на касаційне оскарження судового рішення, гарантоване Конституцією України у випадках, визначених законом.

10. Пояснюючи власні міркування з цього питання, зазначу таке.

«За чинним конституційним правопорядком, що його визначено приписами пункту 14 частини першої статті 92, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України <…> право на касаційне оскарження судового рішення забезпечується лише в тих випадках, що їх визначив законодавець» [абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021].

З приписів Конституції України та юридичних позицій Конституційного Суду слідує, що у разі, коли законодавець надав таке право, то воно має бути реалізоване у спо-

сіб касаційного перегляду судового рішення, зокрема ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження. Для забезпечення такого перегляду суд касаційної інстанції має за касаційною скаргою особи за наявності передумов відкрити касаційне провадження (стаття 428 Кодексу) та за наслідком здійснення касаційного розгляду (стаття 434 Кодексу) ухвалити одне з рішень, визначених, зокрема, у статті 438 Кодексу.

11. Натомість за пунктом 2 частини другої статті 428 Кодексу суд касаційної інстанції в складі колегії суддів може постановити ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо «з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає».

Отже, оспорюваний припис Кодексу сформульований у такий спосіб, що він надає можливість здійснити функцію суду касаційної інстанції — касаційний перегляд судового рішення, зокрема ухвали суду апеляційної інстанції, ще на стадії відкриття касаційного провадження, коли останнє так і не буде відкрито.

Водночас якщо касаційне провадження за касаційною скаргою особи буде відкрито, то з огляду на формулювання пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу суд касаційної інстанції нібито погодився з тим, що є підстави для задоволення касаційної скарги, бо інакше він мав би відмовити у відкритті касаційного провадження.

З огляду на наведене вважаю, що Конституційний Суд мав підстави для визнання припису пункту 2 частини другої статті 428 Кодексу таким, що не відповідає Конституції України.

Прикінцеві міркування

12. Суд касаційної інстанції безперечно повинен мати повноваження щодо відмови у відкритті касаційного провадження, зокрема з мотивів необґрунтованості касаційної скарги чи на підставі, визначеній у пункті 1 частини другої статті 428 Кодексу.

Однак суд касаційної інстанції не повинен мати повноважень щодо відмови у відкритті касаційного провадження на тій підставі, що може бути виявлена лише за наслідком відкриття касаційного провадження та здійснення касаційного розгляду.

13. Кримінальні процесуальні відносини є відносинами, де панує страх, біль та жаль, а не віра, надія і любов. Тому доречними є підвищені вимоги до чіткості, зрозумілості та передбачності приписів Кодексу.

Чи може звинувачений або інший учасник кримінального провадження зловживати своїми процесуальними правами, зокрема правом на ознайомлення з матеріали провадження?

Звісно, так.

Проте ще більш важливою є відповідь на інше питання: чи може помилитися слідчий суддя, встановлюючи на підставі частини десятої статті 290 Кодексу занадто короткий строк для реалізації особою такого права?

Якщо і на це питання відповідь «так», то є сенс унормувати у Кодексі процесуальні відносини у такий спосіб, щоби таку помилку слідчого судді можна було максимально швидко та в зрозумілий спосіб усунути, інакше особа буде позбавлена або значно обмежена в можливості захистити себе від кримінального переслідування з боку держави.

Суддя
Конституційного Суду України **Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ**

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України

К и ї в
15 липня 2026 року
№ 7-р(II)/2026

Справа № 3-125/2025(244/25)

Другий сенат Конституційного Суду України у такому складі:

Юровська Галина Валентинівна — головуючий,
Водянніков Олександр Юрійович,
Городовенко Віктор Валентинович — доповідач,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Голова Верховного Суду Кравченко С.І., виконувач обов'язків керівника Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Перетятко С.А., науковці: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — кандидат юридичних наук, доцент Мохончук Б.С.; Національного університету «Одеська юридична академія» — доктор юридичних наук, професор Торбас О.О., кандидат юридичних наук, доцент Завтур В.А.; Львівського державного університету внутрішніх справ — доктор юридичних наук, доцент Навроцька В.В.; Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України — кандидат юридичних наук, доцент Нікітенко В.М.,

Конституційний Суд України
у с т а н о в и в:

1. Генієвський Євген Анатолійович звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає частинам другій, третій статті 8, частині другій статті 22, частинам першій, другій статті 55, частині першій, пунктам 1, 3 час-

тини другої статті 129 Конституції України (є неконституційним), абзац другий частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Абзацом першим частини першої статті 616 Кодексу передбачено, що «у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156[1], 258–258[6], частиною четвертою статті 286[1], статтею 348 Кримінального кодексу України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу».

Відповідно до абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу «за результатами розгляду клопотання, передбаченого абзацом першим цієї частини, прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цій особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу».

1.1. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

На розгляді Херсонського міського суду Херсонської області перебуває кримінальне провадження стосовно Генієвського Є.А., якого обвинувачено у вчиненні в умовах воєнного стану під час проходження військової служби кримінального правопорушення, визначеного частиною першою статті 115 Кримінального кодексу України. Генієвському Є.А. обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Генієвський Є.А. звернувся в порядку статті 616 Кодексу до Херсонської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону з клопотанням про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та направлення його для подальшого проходження військової служби за призовом під час мобілізації, проте йому було відмовлено в задоволенні клопотання у зв’язку з існуванням ризиків, передбачених статтею 177 Кодексу.

З аналогічними за змістом клопотаннями Генієвський Є.А. 13 січня 2025 року та 7 березня 2025 року звернувся до Херсонського міського суду Херсонської області, а також 5 березня 2025 року до цього самого суду зі скаргою на «дії/бездіяльність органів прокуратури <…> яка фактично є зверненням і в якому він просить зобов’язати прокурора Херсонської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону підтримати в суді його клопотання <…> щодо скасування запобіжного заходу у виді тримання під вартою для продовження військової служби».

Херсонський міський суд Херсонської області ухвалою від 18 березня 2025 року відмовив Генієвському Є.А. в задоволенні клопотань від 13 січня 2025 року, від 7 березня 2025 року та скарги від 5 березня 2025 року.

У конституційній скарзі Генієвський Є.А. зазначає, що звернувся до Херсонського апеляційного суду з апеляційною скаргою на ухвалу Херсонського міського суду Херсонської області від 18 березня 2025 року.

Херсонський апеляційний суд ухвалою від 13 травня 2025 року апеляційну скаргу Генієвського Є.А. залишив без задоволення, а ухвалу Херсонського міського суду Херсонської області від 18 березня 2025 року — без змін. Херсонський апеляційний суд, зокрема, зазначив, що з вимог статті 616 Кодексу вбачається, що «підозрюваний (обвинувачений) має право звернутися з відповідним клопотанням не до суду, а до прокурора з метою звернення саме останнього з таким клопотання до суду, зважаючи на що, судом і не було предметом розгляду відповідне клопотання обвинуваченого».

1.2. Генієвський Є.А. твердить, що оспорюваний припис Кодексу «порушує конституційні права обвинуваченого на звернення до суду, ст. 8 КУ, оскарження дій/бездіяльності посадових осіб органів прокуратури в суді, що зазначено в ст. 55 КУ, основні засади судочинства, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу та змагальність сторін, які задекларовані в ст. 129 КУ».

На думку автора клопотання, «відмова в підтримці клопотання обвинуваченого в суді порушує обов'язок, ст. 65 КУ, і право, ст. 43-1 КУ, громадянина на захист Вітчизни від ворожої агресії, а також ст. 22 КУ, де зазначено, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані».

1.3. На запит судді-доповідача Президент України зауважив, що «визначені абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу повноваження саме прокурора <…> не суперечить жодним вимогам Конституції України»; «законодавець <…> має право <…> уповноважувати відповідний орган чи посадову особу розглядати клопотання на первинному рівні»; «таке правове врегулювання не замінює функцію судового контролю, а передбачає лише своєрідний механізм попередньої процесуальної фільтрації, необхідної для забезпечення ефективності розслідування та судового провадження».

Президент України вважає, що «оспорюване положення <…> Кодексу не звужує зміст та обсяг права підозрюваного, обвинуваченого на судовий захист і не порушує рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, а визначає процесуальний механізм (виняткову процедуру) скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби, де прокурор виступає як ініціатор розгляду відповідного питання перед судом, що узгоджується з вимогами Конституції України. За наслідками розгляду питання про можливість скасування запобіжного заходу у порядку статті 616 Кодексу рішення ухвалюється судом, що гарантує дотримання верховенства права під час кримінального провадження».

1.4. Голова Верховної Ради України у відповіді на запит судді-доповідача наголосив на правомірності мети запровадженого оспорюваним приписом Кодексу юридичного регулювання та зазначив, зокрема, що «необхідність і пропорційність обмежень у контексті реалізації легітимної мети обумовлені надзвичайною суспільною небезпекою, коли в умовах повномасштабної збройної агресії, воєнного стану та актуальної суспільної потреби в обороноздатності допускається пріоритет суспільних інтересів

над індивідуальними правами, якщо втручання обґрунтовано та не нівелює сутність процесуальних прав особи».

Підсумовуючи, Голова Верховної Ради України зазначив, що «такий підхід законодавця <…> не порушує баланс між необхідністю забезпечення фундаментальних прав громадян України та конституційно значимих цінностей суспільства і держави за умови дотримання процесуальних гарантій кримінального процесу».

1.5. Голова Верховного Суду у своїй відповіді вказав, що «абзац другий частини першої статті 616 КПК не суперечить конституційним гарантіям права на свободу та особисту недоторканність. Він не скасовує обов'язку дотримання загального порядку застосування та перегляду запобіжного заходу <…> не надає органам прокуратури необмежених повноважень, а лише запроваджує додатковий механізм, спрямований на врахування оборонних потреб держави в умовах воєнного стану»; «цей механізм є виключенням, продиктованим особливими умовами, та не позбавляє підозрюваного або обвинуваченого процесуальних гарантій»; «відсутність у підозрюваного або обвинуваченого права безпосередньо звертатися до суду саме з клопотанням про скасування запобіжного заходу для проходження військової служби не порушує принципу рівності сторін, оскільки процесуальні права сторін залишаються збалансованими відповідно до статусу в кримінальному провадженні, та не суперечить принципу змагальності, адже судове вирішення питання щодо скасування запобіжного заходу відбувається за участю сторін, із можливістю підозрюваного висловити позицію, надати аргументи, докази та заперечення»; «установлена процедура не позбавляє підозрюваного чи обвинуваченого права на судовий захист, а лише визначає належний процесуальний порядок реалізації цього права через прокурора».

1.6. У відповіді Офісу Генерального прокурора наголошено, що «скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби не є конституційною гарантією, адже таке право надано підозрюваному, обвинуваченому в рамках кримінального провадження в порядку та спосіб, визначені КПК України»; «підозрюваному, обвинуваченому доступ до правосуддя забезпечується, оскільки питання про скасування запобіжного заходу вирішується слідчим суддею, судом»; «оспорюваний припис повністю узгоджується з конституційними засадами діяльності прокуратури, визначеними ст. 131^1 Конституції України»; «оспорюваний припис прямо не врегульовує обсяг та зміст права на захист <…> проте він у жоден спосіб не обмежує це право».

Крім того, зазначено, що «вимога абзацу 2 частини 1 статті 616 КПК України узгоджується з конституційними засадами діяльності прокуратури та не обмежує гарантовані Конституцією України права особи на свободу, особисту недоторканність і судовий захист, оскільки передбачає процесуальний механізм реалізації повноважень прокурора в межах функцій, покладених на нього законом».

2. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

У Конституції України визначено, що Україна є, зокрема, демократична, правова держава (стаття 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод люди-

ни є головним обов'язком держави (стаття 3); в Україні визнається й діє принцип верховенства права; закони та інші нормативні акти ухвалюються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частини перша, друга статті 8).

Згідно з Конституцією України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність; ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом; кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання (частини перша, друга, п'ята статті 29); права і свободи людини і громадянина захищає суд; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга статті 55); підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист (частина друга статті 63); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України; в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень; не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтями 29, 55, 63 Конституції України (стаття 64); суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права; основними засадами судочинства є, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення обвинуваченому права на захист (частина перша, пункти 1, 3, 5 частини другої статті 129).

3. Конституційний Суд України наголошує, що право на свободу та особисту недоторканність є фундаментальною конституційною цінністю, природним правом людини й невіддільним складником її гідності та автономії; зміст цього права взаємопов'язаний із пріоритетом людської гідності, принципом верховенства права (правовладдя).

Конституційний Суд України зазначав, що «конституційне право на свободу та особисту недоторканність є одним із засадничих прав, невіддільним однаково для кожного, особливо цінним для кожної людини і суспільства загалом, яке потребує посилених гарантій захисту для унеможливлення свавільного позбавлення свободи людини. Тому держава зобов'язана запроваджувати юридичне унормування, яке убезпечить людину від свавільного позбавлення свободи та відповідатиме конституційним нормам і принципам» [абзац п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024], а також указував, що, «зважаючи на положення частини другої статті 29 Конституції України <…> арешт чи тримання під вартою має здійснюватися виключно на підставі належним чином вмотивованого рішення суду <…> підстави та порядок застосування цих запобіжних заходів <…> повинні відповідати конституційним гарантіям справедливої судової процедури та принципу верховенства права» (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017).

Отже, право на свободу та особисту недоторканність закріплене статтею 29 Основного Закону України і гарантоване через систему конституційних засобів, серед яких судовий контроль за арештом і триманням під вартою, забезпечення реалізації права на захист та правничу допомогу захисника й ефективного судового оскарження арешту чи тримання під вартою.

Конституційний Суд України також висновує, що зі змісту конституційних гарантій особистої свободи, закріплених у статті 29 Конституції України, у взаємозв'язку з приписами статті 55, частини другої статті 63, частини другої статті 129 Основного

Закону України випливає право особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, ініціювати новий судовий розгляд питання про його зміну чи скасування, зокрема в разі зміни будь-яких умов чи обставин, що можуть уплинути на результат нового вирішення цього питання.

4. Розв'язуючи питання про конституційність абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

4.1. За приписами Кодексу запобіжними заходами є: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою; тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному Кодексом (частини перша, друга статті 176).

Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (частина перша статті 177 Кодексу).

Згідно з частиною другою статті 177 Кодексу підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті; слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених Кодексом.

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування та до початку підготовчого судового засідання — слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження — судом за клопотанням прокурора (частина четверта статті 176 Кодексу).

Отже, ініціювання застосування запобіжних заходів законодавець відніс до процесуальної компетенції сторони обвинувачення. Таке ініціювання здійснюється у спосіб подання відповідного клопотання слідчим, погодженого з прокурором, або безпосередньо прокурором. Подання такого клопотання є самостійною процесуальною дією сторони обвинувачення, яка не потребує надання попередньої згоди підозрюваним, обвинуваченим або їх захисником та не перебуває у сфері їх процесуального контролю. Аналогічний підхід закріплено й щодо подання клопотань про продовження строку дії запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та домашнього арешту (статті 181, 183 Кодексу) відповідно до статті 199 Кодексу.

4.2. За статтею 203 Кодексу ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження або винесення ухвали про скасування запобіжного заходу в порядку, передбаченому Кодексом.

Запобіжний захід може скасувати слідчий суддя, суд за клопотанням прокурора у випадках і в порядку, передбачених Кодексом (частина сьома статті 176 Кодексу). У Кодексі окремо закріплено можливість звернення прокурора з відповідними клопотаннями: у статті 201^1 (у зв'язку з ухваленням уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого) та статті 616 (для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу).

Згідно з Кодексом прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися до слідчого судді, суду із клопотанням про зміну запобіжного заходу, зокрема про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених частиною п'ятою статті 194 Кодексу, чи про зміну способу їх виконання (частина перша статті 200); аналогічним правом наділені підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник (частина перша статті 201).

Отже, законодавець вибудував модель юридичного регулювання застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, за якої ініціювання застосування та продовження такого запобіжного заходу здійснюється слідчим суддею чи судом і пов'язане з незалежною від сторони захисту процесуальною активністю сторони обвинувачення; натомість заміну слідчим суддею чи судом запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може (за загальним правилом) самостійно ініціювати сторона обвинувачення та сторона захисту. Однак у випадку, передбаченому, зокрема, абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим частини першої цієї статті Кодексу, ініціативи сторони захисту для розгляду відповідного питання слідчим суддею чи судом недостатньо, а потрібна активна участь сторони обвинувачення.

4.3. Здійснивши аналіз абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим частини першої цієї статті Кодексу, іншими його приписами, Конституційний Суд України констатує, що оспорюваний припис Кодексу є складовим елементом механізму юридичного регулювання порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу (далі — продовження та/або проходження військової служби).

Абзац другий частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим частини першої цієї статті Кодексу закріплює механізм скасування запобіжного заходу, згідно з яким абзац перший частини першої статті 616 Кодексу наділяє підозрюваного, обвинуваченого правом ініціювати перед прокурором питання про звернення останнього з відповідним клопотанням до суду, а абзац другий частини першої цієї статті Кодексу наділяє відповідною ініціативною компетенцією перед слідчим суддею або судом лише прокурора, який належить до сторони обвинувачення; така ініціатива закріплена в Кодексі як дискреція прокурора, виражена словами «прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду».

Абзаци третій, четвертий, п'ятий частини першої статті 616 Кодексу визначають вимоги до змісту відповідного клопотання прокурора, а абзац перший частини другої цієї статті Кодексу передбачає, що розглядає вказане клопотання прокурора слідчий суддя або суд, який розглядає кримінальне провадження; за наявності достатніх підстав слідчий суддя або суд має право скасувати підозрюваному, обвинуваченому за-

побіжний захід у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби.

Абзац другий частини другої, частина третя статті 616 Кодексу регламентують порядок реалізації та контролю за реалізацією ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби.

4.4. Конституційний Суд України зазначає, що триваюча широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила об'єктивну потребу у відповідних змінах національного правового регулювання, зокрема у сфері кримінального процесу, у спосіб запровадження нових юридичних інститутів і процесуальних механізмів, не притаманних ні національному правопорядку, ні усталеним міжнародним стандартам, які формувалися в мирний час.

Такі зміни мають визначені Конституцією України межі. Законодавець не має права змінювати конституційно визначений порядок застосування заходів кримінального процесуального примусу, роль суду в ньому та функціональне розмежування процесуальних повноважень його учасників у спосіб, що призводить до спотворення їх конституційної сутності, навіть в умовах збройної агресії.

Запровадження спеціальних процесуальних механізмів у сфері кримінального провадження, зумовлених об'єктивними потребами держави, зокрема пов'язаними із забезпеченням її обороноздатності, не допускається, якщо воно призводить до формування механізмів здійснення завдань кримінального процесу, що виходять за межі конституційної моделі правосуддя або нівелюють конституційні гарантії прав людини та принцип верховенства права (правовладдя).

4.5. Конституційний Суд України констатує, що хоча встановлене статтею 616 Кодексу скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби й пов'язане із зобов'язаннями підозрюваного, обвинуваченого щодо майбутньої поведінки, а саме проходження ним військової служби, яке об'єктивно передбачає встановлення визначених законом обмежень прав і свобод, це не змінює процесуально-правової природи такого скасування. Його ключові процесуальні наслідки визначаються загальними умовами скасування цього запобіжного заходу, що призводить до припинення втручання у право особи на свободу та особисту недоторканність у розумінні статті 29 Конституції України через тримання її під вартою; натомість проходження військової служби після скасування такого запобіжного заходу є виконанням особою свого конституційного обов'язку, передбаченого статтею 65 Конституції України.

Наведене зумовлює потребу в оцінюванні механізму скасування запобіжного заходу, передбаченого абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим частини першої цієї статті Кодексу, з погляду збереження реального доступу підозрюваного, обвинуваченого до суду задля розгляду питання щодо такого скасування.

5. Розглядаючи цю справу, Конституційний Суд України зазначає, що конституційний статус судді характеризується, серед іншого, виключною функцією здійснення правосуддя, зокрема остаточного вирішення спору про право між сторонами та про винуватість особи (статті 55, 62, 124, 127 Конституції України), а також низки інших питань, зокрема питання про обмеження права на свободу та особисту недоторканність (стаття 29 Конституції України); натомість прокурор у змагальному кримінальному

провадженні є тим його учасником, який реалізує функцію обвинувачення (пункт 1 частини першої статті 131^1 Конституції України, пункт 19 частини першої статті 3 Кодексу).

Конституційний Суд України в Рішенні від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 вказував, що конституційна роль судів системи судоустрою України, гарантована приписами статті 29 Конституції України, зумовлена тим, що жоден інший орган державної влади не наділений повноваженнями щодо перевірки обґрунтованості втручання у право особи на свободу та особисту недоторканність і не володіє відповідними гарантіями неупередженості та незалежності, визначеними статтями 124, 125, 126 Основного Закону України (абзац перший підпункту 6.1 пункту 6 мотивувальної частини).

Отже, у конституційному правопорядку України суд є єдиним органом, уповноваженим здійснювати контроль за законністю втручання у право особи на свободу та особисту недоторканність. Будь-які інші форми контролю не можна розглядати як еквівалент судового контролю в розумінні статті 29 Конституції України.

Такий підхід узгоджується зі змістом пункту 4 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) та практикою його застосування Європейським судом з прав людини, із якої випливає, що, на відміну від пункту 3 статті 5 Конвенції, він прямо вимагає, щоб законність позбавлення свободи перевіряв саме суд, а не будь-який інший орган чи посадова особа, незалежно від їхнього статусу або процесуальних повноважень.

Європейський суд з прав людини послідовно розмежовує гарантії, передбачені пунктами 3 і 4 статті 5 Конвенції. Якщо пункт 3 статті 5 Конвенції стосується негайного первинного контролю за позбавленням особи особистої свободи та допускає здійснення такого позбавлення не лише суддею, а й іншою посадовою особою, яка здійснює судову владу та відповідає вимогам незалежності й безсторонності [рішення у справі *Niedbała v. Poland* від 4 липня 2000 року (заява № 27915/95), §§ 48–56], то пункт 4 статті 5 Конвенції закріплює право кожної позбавленої свободи особи саме на судовий перегляд законності її тримання під вартою.

Зокрема, у рішенні у справі *Popovych v. Ukraine* / *Попович проти України* від 22 квітня 2021 року (заява № 44704/11) Європейський суд з прав людини зазначав, що «мета пункту 4 статті 5 Конвенції полягає у забезпеченні прав осіб, яких затримано та взято під варту, на судовий нагляд щодо законності застосованого до них заходу. Під час тримання особи під вартою їй має бути доступний засіб юридичного захисту, щоб вона могла домогтися невідкладного судового перегляду законності тримання під вартою, здатного привести, якщо це доречно, до її звільнення. Наявність засобу юридичного захисту, якого вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції, має бути достатньо визначеною не лише в теорії, а й на практиці, інакше такому засобу бракуватиме доступності та ефективності, потрібних для цілей цього положення. Доступність засобу юридичного захисту означає, що органи влади повинні створити такі умови, які забезпечують заявникам реальну можливість скористатися цим засобом» (§ 51).

З огляду на зазначене Конституційний Суд України наголошує, що приписи статей 29, 55, частин першої, другої, третьої статті 124, частини першої статті 127 Конституції України, зокрема в аспекті пункту 4 статті 5 Конвенції та практики Європейського суду з прав людини щодо його застосування, у жодному разі не можна тлумачити як такі, що допускають заміну судового контролю за втручанням у право особи на свободу та особисту недоторканність контролем з боку прокурора чи іншої посадової особи навіть у разі запровадження спеціального механізму звільнення особи з-під варти. Це також унеможливлює покладення на органи чи посадових осіб, які не є судами та

діють як сторони змагального кримінального провадження, повноважень, реалізація яких фактично зумовлює або блокує доступ підозрюваного, обвинуваченого до суду з питання, що стосується його свободи.

6. За змістом абзацу першого частини першої статті 616 Кодексу звернення особи, яку тримають під вартою, із клопотанням до прокурора про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби є обов'язковим елементом механізму відповідного звільнення особи з-під варти.

Відмова прокурора підтримати клопотання підозрюваного, обвинуваченого у спосіб подання клопотання до слідчого судді, суду має наслідком те, що в разі звернення підозрюваного, обвинуваченого з таким клопотанням безпосередньо до слідчого судді, суду останні не розглядають такого клопотання по суті заявлених у ньому вимог, а підставою для відмови в його задоволенні визначають неналежність суб'єкта звернення до слідчого судді, суду. Згідно з Кодексом така відмова прокурора не підлягає перегляду слідчим суддею, судом.

6.1. За змістом абзацу п'ятого частини першої статті 616 Кодексу клопотання прокурора має містити виклад обставин, які вказують на те, що відсутні ризики, передбачені частиною першою статті 177 Кодексу, а також ризик ухилення особи, стосовно якої пропонується скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, від проходження військової служби. Тобто на прокурора як на сторону обвинувачення покладено обов'язок не лише ініціювати перед слідчим суддею, судом питання про скасування запобіжного заходу, а й обґрунтувати відсутність ризиків, що раніше зумовили його застосування, попри чинну ухвалу слідчого судді чи суду про тримання особи під вартою, у якій такі ризики підтверджені.

У цьому аспекті Конституційний Суд України *inter alia* звертає увагу на певну неузгодженість абзацу п'ятого частини першої статті 616 Кодексу з іншими приписами цієї статті Кодексу, яка встановлює цілісний механізм юридичного регулювання скасування запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби. Згідно з вимогами Конституції України та Кодексу, зокрема щодо обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність, відповідні ризики на час звернення прокурора до слідчого судді, суду з відповідним клопотанням мають існувати, інакше прокурор мав би звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про заміну (скасування) підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на загальних підставах, але не пов'язувати таке звернення з умовою продовження та/або проходження ним військової служби відповідно до статті 616 Кодексу. Конституційний Суд України зазначає, що в межах механізму, передбаченого статтею 616 Кодексу, слідчий суддя, суд фактично мають не встановлювати, чи є ризики (що означало б перегляд чинної ухвали про застосування запобіжного заходу), а оцінювати вплив на них обставин проходження особою військової служби у майбутньому в конкретній ситуації, зокрема з'ясовувати, чи можуть такі обставини нейтралізувати ці ризики та/або забезпечити належний баланс між ними, інтересами правосуддя та завданнями кримінального провадження, визначеними у статті 2 Кодексу. Під час розгляду цього питання слідчий суддя, суд також повинні враховувати, що відповідно до статті 62 Конституції України, статті 17 Кодексу особу, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, вважають невинуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вироком суду.

6.2. Конституційний Суд України виходить із того, що принцип верховенства права (правовладдя), закріплений у Конституції України, охоплює, зокрема, вимоги щодо незалежності судової влади, функціонального розмежування повноважень органів державної влади та недопустимості втручання цих органів у здійснення правосуддя.

У цьому контексті Конституційний Суд України бере до уваги позицію Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія), викладену у Спеціальному дослідженні «Мірило правовладдя» (*Rule of Law Checklist*), ухваленому на її 106-му пленарному засіданні 11–12 березня 2016 року [CDL-AD(2016)007].

У зазначеному документі, узагальнюючи міркування, висловлені в пунктах 71–76 Доповіді про європейські стандарти щодо незалежності судової системи: частина II — служба обвинувачення (*Report on European Standards as regards the Independence of the Judicial System: Part II — the Prosecution Service*), ухваленої на 85-му пленарному засіданні 17–18 грудня 2010 року [CDL-AD(2010)040], Венеційська Комісія дійшла висновку, що «службі публічного обвинувачення має бути заборонено втручатись у судові справи поза межами її стандартної ролі в системі кримінальної юстиції <…> такі повноваження заперечують справу самого судівництва та загрожують його незалежності» (пункт II.E. 1.a.84).

У Дослідженні «Осучаснене Мірило правовладдя» (*The Updated Rule of Law Checklist*), що його Венеційська Комісія ухвалила на 145-му пленарному засіданні 12–13 грудня 2025 року [CDL-AD(2025)002], зазначений підхід не відтворено дослівно, однак він отримав подальший розвиток через системне закріплення відповідних елементів правовладдя.

Таке розуміння ролі прокуратури унеможливлює її трансформацію в наглядовий орган, який поза межами своїх конституційних функцій упливає на доступ до здійснення правосуддя щодо питань, ініційованих стороною захисту.

6.3. Конституційний Суд України вважає, що хоча процедура розгляду слідчим суддею, судом клопотання прокурора, поданого в порядку, визначеному абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу, формально не змінюється, механізм звернення до суду саме прокурора, а не сторони захисту зумовлює зміну його процесуальної ролі. У такому випадку прокурор, підтримуючи перед судом клопотання, із яким він сам звернувся, фактично виступає не як сторона обвинувачення, а як суб'єкт, заінтересований у його задоволенні, що за процесуальною природою нетипово для сторони обвинувачення, а характерно для сторони захисту.

Оскільки залучення іншого прокурора для участі в розгляді такого клопотання закон не передбачає, це зумовлює потребу для слідчого судді, суду самостійно виявляти та оцінювати обставини, які можуть перешкоджати задоволенню клопотання. За таких умов суд фактично змушений виконувати функцію опонента сторони захисту, що призводить до зміщення процесуального балансу та в певному розумінні означає перебирання судом на себе функцій сторони обвинувачення.

6.4. Такий висновок підтверджує практика Європейського суду з прав людини, який виходить, зокрема, із того, що поняття справедливого судового розгляду охоплює, серед іншого, засадниче право на те, щоб кримінальне провадження мало змагальний характер (*criminal proceedings should be adversarial*) [рішення у справі *Brandstetter v. Austria* від 28 серпня 1991 року (заяви №№ 11170/84, 12876/87, 13468/87), § 66].

«Існує тісний взаємозв'язок між різними гарантіями та процесуальними механізмами, визначеними статтею 6 Конвенції, та тим, як вони поєднуються, доповнюючи

одне одного в контексті конкретної справи, задля забезпечення справедливості, що є засадничим принципом. Тому цілком імовірно, що відсутність органу обвинувачення і, як наслідок, його відсутність на судовому засіданні або під час апеляційного розгляду, може мати наслідки для того, як висуваються та відстоюються обвинувачення й докази, і навпаки»; «хоча суддя є остаточним арбітром здійснення провадження, зазвичай завданням державного органу у справі про кримінальне переслідування є висунення та обґрунтування кримінального обвинувачення для забезпечення змагальності з іншою стороною або сторонами» [рішення Європейського суду з прав людини у справі *Karelin v. Russia* від 20 вересня 2016 року (заява № 926/08), § 59, § 77].

Стосовно пункту 1 статті 6 Конвенції у контексті пункту 3 статті 5 Конвенції Європейський суд з прав людини визнав сумніви щодо безсторонності суду об'єктивно обґрунтованими «у випадках розмивання меж функцій прокурора та судді» [рішення у справі *Ozerov v. Russia* від 18 травня 2010 року (заява № 64962/01), § 50].

Отже, Конституційний Суд України доходить висновку, що наділення прокурора, який виконує функцію обвинувачення, процесуальними повноваженнями, реалізація яких узалежнює від волі прокурора можливість судового розгляду по суті клопотання підозрюваного, обвинуваченого про звільнення з-під варти для продовження та/або проходження військової служби, а також повноваженнями, властивими стороні захисту, не узгоджується з конституційним призначенням прокуратури, визначеним статтею 131^1 Конституції України, унаслідок чого також виникає ризик змішування процесуальних функцій сторін та суду, що, своєю чергою, може негативно впливати на дотримання таких основних засад судочинства, як змагальність сторін і рівність учасників судового процесу перед законом і судом, а також ставити під сумнів неупередженість суду та впливати на реалізацію права особи на судовий захист.

7. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина. У взаємозв'язку зі статтею 29 Конституції України це право означає, зокрема, безпосередній доступ особи до суду для оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, що призводять або можуть призвести до подальшого позбавлення свободи. Це право охоплює й триваюче право підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, на перегляд обґрунтованості подальшого застосування такого запобіжного заходу.

Частина друга статті 63 Конституції України гарантує підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному право на захист, яке у кримінальному провадженні охоплює активну процесуальну можливість особи відстоювати свої права і свободи всіма не забороненими законом засобами, включно з ініціюванням судового контролю за триманням під вартою. Це право за змістом статей 29, 55 Конституції України пов'язане, зокрема, із правом на свободу та правом на судовий захист і не може бути зведене до формального представництва інтересів особи іншими суб'єктами кримінального процесу.

Зазначені конституційні гарантії в судочинстві реалізуються з дотриманням його засад, зокрема визначених пунктами 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України, а саме: рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів й у доведенні перед судом їх переконливості, а також забезпечення обвинуваченому права на захист. Ці засади мають безпосередній вплив на зміст і обсяг права на судовий захист, зокрема в аспекті судового контролю за позбавленням свободи.

Конституційний Суд України зазначав, що «засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в частині першій статті 55 Конституції України <…> рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав» (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012); «задля додержання вимог Конституції України приписи процесуального закону мають забезпечити рівні юридичні можливості процесуального характеру для всіх учасників судового процесу, а у разі встановлення приписами права процесуальних відмінностей застосовані в процесуальному законі юридичні засоби мають бути спрямованими на досягнення правомірної мети, ґрунтуватись на конституційних принципах правовладдя (верховенства права), юридичної рівності та домірності»; «право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними» [абзац третій підпункту 5.2, абзац другий підпункту 5.5 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023].

В аспекті розгляду цієї справи Конституційний Суд України також висновує, що основні засади судочинства, визначені частиною другою статті 129 Конституції України, хоча формально й спрямовані на здійснення судом правосуддя, за своїм змістом і призначенням не обмежені стадією безпосереднього судового розгляду справи. Ці засади мають нормативний вплив на формування законодавцем процесуальних механізмів доступу до суду, а законодавче регулювання не може встановлювати таких процедурних умов, які унеможливлюють або істотно ускладнюють реалізацію зазначених основних засад судочинства через обмеження доступу особи до суду. Отже, визначаючи порядок ініціювання судового контролю, законодавець зобов'язаний забезпечити, щоб відповідні процесуальні умови не нівелювали змісту основних засад судочинства та не перешкоджали їх повноцінній реалізації як під час здійснення правосуддя, так і на етапі звернення до суду.

У конституційно-правовому контексті стаття 55 Конституції України, яка закріплює право на судовий захист, має системоутворювальне значення, оскільки забезпечує процесуальний механізм реалізації та захисту інших прав і свобод особи, зокрема права на свободу та особисту недоторканність, права підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист. Саме в межах реалізації права на судовий захист реалізуються й визначені Конституцією України основні засади судочинства, а будь-яке позбавлення особи доступу до суду призводить до нівелювання можливості реалізації цих засад.

Отже, Конституційний Суд України зазначає, що встановлений в абзаці другому частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим цієї частини статті 616 Кодексу процесуальний механізм, за яким можливість судового розгляду питання про скасування підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби поставлено в залежність від ініціативи прокурора, істотно обмежує реальний та ефективний доступ підозрюваного, обвинуваченого до судового контролю за подальшим позбавленням свободи і цим допускає втручання у зміст прав, гарантованих статтями 29, 55 та 63 Конституції України у їх взаємозв'язку з пунктами 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України.

7.1. Конституційний Суд України, вирішуючи цю справу, враховує, що в Україні у зв'язку із триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України введено воєнний стан (Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами).

Відповідно до частини першої статті 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України; у частині другій цієї статті Основного Закону України визначено можливість установлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також зазначено, що права і свободи, зокрема ті, що передбачені статтями 29, 55, 63 Конституції України, не можуть бути обмежені.

В аспекті розгляду цієї справи Конституційний Суд України зазначає, що в другому реченні частини другої статті 64 Конституції України встановлено конституційну межу допустимості обмежень прав і свобод людини і громадянина, перелічених у вказаному реченні, зокрема в умовах воєнного стану: запровадження воєнного стану не є підставою для втручання у зміст та обсяг відповідних прав і свобод усупереч приписам Конституції України, водночас умови воєнного стану можуть бути враховані під час визначення наявності конституційно допустимих підстав для обмеження вказаних прав і свобод та оцінювання допустимої інтенсивності такого втручання загалом.

Отже, можливість законодавчого регулювання, що впливає на реалізацію передбачених у другому реченні частини другої статті 64 Конституції України прав, зокрема в умовах воєнного стану, підлягає оцінюванню з огляду на загальні конституційні стандарти, включно з принципами верховенства права (правовладдя) та домірності, за умови збереження їхньої сутності та недопущення суперечності приписам Конституції України, які *expressis verbis* гарантують відповідний обсяг прав і свобод [абзац четвертий підпункту 8.3 пункту 8 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024].

7.2. Досліджуючи правомірність мети запровадженого оспорюваним приписом Кодексу юридичного регулювання, Конституційний Суд України бере до уваги, що розділ IX[1] Кодексу доповнено статтею 616 згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15 березня 2022 року № 2125–IX (далі — Закон № 2125) після запровадження воєнного стану у зв'язку із триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України. Як зазначено в Пояснювальній записці до проєкту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав (реєстр. № 7149), який ухвалено як Закон № 2125, його метою було оперативне доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань і забезпечення можливості громадянам України виконати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України визнає зазначену мету правомірною.

7.3. Конституційний Суд України наголошує, що втручання у сферу конституційних прав і свобод навіть за наявності правомірної мети має відповідати принципу до-

мірності — складникові принципу верховенства права (правовладдя), закріпленого у статті 8 Конституції України, та іншим установленим Конституцією України критеріям допустимості обмежень права особи на свободу й особисту недоторканність, права на судовий захист та права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист, що гарантовані статтями 29, 55, частиною другою статті 63 Конституції України, у їх узаємозв'язку з основними засадами судочинства, закріпленими пунктами 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України.

Зокрема, для відповідності принципу домірності будь-який запроваджений засіб утручання в конституційні права має бути не лише спрямованим на досягнення правомірної мети, а й придатним, потрібним та домірним у вузькому розумінні (*stricto sensu*) щодо обмеження конституційних прав і свобод.

7.3.1. Конституційний Суд України зазначає, що придатність засобу, який передбачає втручання у конституційні права, як складник принципу домірності означає, зокрема, його здатність сприяти досягненню правомірної мети.

Залучення прокурора як процесуального посередника між підозрюваним, обвинуваченим та слідчим суддею або судом може сприяти забезпеченню контролю за виконанням підозрюваним, обвинуваченим обов'язку з'явитися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки. У цьому сенсі закріплений оспорюваним приписом Кодексу механізм не позбавлений раціонального зв'язку із визначеною правомірною метою.

Отже, Конституційний Суд України визнає такий засіб придатним для досягнення відповідної правомірної мети.

7.3.2. Конституційний Суд України зазначає, що вимога потрібності застосованого державою засобу втручання в права особи як складник принципу домірності означає обов'язок законодавця обирати такі засоби юридичного регулювання, які є найменш обтяжливими для конституційних прав і свобод за умови досягнення правомірної мети.

У цьому контексті Конституційний Суд України звертає увагу на те, що контроль за виконанням ухвали слідчого судді, суду про звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти для продовження та/або проходження військової служби може бути забезпечений і без установлення бар'єру для доступу підозрюваного, обвинуваченого до суду у вигляді виключної ініціативи сторони обвинувачення — у спосіб надання підозрюваному, обвинуваченому права на безпосереднє звернення до суду з відповідним клопотанням та з обов'язковим залученням прокурора до його розгляду слідчим суддею, судом.

Отже, оспорюваний припис Кодексу не відповідає вимозі потрібності, оскільки запроваджує більш обтяжливий для прав і свобод особи засіб за наявності менш інтенсивних альтернатив.

7.3.3. Щодо оцінювання закріпленого оспорюваним приписом Кодексу засобу втручання у права через критерій домірності у вузькому розумінні (*stricto sensu*), який передбачає збалансування конституційно значущого публічного інтересу, що відображений у визнаній правомірною меті відповідного регулювання, та негативних наслідків для прав підозрюваного, обвинуваченого, Конституційний Суд України зазначає, що визнання цього засобу таким, що не відповідає вимозі потрібності, означає його невідповідність принципу домірності загалом.

7.4. Водночас Конституційний Суд України вважає за потрібне наголосити, що держава має право встановлювати процесуальні механізми, спрямовані на забезпечення ефективності кримінального провадження та належного виконання судових рішень, проте такі механізми не можуть нівелювати базових гарантій прав особи, яка зазнає найбільш інтенсивного втручання у свої права.

Доступ до правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів Венеційська Комісія визнала одним із безумовних складників верховенства права (правовладдя) [пункт 41 Доповіді про правовладдя, ухваленої Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev], згідно з яким, зокрема, кожному має бути надана можливість оспорити дії та рішення влади, що не відповідають правам або інтересам особи; заборона такого оспорювання є порушенням правовладдя (§ 53).

Конституційний Суд України також зазначав, що ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати участь у судовому процесі (абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012); верховенство права (правовладдя), будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу (абзац чотирнадцятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Розвиваючи свої юридичні позиції, Конституційний Суд України в аспекті розгляду цієї справи висновує, що право підозрюваного, обвинуваченого на доступ до суду щодо скасування запобіжного заходу не може бути обумовлене попереднім погодженням з боку сторони обвинувачення, оскільки інакше судовий захист утрачає свою конституційну сутність.

Європейський суд з прав людини зазначав, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням; однак будь-які обмеження цього права не повинні звужувати його до такої міри, щоб було порушено саму його сутність [рішення у справі *Zubac v. Croatia* від 5 квітня 2018 року (заява № 40160/12), § 78].

У вказаному рішенні Європейського суду з прав людини також зазначено, що «право на доступ до суду зазнає обмеження, коли процесуальні правила перестають слугувати цілям юридичної визначеності та належного здійснення правосуддя й перетворюються на своєрідну перешкоду, яка унеможливлює розгляд справи заявника компетентним судом» (§ 98).

Оспорюваний припис Кодексу не змінює загальної процедури розгляду слідчим суддею, судом клопотання прокурора про скасування підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби, однак фактично унеможливлює безпосереднє результативне звернення сторони захисту до слідчого судді, суду з відповідним клопотанням. Унаслідок цього слідчий суддя, суд за ініціативою особи, права якої зазнають найбільш інтенсивного втручання з боку держави, позбавлений можливості здійснювати судовий контроль у відповідному питанні, якщо не буде на це згоди прокурора, що є несумісним із засадою верховенства права та з конституційною моделлю правосуддя, у якій суд є незалежним арбітром, а не процесуальним інструментом реалізації дискреції сторони обвинувачення.

На підставі викладеного Конституційний Суд України доходить висновку, що абзац другий частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим частини першої статті 616 Кодексу є таким, що унеможливлює розгляд слідчим суддею,

судом клопотання підозрюваного, обвинуваченого про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби без згоди на це прокурора, а отже, суперечить частині першій статті 8, частинам першій, другій, п'ятій статті 29, частині першій статті 55, частині другій статті 63, статті 64, пунктам 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України.

8. За частиною другою статті 152 Конституції України та статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Конституційний Суд України враховує, що визнання абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу неконституційним та втрата ним чинності призведуть до виникнення прогалини в нормативному регулюванні щодо суб'єкта звернення до слідчого судді, суду з клопотанням про скасування підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби. Усунення цієї прогалини та приведення такого регулювання у відповідність до Конституції України та цього Рішення належить до повноважень Верховної Ради України, яка здійснює це у спосіб унесення відповідних змін до Кодексу. За таких обставин негайна втрата чинності абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу до внесення змін до Кодексу фактично унеможливила б реалізацію підозрюваним, обвинуваченим права на скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з підстав, передбачених статтею 616 Кодексу.

Отже, установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу, Конституційний Суд України вважає за потрібне реалізувати своє повноваження, визначене частиною другою статті 152 Конституції України, та відтермінувати втрату чинності вказаним приписом Кодексу.

Водночас Конституційний Суд України звертає увагу на те, що відтермінування втрати чинності абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу означає, що він залишається чинним і підлягає застосуванню до спливу строку щодо втрати чинності, визначеного цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151^1, 151^2, 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України
у х в а л и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Абзац другий частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine No. 7-r(II)/2026 dated 15 July 2026 in the case upon the constitutional complaint of Yevhen Heniievskyi regarding the constitutionality Article 616.1.2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (on bail as an alternative to detention during martial law)

Yevhen Heniievskyi appealed to the Constitutional Court to declare Article 616.1.2 of the Criminal Procedure Code (hereinafter, the «Code») inconsistent with Articles 8.2, 8.3, 22.2, 55.1, 55.2, 129.1, 129.2.1, 129.2.3 of the Constitution (unconstitutional).

According to the provisions of Article 616.1 of the Code, in the event of the imposition of martial law, the implementation of measures to ensure national security and defence, repulse and deter the armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine, a suspect or accused person who, during the pre-trial investigation or trial, is held in custody, except for those suspected or accused of committing certain types of crimes, as well as a suspect or accused person who, in accordance with paragraph 3.1 of the Note to Article 368 of the Criminal Code, held a particularly responsible position at the time of committing the criminal offence, has the right to apply to a prosecutor with a request to initiate before an investigating judge or a court the issue of cancelling this preventive measure for the purpose of continuing and/or undergoing military service upon mobilisation, for a special period and/or military service under a contract by enlisted, non-commissioned, senior non-commissioned and officer personnel. In turn, following consideration of the request, the prosecutor has the right to apply to the investigating judge or the court hearing the criminal proceedings with a request to cancel the preventive measure in the form of detention in respect of that person.

The Constitutional Court concludes that it follows from the content of the constitutional guarantees of personal liberty enshrined in Article 29 of the Constitution, in conjunction with the provisions of Articles 55, 63.2 and 129.2 of the Basic Law, that a person in respect of whom the preventive measure in the form of detention has been applied has the right to initiate a new judicial examination of the issue of its modification or cancellation, in particular where any conditions or circumstances that may affect the outcome of a new determination of this issue have changed.

The legislator has assigned the initiation of the application of preventive measures to the procedural competence of the prosecution. Such initiation is carried out by submitting a relevant request by an investigator, approved by a prosecutor, or directly by a prosecutor. The submission of such a request is an independent procedural action of the prosecution, which does not require the prior consent of the suspect, accused or their defence counsel and is not within the sphere of their procedural control.

The legislator has established a model of legal regulation of the application of the preventive measure in the form of detention, under which the initiation of the application and extension of such preventive measure is carried out by an investigating judge or a court and is connected with procedural activity of the prosecution independent of the defence; whereas the replacement of the preventive measure in the form of detention by an investigating judge or a court may, as a general rule, be initiated independently by both the prosecution and the defence. However, in the case provided for, in particular, by Article 616.1.2 of the Code

in conjunction with Article 616.1.1 of the Code, the initiative of the defence is insufficient for the relevant issue to be considered by an investigating judge or a court, and the active participation of the prosecution is required.

The introduction of special procedural mechanisms in the field of criminal proceedings, necessitated by the objective needs of the State, in particular those related to ensuring its defence capability, is not permissible if it results in the establishment of mechanisms for carrying out the tasks of criminal proceedings that go beyond the constitutional model of justice or nullify the constitutional guarantees of human rights and the principle of the rule of law.

The Constitutional Court notes that although the cancellation of the preventive measure in the form of detention established by Article 616 of the Code for the purpose of continuing and/or undergoing military service is connected with the obligations of the suspect or accused regarding their future conduct, namely their military service, which objectively entails the establishment of restrictions on rights and freedoms prescribed by law, this does not change the procedural and legal nature of such cancellation. Its key procedural consequences are determined by the general conditions for cancellation of this preventive measure, which results in the cessation of interference with the person's right to liberty and security of person within the meaning of Article 29 of the Constitution through their detention; whereas military service following the cancellation of such preventive measure constitutes the fulfilment by the person of their constitutional duty provided for by Article 65 of the Constitution of Ukraine.

The Constitutional Court emphasises that the provisions of Articles 29, 55, 124.1, 124.2 and 124.3, 127.1 of the Constitution, in particular in the aspect of Article 5.4 of the Convention and the case-law of the European Court of Human Rights concerning its application, cannot under any circumstances be interpreted as permitting judicial control over interference with a person's right to liberty and security of person to be replaced by control by a prosecutor or another official, even in the event of the introduction of a special mechanism for releasing a person from custody. This also precludes conferring on bodies or officials that are not courts and act as parties to adversarial criminal proceedings powers whose exercise in fact determines or blocks the suspect's or accused's access to a court on a matter concerning their liberty.

The prosecutor's refusal to support the request of the suspect or accused by submitting a request to an investigating judge or a court results in the fact that, where the suspect or accused applies directly to an investigating judge or a court with such a request, the latter do not consider the request on the merits of the claims made therein, and base the refusal to grant it on the applicant's lack of proper standing to apply to the investigating judge or court. Under the Code, such refusal by the prosecutor is not subject to review by an investigating judge or a court.

The Constitutional Court considers that although the procedure for consideration by an investigating judge or a court of a prosecutor's request submitted in accordance with the procedure established by Article 616.1.2 of the Code does not formally change, the mechanism whereby it is the prosecutor, rather than the defence, who applies to the court results in a change in the prosecutor's procedural role. In such a case, by supporting before the court the request that they themselves have submitted, the prosecutor in fact acts not as the prosecution but as a party interested in its granting, which by its procedural nature is atypical for the prosecution and characteristic of the defence.

Endowing a prosecutor who performs the function of prosecution with procedural powers, the exercise of which makes the possibility of judicial consideration on the merits

of a request by a suspect or accused for release from custody for the purpose of continuing and/or undergoing military service dependent on the prosecutor's will, as well as with powers characteristic of the defence, is inconsistent with the constitutional purpose of the prosecution defined by Article 131^1 of the Constitution. As a result, there is also a risk of mixing the procedural functions of the parties and the court, which, in turn, may negatively affect compliance with such fundamental principles of judicial proceedings as adversarial proceedings and equality of participants in judicial proceedings before the law and the court, as well as cast doubt on the impartiality of the court and affect the exercise of a person's right to judicial protection.

The Constitutional Court notes that the procedural mechanism established in Article 616.1.2 of the Code in conjunction with Article 616.1 of the Code, under which the possibility of judicial consideration of the issue of cancelling, in respect of a suspect or accused, the preventive measure in the form of detention for the purpose of continuing and/or undergoing military service is made dependent on the initiative of the prosecutor, substantially restricts the real and effective access of the suspect or accused to judicial control over continued deprivation of liberty and thereby permits interference with the content of the rights guaranteed by Articles 29, 55 and 63 of the Constitution in conjunction with Articles 129.2.1, 129.2.3, 129.2.5 of the Constitution.

The Constitutional Court draws attention to the fact that control over the execution of a decision of an investigating judge or a court releasing a suspect or accused from custody for the purpose of continuing and/or undergoing military service may also be ensured without establishing a barrier to the suspect's or accused's access to a court in the form of the exclusive initiative of the prosecution – by granting the suspect or accused the right to apply directly to a court with the relevant request and with the mandatory involvement of the prosecutor in its consideration by an investigating judge or a court.

The contested provision of the Code does not meet the requirement of necessity, as it introduces a more burdensome means for the rights and freedoms of the person in the presence of less intensive alternatives.

The contested provision of the Code does not change the general procedure for consideration by an investigating judge or a court of a prosecutor's request to cancel, in respect of a suspect or accused, the preventive measure in the form of detention for the purpose of continuing and/or undergoing military service, but effectively makes it impossible for the defence to directly and effectively apply to an investigating judge or a court with the relevant request. As a result, an investigating judge or a court, at the initiative of the person whose rights are subject to the most intensive interference by the State, is deprived of the possibility of exercising judicial control over the relevant matter unless the prosecutor consents to it, which is incompatible with the principle of the rule of law and with the constitutional model of justice, in which the court is an independent arbiter and not a procedural instrument for exercising the discretion of the prosecution.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine declared Article 616.1.2 of the Criminal Procedure Code unconstitutional and it shall cease to have effect six months from the date of delivery of this Decision by the Constitutional Court.

Supplementary information:

— *Rule of Law Checklist*, 12.03.2016 [CDL-AD(2016)007];
— *The Updated Rule of Law Checklist*, 13.12.2025 [CDL-AD(2025)002];
— *Report on the Rule of Law*, 26.03.2011 [CDL-AD(2011)003rev].

Cross-References

Constitutional Court of Ukraine:
— no. 15-rp/2004, 02.11.2004;
— no. 9-rp/2012, 12.04.2012;
— no. 11-rp/2012, 25.04.2012;
— no. 1-r/2017, 23.11.2017;
— no. 10-r(II)/2023, 22.11.2023;
— no. 7-r(II)/2024, 19.06.2024;
— no. 8-r(II)/2024, 18.07.2024.

European Court of Human Rights:
— *Niedbała v. Poland*, no. 27915/95, 04.07.2000;
— *Popovych v. Ukraine*, no. 44704/11, 22.04.2021;
— *Brandstetter v. Austria*, nos. 11170/84, 12876/87, 13468/87, 28.08.1991;
— *Karelin v. Russia*, no. 926/08, 20.09.2016;
— *Ozerov v. Russia*, no. 64962/01, 18.05.2010;
— *Zubac v. Croatia*, no. 40160/12, 05.04.2018.

ОКРЕМА (ЗБІЖНА) ДУМКА

судді Конституційного Суду України Олександра Водяннікова стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України від 15 липня 2026 року № 7-р(II)/2026

Наявність екстремальних умов, навіть таких, що загрожують самому існуванню нації, не є підставою для скасування конституційного ладу. У найгостріших ситуаціях «екзистенційні міркування» (*the existential rationale* за Брюсом Акерманом)[1] можуть вимагати нестандартних і незвичайних підходів задля захисту політичної спільноти. Тому логіка надзвичайних режимів як механізму реагування на такі загрози полягає в охороні та збереженні конституційного ладу[2]. Однак саме тут виникає парадокс урядування в екстремальних умовах: прагнення державної влади швидко подолати кризу нерідко спонукає її нехтувати довгостроковим завданням збереження конституційного ладу[3]. Моральна паніка[4], що супроводжує екстремальні ситуації, призводить до ухвалення нерозумних чи надмірних рішень і заходів, які самі по собі можуть становити загрозу конституційному ладу.

Якщо поглянути на інструментарій, що його застосовують конституційні демократії за екстремальних умов для відновлення нормальних умов свого функціонування, розмитість меж між режимами функціонування влади за нормальних і екстремальних умов стає наочною. За своїм характером ці інструменти можна поділити на три типи: (1) *leges ex ante* — визначені заздалегідь, передбачені конституцією і законами режими надзвичайного і воєнного стану; (2) *leges latae* — інструменти, які застосовують в екстремальних умовах, виходячи з їх інтенсивності, характеру і загроз, але у встановлених конституцією і законодавством межах (тимчасове спеціальне законодавство, спеціальні секторальні режими); (3) *leges ex post* — законодавчі інструменти, які застосовують за екстремальних умов поза заздалегідь установленими конституційними чи законодавчими рамками і які в подальшому легітимізуються чи визнаються неконституційними[5].

Правовладдя вимагає запровадження таких механізмів на випадок екстремальних умов, які забезпечували б, з одного боку, охорону конституційного ладу, а з іншо-

---

[1] Ackerman B. The Emergency Constitution. *Yale Law Journal*. 2004. Vol. 113, No. 5. P. 1037–1038.

[2] Водянніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 16.

[3] Lurie G. Introduction: Emergency, Exception and Normalcy. In: Richard Albert, Yaniv Roznai (eds). *Constitutionalism Under Extreme Conditions Law, Emergency, Exception*. Cham: Springer, 2020. P. 18.

[4] Cohen S. *Folks Devils and Moral Panics*. London and New York: Routledge, 2011. Моральна паніка в цьому сенсі — це психологічний і політико-правовий ефект екзистенційної кризи, за якого інтенсивність суспільного страху та нагальність реагування витісняють звичайні механізми конституційного балансування, створюючи підвищений ризик ухвалення правових рішень, орієнтованих на негайне усунення загрози, а не на довгострокове збереження конституційного ладу.

[5] Водянніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 17.

го — ефективне повернення до нормальних умов функціонування влади[1]. Така концептуалізація надзвичайних ситуацій як таких, що мають урегульовуватися чинним конституційним ладом, і розгляд надзвичайних режимів як тимчасового винятку, що застосовується під час настання заздалегідь передбачених умов, походить від гоббсівської ідеї про найфундаментальнішу функцію суверена — забезпечення *salus populi* (безпеки народу)[2]. Оскільки безпека є основоположним принципом урядування, конституційний лад повинен містити інструментарій реагування на екстремальні умови. Настання екстремальних умов, отже, не змінює правопорядку, а є лише підставою для застосування спеціальних винятків, передбачених у ньому.

Ідея про те, що екстремальні обставини не усувають дію права, а лише дозволяють застосування передбачених ним винятків, має тривалу правову традицію. Ще в середньовічному канонічному праві Західної Європи вона виражалася максимою *necessitas non habet legem* («необхідність не знає закону»)[3], тоді як у візантійській правовій та православній канонічній традиції аналогічну функцію виконував принцип *oikonomia*, який допускав відступ від буквального застосування норми заради досягнення її цілей[4]. У західній традиції VIII ст. ця ідея простежується у працях Беди Преподобного[5], згодом отримує розвиток у псевдодекреталіях середини IX ст. та знаходить систематичне викладення у Декреті Граціана[6]. Тома Аквінський остаточно інтегрував її до схоластичної теорії права, наголошуючи, що навіть у стані необхідності особа не виходить за межі правопорядку, оскільки надзвичайні дії залишаються підпорядкованими природному та божественному праву, хоча можуть тимчасово відступати від приписів людського закону[7].

Карл Шмітт у «Політичній теології» писав: «Всі значимі концепції сучасної теорії держави є секуляризованими теологічними концепціями не тільки в силу історичного становлення, в ході якого вони були перенесені з теології до теорії держави, <...> а й в силу їх системної структури, <...>. Надзвичайність у праві аналогічна диву в теології»[8]. Ця аналогія є релевантною для концептуалізації екстремальних умов у конституційному праві: так само як теологія дива лежить в основі християнської віри[9],

---

[1] Lurie G. Introduction: Emergency, Exception and Normalcy. In: Richard Albert, Yaniv Roznai (eds). *Constitutionalism Under Extreme Conditions: Law, Emergency, Exception*. Cham: Springer, 2020. P. 18.

[2] Hobbes T. *Leviathan* (ed. with Introduction and Notes by J. C. A. Gaskin). Oxford; New York: Oxford University Press, 1998. P. 222. («Обов'язки суверена (чи то монарх, чи асамблея) визначаються тією метою, заради якої він наділений суверенною владою, а саме забезпеченням безпеки народу»).

[3] Kamga G. The Origin and Development of Emergency Regimes in Cameroon. *Fundamina*. 2015. Vol. 21, No. 2. P. 290; de Wilde M. Emergency Powers and Constitutional Change in the Late Middle Ages. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review*. 2015. Vol. 83, No. 1–2. P. 26–59.

[4] Jégou L. Norme et autorité ; autorité de la norme. En guise de conclusion. *Hypothèses*. 2010. Vol. I (13). P. 230.

[5] de Wilde M. Emergency Powers and Constitutional Change in the Late Middle Ages. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review.* 2015. Vol. 83, No. 1–2. P. 27. (Як вказувалося в глосі до Декрету Граціана, «якщо щось було зроблено, виходячи з необхідності, воно було вчинено законно, оскільки необхідність робить законним те, що незаконно з точки зору права» – *Ibid*.).

[6] Jégou L. Norme et autorité ; autorité de la norme. En guise de conclusion. *Hypothèses*. 2010. Vol. I (13). P. 230; de Wilde M. Emergency Powers and Constitutional Change in the Late Middle Ages. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review*. 2015. Vol. 83, No. 1–2. P. 28; de Wilde M. Just Trust Us: A Short History of Emergency Powers and Constitutional Change. *Comparative Legal History.* 2015. Vol. 3, No. 1. P. 110–130.

[7] de Wilde M. Emergency Powers and Constitutional Change in the Late Middle Ages. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review*. 2015. Vol. 83, No. 1–2. P. 30.

[8] Schmitt C. Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty / transl. by George Schwab. Chicago; London: The University of Chicago Press, 2005. P. 36.

[9] Fortin J.-P. Christ Risen, Wonder Arising: A Christian Theology of Miracles. *Toronto Journal of Theology*. 2017. Vol. 33, No. 1. P. 25–38.

теорія екстремальних умов визначає засади існування конституціоналізму, умови легітимності публічної влади в демократичному суспільстві. Екстремальні умови є відхиленням від «нормальності», що виникає поза встановленими чи заздалегідь передбаченими рамками конституційного ладу; такі девіації можуть мати різну інтенсивність, різні ступені загрози й різний характер небезпек. Тому те, наскільки конституційний лад здатен надати інструментарій для відновлення умов нормальності і зберегти свої засадничі цінності й принципи, визначає його самозбереження і сталість.

Механізм скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом, закріплений статтею 616 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), належить за наведеною типологією до інструментів радше *leges ex post*, аніж *leges latae*: як буде пояснено нижче, він не є похідним від заздалегідь визначеного в Конституції України та Законі України «Про правовий режим воєнного стану» переліку допустимих обмежень прав і свобод, а становить новостворений процесуальний механізм, не притаманний ні національному правопорядку, ні усталеним міжнародним стандартам, які формувалися в мирний час.

Водночас саме щодо інструментів такого типу окреслений вище парадокс конституціоналізму в екстремальних умовах постає найгостріше: оскільки їх застосовують не заздалегідь, а безпосередньо в умовах кризи, короткострокова логіка подолання кризових явищ може непомітно розмити межу між нормальним функціонуванням кримінального провадження та його підпорядкуванням позапроцесуальним цілям. Це не означає, що механізм скасування запобіжного заходу для проходження військової служби відповідно до статті 616 Кодексу апріорно позбавлений конституційної легітимності, однак це покладає на органи конституційної юрисдикції особливу відповідальність за встановлення того, чи не відбулося внаслідок такого регулювання розмивання меж, яке ставить під загрозу довгострокове збереження засадничих гарантій конституційного ладу. Саме в цьому полягає доктринальний контекст, у якому, на мою думку, слід розглядати питання конституційності механізму статті 616 Кодексу в цілому, а не лише оскарженого в цій справі його елемента.

Я підтримую Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу від 15 липня 2026 року № 7-р(II)/2026 (далі — Рішення) в цілому та резолютивну частину зокрема, включно з висновком про те, що встановлений абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим цієї частини процесуальний механізм, за яким можливість судового розгляду питання про скасування підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби поставлено в залежність від ініціативи прокурора, суперечить Конституції України.

Предметом конституційного контролю у цій справі був лише абзац другий частини першої статті 616 Кодексу — тобто питання про суб'єкта ініціативи звернення до слідчого судді, суду. Це не дало змогу Конституційному Суду України (далі — Суд) дослідити конституційність механізму скасування запобіжного заходу в цілому. На мою думку, сам цей механізм виявляє системну ваду, яка виходить за межі вирішеного Судом питання і яка полягає в підміні конституційно допустимої підстави скасування запобіжного заходу.

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Суду вважаю за потрібне викласти окрему думку щодо Рішення.

1. Межі предмета розгляду та доктринальний потенціал пункту 4.4 мотивувальної частини Рішення

Частина перша статті 616 Кодексу закріплює механізм, що визначається двома кумулятивними ознаками. По-перше, він застосовується лише за наявності особливих обставин — у разі введення воєнного стану, вжиття заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України; поза межами таких обставин цей механізм не підлягає застосуванню. По-друге, він стосується лише підозрюваного, обвинуваченого, якого під час досудового розслідування або судового розгляду тримають під вартою.

Поєднання цих двох ознак означає, що частина перша статті 616 Кодексу запроваджує інститут, який діє на перетині двох конституційно чутливих площин: темпоральної, пов'язаної з режимом воєнного стану, та особистісної, пов'язаної з правом на свободу особи. Саме це поєднання зумовлює постановку двох питань конституційного значення, які логічно передують і є ширшими за питання, вирішене в резолютивній частині Рішення.

Перше питання полягає в тому, чи узгоджується сам факт запровадження доступного лише в умовах воєнного стану механізму, що стосується умов тримання під вартою, з вимогами статті 64 Конституції України. Частина друга статті 64 Конституції України, встановлюючи можливість запровадження окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, водночас прямо визначає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені в жодному разі, включно з правами, передбаченими статтею 29 Конституції України. Виникає питання, чи є конституційно допустимим існування процесуального механізму, який може бути застосований лише в період воєнного стану і який визначає умови реалізації права особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, на доступ до суду щодо перегляду цього запобіжного заходу, — з огляду на те, що ця можливість, за самою конструкцією частини першої статті 616 Кодексу, в мирний час не існує в жодній формі.

Друге питання полягає в тому, чи не суперечить сама архітектура механізму частини першої статті 616 Кодексу статті 29 Конституції України — незалежно від того, хто є суб'єктом ініціативи звернення до суду. Стаття 29 Конституції України гарантує, що ніхто не може триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом, а кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Питання, яке з цього випливає, стосується того, чи є сумісним із конституційним змістом права на свободу таке правове регулювання, за яким доступ до перегляду підстав тримання під вартою ставиться в залежність від обставини, що є зовнішньою щодо кримінального провадження, а саме готовності й придатності особи до проходження військової служби.

Предметом конституційного контролю в цій справі, однак, був лише абзац другий частини першої статті 616 Кодексу, тобто лише один структурний елемент описаного вище механізму — питання про суб'єкта ініціативи звернення до слідчого судді, суду. Питання про сумісність із статтею 64 Конституції України самого факту існування виключного, доступного лише в умовах воєнного стану механізму, а також про сумісність із статтею 29 Конституції України самої архітектури, що ставить доступ до судового перегляду в залежність від обставини, зовнішньої щодо кримінального провадження, стосуються частини першої статті 616 Кодексу в цілому, включно з її абзацом першим, яким визначено сферу застосування цього механізму та коло осіб, на яких він поширюється. Оскільки ці приписи не були предметом конституційної скарги Генієвського Є.А., Суд не мав процесуальних підстав для їх оцінки в Рішенні. Це, однак, не означає, що

порушені питання втрачають конституційне значення, — навпаки, вони визначають доктринальний контекст, у якому єдино правильно можна оцінити те вужче питання, яке Суд вирішив.

1.1. Стаття 64 Конституції України та спеціальні процесуальні механізми періоду воєнного стану

Питання про сумісність частини першої статті 616 Кодексу зі статтею 64 Конституції України вимагає аналізу крізь призму трирівневої структури цієї статті[1]: стаття 64 Конституції України містить загальне правило, виняток і «виняток із винятку», і розуміння їх співвідношення є ключем до правильного застосування її норм. Частина перша статті 64 Основного Закону України встановлює загальне правило: конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, — це умова допустимості обмежень. Перше речення частини другої статті 64 Конституції України є надзвичайним винятком із загального правила: в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строків дії цих обмежень, — це спеціальний конституційний дозвіл, реалізація якого обумовлена вимогами «окремості» обмежень і визначеності строку їх дії. Друге речення частини другої статті 64 Конституції України є «винятком з винятку», який встановлює абсолютну конституційну заборону обмеження перелічених прав і свобод навіть за умов воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 29 Конституції України прямо належить до переліку, охопленого другим реченням частини другої статті 64 Конституції України, тобто до кола прав, обмеження яких є абсолютно забороненим навіть в умовах воєнного стану. Як вказав Суд у цій справі, «*у частині другій цієї статті Основного Закону України визначено можливість установлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також зазначено, що права і свободи, зокрема ті, що передбачені статтями 29, 55, 63 Конституції України, не можуть бути обмежені*» (абзац другий підпункту 7.1 пункту 7 мотивувальної частини Рішення). Суд також роз'яснив, що «*запровадження воєнного стану не є підставою для втручання у зміст та обсяг відповідних прав і свобод усупереч приписам Конституції України, водночас умови воєнного стану можуть бути враховані під час визначення наявності конституційно допустимих підстав для обмеження вказаних прав і свобод та оцінювання допустимої інтенсивності такого втручання загалом*» (абзац третій підпункту 7.1 пункту 7 мотивувальної частини Рішення).

Однак найважливіша для розв'язання порушеного питання позиція Суду міститься в абзаці третьому підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення: «*Запровадження спеціальних процесуальних механізмів у сфері кримінального провадження, зумовлених об'єктивними потребами держави, зокрема пов'язаними із забезпеченням її обороноздатності, не допускається, якщо воно призводить до формування механізмів здійснення завдань кримінального процесу, що виходять за межі конституційної моделі правосуддя або нівелюють конституційні гарантії прав людини та принцип верховенства права* (*правовладдя*)». Інакше кажучи, Суд визначив, що спеціальні процесуальні механізми воєнного часу, які зачіпають сферу дії статті 29 Конституції України, можуть

[1] Докл. див.: Окрема (збіжна) думка судді Конституційного Суду України Олександра Водянникова стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Гнезділова Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини восьмої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 24 червня 2026 року № 4-р(II)/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na04d710-26#Text.

бути сумісними з цією статтею, за умови, що такі механізми залишаються в межах конституційної моделі правосуддя, тобто залишаються в межах, установлених частиною першою статті 64 Конституції України.

Друге речення частини другої статті 64 Конституції України встановлює абсолютну заборону обмеження права, гарантованого статтею 29 Основного Закону України, навіть за умов воєнного або надзвичайного стану. Це, однак, не означає, що держава під час воєнного стану взагалі позбавлена права запроваджувати будь-які спеціальні процесуальні механізми, що стосуються сфери статті 29 Конституції України, — держава зберігає за собою таку можливість, але не на підставі спеціального дозволу частини другої статті 64 Конституції України, а на загальних підставах, установлених частиною першою цієї статті: спеціальний процесуальний механізм є конституційно допустимим тоді й лише тоді, коли він сам по собі не є обмеженням змісту й обсягу права, гарантованого статтею 29 Конституції України, а отже, узгоджується із загальним правилом частини першої статті 64 Конституції України.

Критерій пункту 4.4 мотивувальної частини Рішення є, отже, саме тією аналітичною рамкою оцінки того, чи відповідає спеціальний процесуальний механізм воєнного часу загальним конституційним підставам частини першої статті 64 Конституції України. Іншими словами, звернення до режиму воєнного стану як контексту запровадження спеціального механізму не змінює того, що єдино можливою конституційною підставою для такого механізму залишається частина перша статті 64 Конституції України, — а це означає, що механізм повинен пройти ту саму перевірку, яку мав би пройти, якби його запроваджували поза умовами воєнного стану.

Наведене тлумачення взаємозв'язку статей 29 і 64 Конституції України, на мою думку, засвідчує виважений підхід Суду до питання допустимості спеціальних процесуальних механізмів в екстремальних умовах. Стаття 29 Конституції України не може тлумачитися як ригідна рамка, що взагалі виключає врахування особливостей здійснення правосуддя в умовах ведення активних бойових дій, — так само як цього не вимагає й абсолютний характер заборони, встановленої другим реченням частини другої статті 64 Конституції України: ця заборона унеможливлює обмеження змісту й обсягу права, гарантованого статтею 29 Конституції України, однак не унеможливлює саму наявність спеціальних процесуальних механізмів воєнного часу, які певним чином стосуються сфери цього права, за умови, що такі механізми не порушують його сутності. Наприклад, частина шоста статті 616 Кодексу, яка так само є спеціальним процесуальним механізмом воєнного часу, врівноважує інтереси кримінальної юстиції та особисту безпеку підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту і який перебуває в місцях ведення активних бойових дій.

Саме тому питання про те, чи залишається механізм частини першої статті 616 Кодексу в межах конституційної моделі правосуддя, є вирішальним для відповіді на питання про його сумісність зі статтею 64 Конституції України в її взаємозв'язку зі статтею 29.

Отже, усунення виявленої Судом вади в частині суб'єкта звернення до суду не усуває питання про те, чи є конституційно допустимою сама підстава скасування запобіжного заходу, закріплена в абзаці першому частини першої статті 616 Кодексу і невіддільних від нього приписах. Законодавцю відповідно до пункту 2 резолютивної частини Рішення запропоновано протягом шести місяців привести у відповідність із Конституцією України цей спеціальний процесуальний механізм, що є слушною нагодою для його системного перегляду.

1.2. Ratione personae механізму, встановленого статтею 616 Кодексу

Коло осіб, на яких поширюється дія механізму статті 616 Кодексу, не є однорідним. Частина перша цієї статті стосується підозрюваного, обвинуваченого, якого тримають під вартою; частина четверта поширює цей механізм також на підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід, інший, ніж тримання під вартою. Обидві категорії осіб об'єднує те, що їхня вина у вчиненні кримінального правопорушення ще не встановлена — відповідно до статті 62 Конституції України вони вважаються невинуватими, доки їх вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Однак на цьому спільність цих двох категорій вичерпується, і подальший аналіз вимагає їх розрізнення.

Щодо особи, яку тримають під вартою, слідчий суддя чи суд уже встановили за наслідками розгляду клопотання сторони обвинувачення відповідно до частини четвертої статті 176 Кодексу наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення та наявність передбачених частиною першою статті 177 Кодексу ризиків, що дали достатні підстави для застосування найсуворішого із запобіжних заходів. Ці обставини не змінилися: ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою залишається чинною, а отже, чинним залишається й судове визнання наявності відповідних ризиків. Щодо цієї категорії осіб конституційно значущим є право на свободу та особисту недоторканність саме в розумінні статті 29 Конституції України — право, реалізація якого за загальним правилом уже обмежена на підставі вмотивованого судового рішення, і питання, що постає у зв'язку зі статтею 616 Кодексу, стосується умов, за яких це вже здійснене обмеження може бути припинене.

Щодо особи, до якої застосовано інший запобіжний захід, ніж тримання під вартою, такого судового визнання наявності ризиків, що виправдовували б найсуворіше обмеження свободи, немає: слідчий суддя чи суд, розглядаючи відповідне клопотання сторони обвинувачення, дійшов висновку про достатність менш суворого заходу забезпечення кримінального провадження. Це означає, що для відповідної категорії осіб не встановлено ризиків, що обґрунтовують тримання під вартою. Відповідно, конституційно значущим щодо цієї категорії осіб є не право на свободу в розумінні статті 29 Конституції України, яке стосується саме затримання й тримання особи під вартою, а загальна свобода особи, її право на самовизначення — тобто право особи вільно розпоряджатися своєю долею, включно з вибором проходити військову службу, у межах уже застосованого до неї менш обтяжливого запобіжного заходу.

Це розрізнення має значення для подальшого аналізу конституційності механізму статті 616 Кодексу, адже він стосується різних за характером конституційних прав особи залежно від того, до якої з двох категорій вона належить: в одному випадку йдеться про право на свободу та особисту недоторканність у розумінні статті 29 Конституції України, в іншому — про загальну свободу особи. Оскільки предметом розгляду в цій справі є саме право, гарантоване статтею 29 Конституції України, наведений аналіз стосується насамперед першої категорії осіб — тих, кого тримають під вартою; аналіз конституційності положень статті 616 Кодексу стосовно другої категорії осіб потребує окремого підходу, що враховує іншу конституційно-правову природу зазначеного права, і тому не є предметом розгляду в цій окремій думці.

2. Природа та функція запобіжного заходу

Суд у підпункті 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення констатує, що метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам

переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, знищити докази, незаконно впливати на учасників провадження, перешкоджати кримінальному провадженню або вчинити нове кримінальне правопорушення (частина перша статті 177 Кодексу); підставою застосування запобіжного заходу є обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення та наявність відповідних процесуальних ризиків (частина друга статті 177 Кодексу).

Із аналізу статей 29, 55, частини другої статті 63, частини другої статті 129 Конституції України у їх взаємозв'язку Суд також виснував, що особа, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, має право ініціювати новий судовий розгляд питання про його зміну чи скасування, зокрема в разі зміни будь-яких умов чи обставин, що можуть вплинути на результат нового вирішення цього питання (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення). Отже, критерієм такого перегляду є зміна саме тих умов і обставин, які становлять предмет оцінки за частиною другою статті 177 Кодексу.

Приписи частини першої статті 616 Кодексу встановлюють інший, окремий критерій скасування запобіжного заходу — намір і придатність підозрюваного, обвинуваченого до проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або за контрактом. Цей критерій не є похідним від оцінки процесуальних ризиків: він є зовнішнім щодо кримінального провадження і не зумовленим потребами конкретного кримінального провадження. На це вказує й Суд, звертаючи увагу в абзаці другому підпункту 6.1 пункту 6 мотивувальної частини Рішення на «*певну неузгодженість абзацу п'ятого частини першої статті 616 Кодексу з іншими приписами цієї статті Кодексу*» та роз'яснюючи, що в межах механізму, передбаченого статтею 616 Кодексу, слідчий суддя, суд фактично не встановлюють наявності ризиків (що означало б перегляд чинної ухвали про застосування запобіжного заходу), а оцінюють вплив на них обставин проходження особою військової служби в майбутньому.

Наведена констатація Суду заслуговує на окрему увагу. Якщо в межах механізму, встановленого частиною першою статті 616 Кодексу, слідчий суддя, суд не визначає наявності процесуальних ризиків, а лише оцінює гіпотетичний вплив на них майбутньої обставини (проходження військової служби), то предметом судового рішення про скасування запобіжного заходу стає не конституційно легітимна підстава — зміна будь-яких умов чи обставин, — а прогностична оцінка доцільності заміни тримання під вартою військовою службою. Це є категоріальною підміною мети запобіжного заходу: кримінально-процесуальний інструмент, покликаний забезпечувати завдання кримінального провадження, визначені статтею 2 Кодексу, починає слугувати меті, що є зовнішньою щодо цих завдань, — комплектуванню Збройних Сил України.

Правомірність мети — оперативне доукомплектування Збройних Сил України (пункт 7.2 мотивувальної частини Рішення) — не є тотожною правомірності обраного для її досягнення типу юридичного інструменту. Держава має право мати на меті доукомплектування Збройних Сил України і зобов'язана забезпечувати належні умови для реалізації громадянами конституційного обов'язку захисту Вітчизни (стаття 65 Конституції України), однак кримінальне провадження та пов'язані з ним заходи процесуального примусу не можуть перетворюватися на інструмент виконання позапроцесуальних завдань держави, які мають виконуватися із застосуванням власних, відповідних їхній природі юридичних засобів.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини в рішенні у справі *Wencker*[1] визначив, що головною метою і власне підставою обґрунтування тримання під вартою є за-

[1] BVerfGE 19, 342.

безпечення проведення впорядкованого кримінального провадження і гарантування подальшого виконання вироку[1], а досягнення інших цілей за допомогою цього інституту є, за загальним правилом, виключеним: зокрема, він не може, за зразком покарання, наперед забезпечувати захист правових благ і має слугувати (лише) матеріальному кримінальному праву[2]. Ця юридична позиція застосовна *mutatis mutandis* і до цілей, які не належать до матеріального кримінального права, а є абсолютно позапроцесуальними, як-от мобілізаційна доцільність, тим більше, коли їх мета не перебуває навіть в опосередкованому зв'язку з політикою держави у кримінальній сфері.

Аналогічний за суттю підхід послідовно застосовує Конституційний Суд Чеської Республіки: у рішенні № III. ÚS 188/99 від 4 листопада 1999 року, покликаючись на власну практику, він визначив, що змістом правового інституту тримання під вартою є визначення конституційно прийнятних підстав обмеження особистої свободи обвинуваченого з метою запобігти унеможливленню або істотному ускладненню досягнення мети кримінального провадження[3]. У нещодавній справі № II. ÚS 3454/19 від 17 грудня 2019 року Конституційний Суд Чеської Республіки також підкреслив, що «*тримання під вартою є забезпечувальним інститутом, що слугує досягненню мети кримінального провадження, водночас рішення про тримання під вартою не можна розуміти як рішення про винуватість або невинуватість обвинуваченого*»[4].

У доктрині права Європейського Союзу також підкреслюється, що навіть у межах дискусії про розширене (превентивне) розуміння підстав тримання під вартою, яке крім суто процесуальної функції (забезпечення явки та недопущення втручання в розслідування) допускає також функцію запобігання небезпеці для суспільства чи рецидиву, значна частина держав — членів Європейського Союзу свідомо відмовляється визнавати навіть такі дотичні до кримінальної політики підстави тримання під вартою, аби зберегти чітке розмежування між триманням під вартою як процесуальним інститутом і превентивним триманням під вартою як інститутом кримінальної політики[5].

Отже, конституційно допустимою підставою скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є виключно зміна умов чи обставин, що становлять предмет оцінки процесуальних ризиків, закріплених частиною другою статті 177 Кодексу. Визначення законодавцем іншого, окремого критерію скасування запобіжного заходу — наміру і придатності підозрюваного, обвинуваченого до проходження військової служби — означає встановлення критерію, що не стосується і не пов'язаний з оцінкою процесуальних ризиків, не зумовлений потребами конкретного кримінального провадження, а є зовнішнім vis-à-vis кримінального провадження і системи кримінальної

---

[1] BVerfGE 19, 342 <349>.

[2] BVerfGE 19, 342 <348>.

[3] Česká republika. Nález Ústavního soudu III.ÚS 188/99 ze dne 4. 11. 1999 N 156/16 SbNU 157 Uplatnění práva jako důvod vazby. URL: https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=3-188-99 («...змістом правового інституту тримання під вартою є визначення конституційно прийнятних підстав обмеження особистої свободи обвинуваченого чи підсудного з метою унеможливити зрив або ускладнення досягнення мети кримінального провадження. Тримання під вартою є, таким чином, необхідним обмеженням особистої свободи, щодо якого діє презумпція невинуватості, – обмеженням, яке уможливлює органам, що здійснюють кримінальне провадження, здійснення і завершення цього провадження»).

[4] Česká republika. Usnesení Ústavního soudu II.ÚS 3454/19 ze dne 17. 12. 2019. URL: https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=2-3454-19_1.

[5] Див. Martufi A. Pre-trial detention and EU law: Constitutional constraints, legislative reluctance and non-binding norms. *New Journal of European Criminal Law.* 2026, Vol. 17, No. 1. P. 78–100; Martufi A., Peristeridou C. Pre-trial Detention and EU Law: Collecting Fragments of Harmonisation Within the Existing Legal Framework. *European Papers*. 2020. Vol. 5, No. 3. P. 1477–1492.

юстиції в цілому. Правомірність такої зовнішньої мети сама собою не тотожна конституційній допустимості використання для її досягнення кримінального процесуального примусу.

Виявлена підміна мети запобіжного заходу має ще один вимір, що стосується не інструментальної, а ціннісної природи самого предмета підміни — військової служби.

3. Гідність військової служби, стаття 65 Конституції України та військовий ковенант

У Рішенні від 24 червня 2026 року № 4-р(II)/2026 Суд сформулював дуже важливу позицію: «*Посилення оборони України пов'язане також зі ставленням суспільства і держави до кожного військовослужбовця як до особи, наділеної людською гідністю та правами. Готовність до виконання обов'язку захищати Вітчизну (стаття 65 Конституції України) заснована, крім іншого, на довірі громадян до України — демократичної держави, яка є справедливою та безумовно керується вимогами Конституції України*» (абзац сьомий підпункту 6.4 пункту 6 мотивувальної частини). Конституційне твердження про природу зобов'язання між державою і громадянином у сфері оборони описує конституційний «військовий ковенант» між державою і військовослужбовцем, тобто те, щостаття 17 Конституції України в системному зв'язку з її статтею 65 визначає як особливий тип зобов'язального відношення між державою і тими, хто несе військову службу[1].

Механізм частини першої статті 616 Кодексу конструює тримання під вартою і проходження військової служби як дві функціонально взаємозамінні модальності в межах єдиного ряду форм обмеження, у якому підозрюваний, обвинувачений «переходить» з однієї модальності в іншу за ініціативою сторони обвинувачення. У такій конструкції військова служба — конституційний обов'язок і форма служіння Вітчизні за статтею 65 Конституції України — набуває функції, тотожної запобіжному заходу: вона стає альтернативною формою обмеження, що застосовується за розсудом сторони обвинувачення.

Перетворення військової служби на розмінну монету, яку можна «отримати» в обмін на звільнення з-під варти, деформує природу ковенанту, зводячи її до транзакційної логіки, невластивої конституційному обов'язку захисту Вітчизни.

Ця деформація має два виміри. По-перше, вона принижує гідність самого підозрюваного, обвинуваченого, чия готовність служити оцінюється і використовується як інструмент вирішення кримінально-процесуального питання, а не як самостійний вияв громадянської чесноти. По-друге, вона принижує гідність військовослужбовців загалом: якщо служба стає доступною в обмін на волю, інституційно опосередкованим стає уявлення про службу як форму санкції або відпрацювання, що суперечить честі військової спільноти, яка виконує обов'язок захисту Вітчизни не з мотивів уникнення позбавлення свободи, а з мотивів служіння.

Отже, механізм частини першої статті 616 Кодексу, поставивши можливість реалізації конституційного обов'язку захисту Вітчизни в залежність від тримання особи під вартою, принижує не лише індивідуальну гідність конкретного підозрюваного, обвинуваченого, а й спричиняє структурно шкідливий вплив на саму архітектуру кон-

[1] Окрема (збіжна) думка судді Конституційного Суду України Олександра Водяннікова стосовно Рішення Суду у справі за конституційною скаргою Гнезділова Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини восьмої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 24 червня 2026 року № 4-р(II)/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na04d710-26#Text.

ституційного ковенанту між державою і кожним, хто виконує військовий обов'язок, зміст якого Суд розкрив у Рішенні від 24 червня 2026 року № 4-р(II)/2026 саме через категорії гідності й довіри.

4. Висновки

Констатований Судом у Рішенні дефект процесуального механізму звернення до суду (абзац другий частини першої статті 616 Кодексу) є проявом глибшої, системної вади всього інституту скасування запобіжного заходу для проходження військової служби, яка полягає в підміні конституційно легітимної підстави скасування запобіжного заходу позапроцесуальними міркуваннями доцільності, а також у приниженні конституційної гідності військової служби через її перетворення на функціональний еквівалент запобіжного заходу.

Держава, яка потребує від громадянина найвищої міри самопожертви заради її захисту, тим більше зобов'язана залишатися вірною власній конституції навіть тоді, коли це важко. Визнання неконституційним абзацу другого частини першої статті 616 Кодексу є важливим, але недостатнім кроком до відновлення цієї вірності: механізм, здатний перетворити виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни на розмінну монету за звільнення з-під варти, потребує повного, а не часткового перегляду. Шестимісячний строк, установлений пунктом 2 резолютивної частини Рішення для приведення регулювання у відповідність із Конституцією України, є належною нагодою для законодавця здійснити системний перегляд механізму статті 616 Кодексу в цілому.

Якщо надзвичайність справді аналогічна диву в християнській теології, як вважав Карл Шмітт, то точнішою є аналогія з воскресінням — підтвердженням тотожності через випробування, а не розривом із нею. Війни виграють не люди — війни виграють системи. Перемога, як і поразка, є питанням не лише мужності на полі бою, а й стійкості та витривалості у справі захисту цінностей і принципів, в ім'я яких ця мужність проявляється. Система перемагає тоді, коли, пройшовши крізь кризу, зберігає свою ідентичність, цінності і принципи, на яких була заснована.

Суддя
Конституційного Суду України **Олександр ВОДЯННІКОВ**

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (щодо гарантій апеляційного оскарження для захисту майнових прав на стадії досудового розслідування)

К и ї в
21 липня 2026 року
№ 8-р(II)/2026

Справа № 3-221/2023(409/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у такому складі:

Юровська Галина Валентинівна — головуючий,
Водянніков Олександр Юрійович,
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович — доповідач,
Різник Сергій Васильович,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О.О. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О.; науковці: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — доктор юридичних наук, професор Капліна О.В.; Національної академії внутрішніх справ — кандидат юридичних наук, доцент Литвинчук О.І., доктор юридичних наук, професор Таран О.В.,

Конституційний Суд України
у с т а н о в и в:

1. Гудиренко С.В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) статтю 169, частину третю статті 307, частини першу, другу статті 309, частину першу статті 392, частину четверту статті 399 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Третя колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 21 лютого 2024 року № 37-3(II)/2024 відкрила конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Гудиренка С.В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, а щодо конституційності статті 169, частини першої статті 392, частини четвертої статті 399 Кодексу відмовила у відкритті конституційного провадження.

За частиною третьою статті 307 Кодексу «ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, скарги на відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, визначених пунктом 9^1 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру та відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру».

Відповідно до частини першої статті 309 Кодексу:

«1. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

1) відмову у наданні дозволу на затримання;

2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;

3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;

4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;

5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;

5^1) застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;

6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;

7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;

8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;

9) арешт майна або відмову у ньому;

9^1) застосування тимчасових обмежень діяльності юридичної особи та/або тимчасових обмежень в отриманні прав та/або переваг або відмову у застосуванні таких обмежень;

10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа — підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;

11) відсторонення від посади або відмову у ньому;

11^1) продовження відсторонення від посади;

12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;

13) закриття кримінального провадження на підставі частини дев'ятої статті 284 цього Кодексу».

Відповідно до частини другої статті 309 Кодексу «під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закрит-

тя кримінального провадження на підставі пункту 9^1 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній».

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

2.1. Печерське управління поліції Головного управління Національної поліції у місті Києві (далі — Управління) із 5 лютого 2013 року здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, визначених частиною п'ятою статті 191, частиною другою статті 366 Кримінального кодексу України.

Слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва ухвалою від 14 квітня 2015 року надав дозвіл на проведення обшуку в приміщенні квартири, у якій проживав Гудиренко С.В.

За місцем проживання Гудиренка С.В. 13 травня 2015 року проведено обшук, у результаті якого виявлено та вилучено грошові кошти в сумі 50 000 доларів США, 2 400 євро, 20 000 гривень.

Слідчий Управління постановою від 13 червня 2015 року вказані грошові кошти визнав речовими доказами та долучив до матеріалів кримінальної справи.

Прокурор Київської міської прокуратури постановою від 13 вересня 2019 року зазначену постанову слідчого Управління від 13 червня 2015 року скасував.

Гудиренко С.В. 27 грудня 2022 року звернувся до Печерського районного суду міста Києва зі скаргою на бездіяльність слідчого Управління, у якій просив зобов'язати уповноважену особу Управління повернути грошові кошти, вилучені у нього під час проведення обшуку за місцем проживання.

Слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва ухвалою від 8 лютого 2023 року скаргу Гудиренка С.В. залишив без задоволення, мотивуючи своє рішення тим, що Гудиренко С.В. не надав «належного підтвердження про наявність чи відсутність ухвали про накладення арешту на вказане майно», «підтвердження, що вказане майно належить саме Гудиренку С.В.»; «в матеріалах скарги відсутня постанова про визнання речовими доказами майна, вилученого за місцем проживання Гудиренка С.В., а також копія протоколу обшуку, що позбавляє можливості слідчого суддю переконатися, що зазначене скаржником майно було вилучено за місцем проживання Гудиренка С.В.».

Київський апеляційний суд ухвалою від 6 липня 2023 року відмовив у відкритті провадження за апеляційною скаргою Гудиренка С.В., посилаючись на те, що відповідно до частини третьої статті 307, статті 309 Кодексу ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 8 лютого 2023 року є такою, що не підлягає оскарженню в апеляційному порядку.

Верховний Суд ухвалою від 22 серпня 2023 року відмовив Гудиренку С.В. у відкритті касаційного провадження за його касаційною скаргою на вказані судові рішення, зазначивши, серед іншого, що «оскарження ухвали слідчого судді, постановленої за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, зокрема, щодо неповернення тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК України під час досудового розслідування, положеннями КПК України не передбачено», «суд апеляційної інстанції <…> дійшов обґрунтованого висновку про те, що ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 8 лютого 2023 року не підлягає оскарженню в апеляційному порядку».

2.2. У конституційній скарзі Гудиренко С.В. твердить, що оспорювані приписи Кодексу є такими, що не відповідають вимогам статей 3, 8, 9, 19, 22, 41, частин першої, другої статті 55, статті 64, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України й порушують його право на судовий захист та право власності, зокрема в аспекті відсутності «гарантій на апеляційний та касаційний перегляд ухвал слідчого судді, постановлених за вирішенням <...> скарги, як власника майна, права та законні інтереси якого безпідставно обмежуються під час досудового розслідування, на бездіяльність слідчого/прокурора, яка полягає у неповерненні <...> тимчасово вилученого в ході проведення обшуку майна у кримінальному провадженні і які окремо від вироку не оскаржуються».

На підтвердження своєї позиції Гудиренко С.В. посилається на приписи Конституції України, рішення Конституційного Суду України, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, рішення Європейського суду з прав людини, Кодекс, судові рішення у справах інших осіб та його справі.

2.3. Президент України висловив позицію, згідно з якою:

— «законодавець з метою дотримання процесуальних строків, забезпечення своєчасного завершення досудового розслідування у кримінальному провадженні може встановити обмеження на оскарження в апеляційному порядку рішення, що його ухвалює суд у процесі розгляду справи, але не вирішує її по суті, якщо це не порушує сутності конституційного права на судовий захист»;

— «КПК України, визначаючи учасників кримінального провадження (пункт 25 частини першої статті 3, глава 3 „Сторони та інші учасники кримінального провадження“ розділу I „Загальні положення“) та передбачаючи процесуальні гарантії захисту їх прав, окремо не врегульовує статусу особи, майно якої тимчасово вилучено.

При цьому КПК України у статті 64^2 встановлює процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, пов’язуючи його виникнення з моментом звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна (частина друга), і передбачає, що така особа „має права та обов’язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна“ (частина третя). КПК України також надає особі право оскаржити під час досудового розслідування в апеляційному порядку ухвалу слідчого судді про арешт майна або відмову у ньому (пункт 9 частини першої статті 309)».

2.4. Голова Верховної Ради України зазначив, що «з 2012 року кримінальним процесуальним законом запроваджено новий інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Зокрема, запроваджено здійснення судового контролю слідчим суддею на стадії досудового розслідування для виконання процесуальних завдань кримінального провадження та захисту прав, свобод і інтересів людини. Перевірка законності та обґрунтованості рішень, прийнятих слідчим суддею на стадії досудового розслідування, можливість їх оскарження в апеляційному порядку передбачені главою 26 КПК України. Право на оскарження є запорукою забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

<...> легітимна мета правового інституту слідчого судді як засобу процесуального контролю на стадії досудового розслідування та ухвалені ним рішення за своєю юридичною природою відрізняються від інших процесуальних рішень суду. Встановлення процесуальних фільтрів на такі рішення обумовлено вимогами процесуального зако-

ну та відповідає нормам КПК України, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України та в розумінні Консультативної ради європейських суддів є прийнятним».

3. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. За Конституцією України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (перше речення частини другої статті 3); в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8); усі суб'єкти права власності рівні перед законом (друге речення частини четвертої статті 13).

Згідно зі статтею 41 Основного Закону України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта); використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (частина сьома).

Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга).

Однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення (пункт 8 частини другої статті 129 Основного Закону України).

3.2. Конституційний Суд України в Рішенні від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020 виснував: «Хоча обсяг розсуду законодавця при встановленні системи судоустрою, процедури оскарження, підстав для скасування або зміни судових рішень судами вищих інстанцій, повноважень судів вищих інстанцій є широким, законодавець повинен, здійснюючи відповідне регулювання, виходити з конституційних принципів і цінностей та відповідних міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо ефективного судового захисту прав і свобод людини і громадянина» (друге речення абзацу п'ятого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Розглядаючи питання, пов'язані із перевіркою конституційності приписів права, на підставі яких здійснюється втручання в майнові права особи, Конституційний Суд України наголошував, що «відповідно до Конституції України та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права визнання, дотримання і захист права власності є обов'язком держави» (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2008 року № 24-рп/2008); «конституційний імператив щодо непорушності права приватної власності скеровано насамперед на убезпечення власника від протиправного втручання в здійснення ним своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном вільно та на власний розсуд» [друге речення абзацу одинадцятого пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 22 червня 2022 року № 6-р(II)/2022].

3.3. Приписи Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України стосовно конституційних гарантій права на судовий захист та права власності посутньо узгіднені з приписами актів міжнародного права.

За статтею 8 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основоположних прав, наданих їй конституцією або законом».

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року покладає обов'язок на державу, що бере участь у цьому пакті, забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб юридичного захисту, навіть коли це порушення вчинене особами, що діяли як особи офіційні, а також розвивати можливості судового захисту (підпункти «a», «b» пункту 3 статті 2).

3.4. Згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, що його установлено законом, який розв'яже спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального звинувачення (перше речення).

Європейський суд з прав людини наголошував, що пункт 1 статті 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду, що «рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення особи „правом на суд" з огляду на принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Для того, щоб право на доступ до суду було дієвим, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити чин, що становить втручання в її права» [рішення у справі *Bellet v. France* від 4 грудня 1995 року (заява № 23805/94), § 36].

3.5. Відповідно до статті 13 Конвенції кожен, чиї права та свободи, визнані в Конвенції, порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Європейський суд з прав людини зазначав, що «відповідно до його прецедентної практики стаття 13 Конвенції <...> прагне забезпечити, щоб будь-хто, хто подає обґрунтовану скаргу на порушення права, гарантованого Конвенцією, мав ефективний засіб юридичного захисту в національному правопорядку. Цей припис гарантує наявність на національному рівні засобу юридичного захисту для забезпечення захисту сутності прав і свобод, гарантованих Конвенцією, у будь-якій формі, у якій вони можуть бути забезпечені. Отже, дія статті 13 Конвенції полягає у вимозі забезпечення національного засобу юридичного захисту для розгляду суті „спірної скарги" відповідно до Конвенції та надання належного відшкодування» [рішення у справі *Treyd 2008, TOV v. Ukraine* / *ТОВ Трейд 2008 проти України* від 15 квітня 2021 року (заява № 55765/12), § 25].

3.6. Приписами статті 1 Першого протоколу до Конвенції стосовно захисту права власності визначено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте попередні положення жодним чином не обмежують права держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за потрібне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

Застосовуючи приписи статті 1 Першого протоколу до Конвенції, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях послідовно наголошував на тому, що «будь-яке

втручання у мирне володіння майном має відбуватися з дотриманням справедливого балансу між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту фундаментальних прав особи. Потрібного балансу не буде досягнуто, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний і надмірний тягар <...>. Має існувати розумне співвідношення домірності між засобами, що їх було застосовано, та метою, якої прагнуть досягти» [рішення у справі *East/West Alliance Limited v. Ukraine* / *East/West Alliance Limited проти України* від 23 січня 2014 року (заява № 19336/04), § 168].

3.7. У цьому конституційному провадженні Конституційний Суд України зважає на релевантну практику інших конституційних судів країн Європи.

У пункті 52 рішення Конституційного Суду Чеської Республіки від 2 грудня 2013 року № I. ÚS 2485/13 зазначено: «Під час перевірки рішень про застосування тимчасових заходів забезпечення майна, унаслідок якого унеможливлюється або істотно обмежується право відповідного суб'єкта розпоряджатися своїм майном, Конституційний Суд у своїй усталеній практиці визначив конституційні вимоги, яким мають відповідати такі рішення.

Зокрема, такі рішення повинні мати законну підставу (частина друга статті 2 Хартії основоположних прав і свобод [*Listiny základních práv a svobod*] 1992 року); бути ухваленими компетентним органом (частина друга статті 2 та частина перша статті 38 цієї хартії); не бути проявом свавілля (частина перша статті 1 Конституції Чеської Республіки та частини друга і третя статті 2 цієї хартії).

Це означає, що висновки про наявність умов, визначених відповідними приписами Кримінального процесуального кодексу, не можуть перебувати в очевидній невідповідності до встановлених фактичних обставин, із якими органи, що здійснюють кримінальне провадження, обізнані на момент ухвалення рішення <...>.

Якщо зазначені вимоги дотримано, а втручання держави забезпечує належний (справедливий) баланс між вимогами загального інтересу суспільства, для досягнення яких здійснюється таке втручання, та потребою захисту основоположних прав особи, Конституційний Суд не вважає застосування заходів щодо забезпечення майном обвинуваченого неконституційним втручанням у його право власності».

Згідно з ухвалою Федерального Конституційного Суду Німеччини від 17 квітня 2015 року № 2 BvR 1986/14 «гарантоване статтею 14 Основного Закону право власності вимагає збалансування інтересу держави у застосуванні забезпечувальних заходів щодо майна та права власності особи, щодо якої застосовано відповідний захід. Чим більш істотним є втручання держави у сферу майнової свободи особи вже на стадії застосування забезпечувальних заходів, тим суворішими повинні бути вимоги до обґрунтування конституційної допустимості такого втручання» (пункт 1).

4. У цьому конституційному провадженні Конституційний Суд України має встановити, чи відповідає конституційним гарантіям захисту права на судовий захист та права власності особи законодавче регулювання частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, що не визначають права на апеляційне оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна.

4.1. Аналізуючи приписи частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, Конституційний Суд України керується цінностями, принципами та

приписами Основного Закону України та юридичними позиціями, що є значущими для цього конституційного провадження.

Конституція України закріпила принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави (статті 3, 16, 22) (перше речення абзацу четвертого пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001).

Забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (друге речення абзацу четвертого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004).

У Рішенні від 30 червня 2022 року № 1-р/2022 Конституційний Суд України наголосив на тому, що для забезпечення ефектності та дієвості наданих Основним Законом України гарантій та унеможливлення порушення конституційних прав усіх учасників кримінально-процесуальних відносин держава, керована правом та принципом додержання людських прав, зобов'язана відповідним чином організувати систему кримінальної юстиції (абзац другий підпункту 4.8 пункту 4 мотивувальної частини).

4.2. За статтею 41 Основного Закону України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта).

Держава, виконуючи свій головний обов'язок — утвердження і забезпечення прав і свобод людини — та підтримуючи дієвість принципу верховенства права (правовладдя), повинна не лише утриматись від застосування надмірних засобів втручання у право власності та інше добросовісне володіння, але й ужити належних заходів для забезпечення можливості вільно та на власний розсуд здійснювати їх кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, з урахуванням меж здійснення таких прав, що їх установлено законом, приписи якого відповідають принципу юридичної визначеності, спрямовані на досягнення правомірної мети та є домірними [абзац другий підпункту 4.9 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022].

4.3. Згідно з пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення.

Дослідивши питання зміни обсягу права на судовий захист після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII (далі — Закон № 1401), Конституційний Суд України констатував таке: «За чинним конституційним правопорядком апеляційний перегляд має здійснюватися щодо кожної справи, яку оскаржено в апеляційному порядку» [друге речення абзацу четвертого підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021].

У Рішенні від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 Конституційний Суд України зауважив, що право на апеляційний перегляд справи, закріплене в пункті 8 частини другої статті 129 Конституції України, «є гарантованим правом на перегляд у суді апеляційної інстанції справи, розглянутої судом першої інстанції по суті. Водночас зазначений конституційний припис не позбавляє законодавця повноваження передбачити

можливість апеляційного оскарження будь-якого рішення, що його ухвалює суд під час розгляду справи, але не вирішує її по суті, або встановити обмеження чи заборону на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті»; «встановлені обмеження або заборона на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті, не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути домірними (пропорційними) та обґрунтованими, не повинні порушувати сутність конституційного права особи на судовий захист» (абзаци восьмий, десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Розвиваючи вказану юридичну позицію, Конституційний Суд України у Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026 зауважив, що «в пункті 8 частини другої статті 129 Конституції України особі гарантовано безумовне право на апеляційний перегляд її справи по суті, але не встановлено таких самих за змістом і обсягом гарантій апеляційного оскарження тих процесуальних судових рішень, якими вирішуються окремі питання кримінального провадження.

Водночас наведене не означає, що питання апеляційного оскарження зазначених судових рішень перебуває за межами дії конституційних гарантій <…>.

Верховна Рада України не може довільно визначати, які ухвали слідчого судді підлягають апеляційному оскарженню, а які не підлягають. Законодавець має обов'язок унормовувати це питання в такий спосіб, щоб, з одного боку, ефективно досягати цілей правосуддя, унеможливлюючи, зокрема, необґрунтоване зволікання в розгляді судових справ, а з іншого — не позбавляти особу конституційного права на судовий захист і не порушувати інших її людських прав» (абзаци перший, другий, четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, після набрання чинності змінами до статті 129 Конституції України, внесеними Законом № 1401, право на судовий захист, зокрема в аспекті доступу до суду апеляційної інстанції для апеляційного оскарження тих процесуальних судових рішень, якими вирішуються окремі питання кримінального провадження, не є абсолютним.

Держава має простір обдумування щодо внормування законом кримінальних процесуальних відносин із реалізації права на оскарження в апеляційному порядку процесуальних судових рішень, якими вирішуються окремі питання кримінального провадження. Унормовуючи ці відносини, Верховна Рада України має дотримуватись цінностей, принципів та приписів Конституції України.

4.4. Приписами частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, які є предметом конституційного контролю в цій справі, визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування, заборону на оскарження в апеляційному порядку під час досудового розслідування інших ухвал слідчого судді та винятки з цієї заборони у спосіб вказівки на види ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування.

Частина третя статті 307, частини перша, друга статті 309 Кодексу не містять вказівки на ухвалу слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна, як таку, що може бути оскаржена в апеляційному порядку під час досудового розслідування.

Отже, у разі незгоди з такою ухвалою слідчого судді особа не може її оскаржити в апеляційному порядку під час досудового розслідування, проте згідно з приписами

Кодексу має право подати заперечення проти такої ухвали після завершення досудового розслідування під час підготовчого засідання в суді.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що приписи частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу чітко та зрозуміло внормовують відповідні процесуальні відносини.

4.5. Аналізуючи приписи частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу в аспекті встановлення правомірної мети обмеження права на оскарження в апеляційному порядку під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна, Конституційний Суд України виходить із того, що держава має забезпечити правову охорону всім, хто перебуває під її юрисдикцією, зокрема у спосіб ефективного застосування визначених законом кримінально-юридичних засобів та заходів для невідворотності притягнення до юридичної відповідальності тих осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

На виконання вимог Конституції України держава, унормовуючи законом кримінальні процесуальні відносини, має не лише забезпечити дієвість кримінально-процесуального механізму притягнення винуватої особи до юридичної відповідальності, а й надати ефективні гарантії дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб протягом усього часу здійснення такого провадження.

4.6. Згідно з Кодексом завданнями кримінального провадження, зокрема, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (стаття 2).

Відповідно до частини першої статті 7 Кодексу зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: верховенство права (пункт 1); недоторканність права власності (пункт 9); доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (пункт 14); забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (пункт 17).

На розвиток загальних засад кримінального провадження, зокрема щодо забезпечення недоторканності права власності, нормами статті 16 Кодексу визначено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому Кодексом (частина перша); на підставах та в порядку, визначених Кодексом, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення (частина друга).

4.7. Відповідно до частини другої статті 214 Кодексу досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (перше речення).

Згідно з частиною першою статті 219 Кодексу строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медич-

ного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Отже, відповідно до зазначених норм Кодексу початок обчислення строку досудового розслідування пов'язаний із процесуальною дією органу досудового розслідування — повідомленням особі про підозру, — до настання якої (із моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань) може минути невизначена кількість часу.

4.8. Главою 10 розділу II Кодексу врегульовано питання заходів забезпечення кримінального провадження і підстав їх застосування.

Згідно зі статтею 131 Кодексу заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються для досягнення дієвості цього провадження (частина перша); одним із заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, є тимчасове вилучення майна (пункт 6 частини другої).

Відповідно до статті 167 Кодексу тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті Кодексу майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, установленому законом (частина перша).

За частиною другою статті 167 Кодексу тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

— підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди (пункт 1);

— призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення (пункт 2);

— є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом (пункт 3);

— одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено (пункт 4).

Порядок тимчасового вилучення майна, зокрема під час обшуку, визначено статтею 168 Кодексу.

Отже, кримінально-процесуальний інститут тимчасового вилучення майна, визначений приписами Кодексу, спрямований на забезпечення дієвості кримінального провадження у спосіб правомірного втручання у право власності або право добросовісного володіння особи, у якої воно вилучене, з урахуванням завдань кримінального провадження, визначених Кодексом.

4.9. Конституційний Суд України послідовно обстоює свою юридичну позицію стосовно того, що «сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини» [абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року

№ 5-р(II)/2021]; «приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист» [перше речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

4.10. Згідно з Кодексом судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування покладено на слідчого суддю (пункт 18 частини першої статті 3).

Слідчий суддя наділений повноваженнями, зокрема, щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, вичерпний перелік яких визначено у частині першій статті 303 Кодексу, за результатами розгляду яких має право постановити ухвалу про: скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора; скасування повідомлення про підозру; зобов'язання припинити дію; зобов'язання вчинити певну дію; відмову у задоволенні скарги (частина друга статті 307 Кодексу).

Зважаючи на надані слідчому судді повноваження щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, Конституційний Суд України зазначає, що розгляд слідчим суддею скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до вимог Кодексу тимчасово вилученого під час обшуку майна, має на меті захистити права особи, у якої майно вилучено під час обшуку та не повернуто.

За результатами розгляду таких скарг слідчий суддя має право постановити ухвалу про зобов'язання слідчого чи прокурора повернути тимчасово вилучене під час обшуку майно або про відмову у задоволенні скарги (пункти 3, 4 частини другої статті 307 Кодексу).

4.11. У пункті 8 частини другої статті 129 Конституції України встановлено гарантії апеляційного перегляду справи, проте не вказано права на апеляційний перегляд окремих процесуальних судових рішень, зокрема ухвал слідчого судді, якими справа не вирішується по суті.

Досліджуючи питання здійснення судового контролю за бездіяльністю уповноважених державних органів під час досудового розслідування та надання права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді, Конституційний Суд України в Рішенні від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020 зазначив, що «встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оцінки бездіяльності уповноважених державних органів має забезпечити ефективність судового контролю, який має бути забезпечений під час розгляду відповідних питань хоча б у двох судових інстанціях: законодавець має запровадити такий обсяг судового контролю за бездіяльністю слідчого чи прокурора, що дозволяв би здійснити ефективний судовий контроль щодо відповідних питань та надати особі реальний доступ до судового захисту» (абзац третій пункту 5 мотивувальної частини).

4.12. Перевіряючи на відповідність Конституції України приписи частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, які є предметом конституційного контролю в цій справі, в аспекті невизначення в них права на оскарження ухвали слід-

чого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу особі тимчасово вилученого у неї майна, Конституційний Суд України зважає насамперед на те, що «держава, виконуючи свій головний обов'язок — утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) — повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини» (перше, друге речення абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

4.13. За статтею 642 Кодексу права та обов'язки третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, виникають із моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна (частина друга); третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, у частині, що стосуються арешту майна; третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, повідомляється про ухвалені процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються арешту майна, та отримує їх копії у випадках та в порядку, установлених Кодексом (частина третя).

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно вилучено: за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним; за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна; у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 171, частиною шостою статті 173 Кодексу; у разі скасування арешту; за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку (частина перша статті 169 Кодексу).

Як випливає з аналізу матеріалів конституційного провадження, на вилучені у Гудиренка С.В. кошти не накладено арешту ухвалою слідчого судді, тому він був позбавлений можливості оскаржити в апеляційному порядку ухвалу слідчого судді про арешт майна.

4.14. У Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026 Конституційний Суд України виснував: «Кримінальний процесуальний закон передбачає комплекс взаємопов'язаних засобів юридичного захисту, у межах якого апеляційне оскарження ухвали слідчого судді є одним зі способів судового контролю, але не єдиним. Альтернативні процесуальні механізми юридичного захисту в кримінальному провадженні мають те саме завдання із забезпечення контролю за законністю дій слідчого, дізнавача, прокурора або слідчого судді та покликані надати особі реальну можливість домогтися поновлення своїх прав і усунення негативних наслідків їх можливого порушення» (абзац другий підпункту 2.7 пункту 2 мотивувальної частини).

Ураховуючи цю юридичну позицію, Конституційний Суд України констатує, що згідно з приписами пункту 1 частини першої статті 303 Кодексу особа, у якої тимчасово вилучено майно, щодо якого відсутня ухвала слідчого судді про арешт майна, має право подати слідчому судді скаргу на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна, та, у разі постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в задоволенні такої скарги, має право подати заперечення проти цієї ухвали слідчого судді під час підготовчого провадження в суді.

Можливість реалізації особою права на подання заперечення проти ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна, залежить від факту завершення досудового розслідування й не залежить від рішень та дій цієї особи, оскільки згідно з приписами Кодексу особа, у якої тимчасово вилучено майно, зможе подати заперечення проти ухвали слідчого судді лише після завершення досудового розслідування.

4.15. Конституційний Суд України виходить із того, що «заперечення проти ухвали слідчого судді, яка не підлягає апеляційному оскарженню, є обов'язковими для розгляду і врахування судом. Праву особи на подання заперечень проти ухвали слідчого судді кореспондує обов'язок суду належним чином розглянути такі заперечення, перевірити наведені в них доводи, надати їм належну юридичну оцінку та за потреби вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права» [абзац десятий підпункту 2.8 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026].

Однак застосування заперечень проти ухвали слідчого судді як засобу юридичного захисту в кримінальному провадженні у разі, коли жодній особі під час досудового розслідування не повідомлено про підозру, до моменту завершення такого розслідування є неможливим.

Протягом усього часу досудового розслідування особа, у якої тимчасово вилучено майно на підставі приписів Кодексу, має право на подання скарги на дії слідчого чи прокурора, але позбавлена можливості реалізувати встановлене частиною третьою статті 309 Кодексу право на подання під час підготовчого провадження в суді заперечень проти ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна.

Увесь цей час особа, у якої тимчасово вилучено майно на підставі приписів Кодексу, також позбавлена правомочностей володіти, користуватися та розпоряджатися ним, гарантованих статтею 41 Конституції України.

Конституційний Суд України констатує, що досудове розслідування, під час якого у суб'єкта права на конституційну скаргу було вилучено грошові кошти, триває понад десять років; протягом цього часу особа позбавлена права на подання під час підготовчого провадження в суді заперечень проти ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що встановлені пунктом 1 частини першої статті 303, частиною третьою статті 309 Кодексу складники механізму судового контролю за правомірністю втручання в права особи під час досудового розслідування, у якому жодній особі не повідомлено про підозру, не забезпечують дієвого та ефективного захисту конституційних прав, гарантованих Конституцією України.

Конституційний Суд України дійшов висновку про відсутність правомірної мети законодавчого внормування, установленого приписами частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, якими не визначено права на оскарження в апеляційному порядку під час досудового розслідування, у якому жодній особі не повідомлено про підозру, ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна.

5. Конституційний Суд України, послідовно застосовуючи концепцію законодавчого упущення (*legislative omission*), зазначав, що «законодавче упущення відрізняється від звичайної законодавчої прогалини (лакуни) і є незабезпеченням державою потрібного унормування певного сегмента суспільних відносин, що порушує конституційні норми, принципи, гарантії, права і свободи людини» [абзац перший підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023].

Приписами частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кодексу, які є предметом конституційного контролю в цій справі, визначено заборону на оскарження в апеляційному порядку під час досудового розслідування інших ухвал слідчого судді та винятки з цієї заборони у спосіб вказівки на види ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, серед яких не визначено ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого майна.

Таке регулювання не може бути кваліфіковане як законодавча прогалина (лакуна) із тих міркувань, що врегулювання законом порядку здійснення кримінального судочинства є повноваженням Верховної Ради України.

Водночас Конституційний Суд України має повноваження здійснювати конституційний контроль не лише у спосіб визнання норм актів права такими, що суперечать Конституції України, а й у спосіб виявлення конституційних порушень у формі відсутності в законі чи іншому акті права приписів, що мають бути ухвалені для реалізації цінностей, принципів та приписів Основного Закону України.

На підставі наведеного Конституційний Суд України констатує, що частина третя статті 307, частини перша, друга статті 309 Кодексу в аспекті невизначення в них права на оскарження в апеляційному порядку під час досудового розслідування, в якому жодній особі не повідомлено про підозру, ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні особі відповідно до статті 169 Кодексу тимчасово вилученого у неї майна, є законодавчим упущенням.

З огляду на зазначене Конституційний Суд України дійшов висновку про те, що частина третя статті 307, частини перша, друга статті 309 Кодексу суперечать приписам частини другої статті 3, частини першої статті 8, частин першої, третьої статті 41, частин першої, другої статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151^1, 151^2, 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України
у х в а л и в:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину третю статті 307, частини першу, другу статті 309 Кримінального процесуального кодексу України в тім, що вони не визначають права на апеляційне оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 цього кодексу тимчасово вилученого майна.

2. Частина третя статті 307, частини перша, друга статті 309 Кримінального процесуального кодексу України, визнані неконституційними в зазначеному аспекті, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine No. 8-r(II)/2026 dated 21 July 2026 in the case upon the constitutional complaint of Serhii Hudyrenko concerning the conformity of Articles 307.3, 309.1 and 309.2 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (regarding guarantees of appellate review for the protection of property rights at the stage of pre-trial investigation)

Serhii Hudyrenko lodged a constitutional complaint with the Constitutional Court to verify the conformity of Articles 307.3, 309.1 and 309.2 of the Code of Criminal Procedure (hereinafter, the «Code») with the Constitution of Ukraine (constitutionality).

The challenged provisions of the Code provide:

Article 307.3 of the Code — the impossibility of appealing against a ruling of an investigating judge following consideration of a complaint against a decision, action or inactivity of an investigator, inquirer or prosecutor, except for certain types of rulings;

Article 309.1 of the Code — the main list of rulings of an investigating judge which may be appealed against in the appellate procedure during the pre-trial investigation;

Article 309.2 of the Code — an additional list of rulings which may be appealed against in the appellate procedure.

Having regard to the powers granted to an investigating judge to exercise judicial control over the observance of the rights, freedoms and interests of persons in criminal proceedings at the pre-trial investigation stage, the Constitutional Court notes that consideration by an investigating judge of complaints against the inactivity of an investigator or prosecutor consisting in the failure to return temporarily seized property seized during a search in accordance with the requirements of the Code is aimed at protecting the rights of the person whose property was seized during the search and not returned.

The Constitutional Court states that a person whose property has been temporarily seized, in respect of which there is no ruling of an investigating judge on the seizure of property, has the right to submit to an investigating judge a complaint against a decision, action or inactivity of an investigator or prosecutor consisting in the failure to return temporarily seized property in accordance with Article 169 of the Code and, in the event that the investigating judge issues a ruling refusing to satisfy such complaint, has the right to submit objections against this ruling of the investigating judge during the preparatory proceedings before the court.

The possibility for a person to exercise the right to submit objections against a ruling of an investigating judge refusing to satisfy a complaint against the inactivity of an investigator

or prosecutor consisting in the failure to return temporarily seized property in accordance with Article 169 of the Code depends on the fact of completion of the pre-trial investigation and does not depend on the decisions and actions of that person, since, according to the provisions of the Code, a person whose property has been temporarily seized will be able to submit objections against the ruling of an investigating judge only after the completion of the pre-trial investigation.

However, the application of objections against a ruling of an investigating judge as a legal remedy in criminal proceedings, where no person has been notified of suspicion during the pre-trial investigation, before the completion of such investigation is impossible.

Throughout the entire period of the pre-trial investigation, a person whose property has been temporarily seized on the basis of the provisions of the Code has the right to submit a complaint against the actions of an investigator or prosecutor, but is deprived of the possibility to exercise the right established by Article 309.3 of the Code to submit, during the preparatory proceedings before the court, objections against a ruling of an investigating judge refusing to satisfy a complaint against the inactivity of an investigator or prosecutor consisting in the failure to return temporarily seized property in accordance with Article 169 of the Code.

The Constitutional Court concluded:

the components of the mechanism of judicial control over the lawfulness of interference with a person's rights during the pre-trial investigation, where no person has been notified of suspicion, established by Articles 303.1.1 and 309.3 of the Code, do not ensure effective and efficient protection of constitutional rights guaranteed by the Constitution;

there is no legitimate aim of the legislative regulation established by the provisions of Articles 307.3, 309.1 and 309.2 of the Code, which do not establish the right to appeal in the appellate procedure, during the pre-trial investigation where no person has been notified of suspicion, against a ruling of an investigating judge refusing to satisfy a complaint against the inactivity of an investigator or prosecutor consisting in the failure to return temporarily seized property in accordance with Article 169 of the Code.

The Constitutional Court states that Articles 307.3, 309.1 and 309.2 of the Code, insofar as they do not establish the right to appeal in the appellate procedure, during the pre-trial investigation where no person has been notified of suspicion, against a ruling of an investigating judge refusing to satisfy a complaint against the inactivity of an investigator or prosecutor consisting in the failure to return to a person the temporarily seized property belonging to that person in accordance with Article 169 of the Code, constitute a legislative omission.

Thus, Articles 307.3, 309.1 and 309.2 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine were found not to conform to the Constitution of Ukraine (were declared unconstitutional) insofar as they do not establish the right to appeal, during the pre-trial investigation, against a ruling of an investigating judge refusing to satisfy a complaint against the inactivity of an investigator or prosecutor consisting in the failure to return temporarily seized property in accordance with Article 169 of this Code.

Articles 307.3, 309.1 and 309.2 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, declared unconstitutional in the specified aspect, shall lose their force from the date of the delivery of this Decision by the Constitutional Court.

Supplementary information:

— Universal Declaration of Human Rights of 1948;
— International Covenant on Civil and Political Rights of 1966;
— Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950.

Cross-References

Constitutional Court of Ukraine:
— no. 7-rp/2001, 30.05.2001;
— no. 22-rp/2004, 24.12.2004;
— no. 24-rp/2008, 16.10.2008;
— no. 2-rp/2016, 01.06.2016;
— no. 5-r/2020, 17.03.2020;
— no. 4-r(II)/2020, 17.06.2020;
— no. 5-r(II)/2021, 21.07.2021;
— no. 2-r(II)/2022, 06.04.2022;
— no. 6-r(II)/2022, 22.06.2022;
— no. 1-r/2022, 30.06.2022;
— no. 9-r(II)/2022, 16.11.2022;
— no. 11-r(II)/2023, 20.12.2023;
— no. 6-r(II)/2026, 15.07.2026.

European Court of Human Rights:
— *Bellet v. France*, no. 23805/94, 04.12.1995;
— *Treyd 2008, TOV v. Ukraine*, no. 55765/12, 15.04.2021;
— *East/West Alliance Limited v. Ukraine*, no. 19336/04, 23.01.2014.

Other Courts:
— Constitutional Court of the Czech Republic, no. I. ÚS 2485/13, 02.12.2013;
— Federal Constitutional Court of Germany, no. 2 BvR 1986/14, 17.04.2015.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (щодо гарантій апеляційного оскарження для захисту майнових прав на стадії досудового розслідування)

Конституційний Суд України (далі — Суд) ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (щодо гарантій апеляційного оскарження для захисту майнових прав на стадії досудового розслідування) від 21 липня 2026 року № 8-р(II)/2026 (далі — Рішення).

Суд у Рішенні визнав «такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину третю статті 307, частини першу, другу статті 309 Кримінального процесуального кодексу України в тім, що вони не визначають права на апеляційне оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у неповерненні відповідно до статті 169 цього кодексу тимчасово вилученого майна» (пункт 1 резолютивної частини).

Загалом підтримуючи Рішення, вважаю за потрібне висловити окремі міркування щодо мотивувальної частини Рішення.

Не викликає сумніву обов'язок держави забезпечити особі ефективний судовий захист у разі втручання в її право власності, зокрема тоді, коли таке втручання здійснюється в межах кримінального провадження. Так само не виникає заперечень стосовно того, що законодавче регулювання в цій сфері має відповідати конституційним гарантіям права на судовий захист та принципу верховенства права. Водночас окремі мотиви, що лежать в основі Рішення, на моє переконання, потребують додаткового уточнення. Насамперед це стосується обсягу конституційних гарантій права на апеляційне оскарження процесуальних судових рішень, меж законодавчого розсуду при визначенні випадків їх апеляційного оскарження, а також значення інших процесуальних засобів захисту прав особи. Належне розв'язання цих питань важливе не лише для цієї справи, а й для формування збалансованого підходу законодавця до подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства.

З огляду на зазначене, керуючись статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» та § 74 Регламенту Суду, вважаю за потрібне викласти окрему думку щодо Рішення.

1. Конституція України не гарантує права на апеляційне оскарження кожного процесуального судового рішення

Визнаючи неконституційними приписи частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), Суд виходив із того, що відсутність права на апеляційне оскарження під час досудового

розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора щодо неповернення тимчасово вилученого майна не забезпечує ефективного судового захисту права власності особи.

З таким висновком у контексті цієї справи з певними застереженнями загалом можна погодитися. Водночас вважаю, що наведена Судом аргументація може бути сприйнята як така, що істотно розширює конституційний зміст права на судовий захист в аспекті забезпечення права на апеляційний перегляд справи.

1.1. Пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України серед основних засад судочинства визначено забезпечення права на апеляційний перегляд справи, а у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення. Використання конституцієдавцем саме категорії «справа», а не «судове рішення» чи «процесуальна ухвала» не випадкове. До внесення змін до Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII частина третя статті 129 Конституції України передбачала забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом (пункт 8). Отже, конституцієдавець свідомо відмовився від моделі, за якої предметом конституційної гарантії було оскарження судових рішень як таких, замінивши її гарантією права на апеляційний перегляд справи. Така зміна не може розглядатися як суто редакційна, оскільки вона засвідчує намір залишити законодавцеві ширший простір розсуду при визначенні процесуальних рішень, які можуть бути предметом самостійного апеляційного оскарження, та гарантувати можливість апеляційного перегляду кожної справи.

Суд неодноразово виходив саме з такого розуміння конституційного регулювання. Зокрема, у Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026 Суд зазначив, що «в пункті 8 частини другої статті 129 Конституції України особі гарантовано безумовне право на апеляційний перегляд її справи по суті, але не встановлено таких самих за змістом і обсягом гарантій апеляційного оскарження тих процесуальних судових рішень, якими вирішуються окремі питання кримінального провадження» (абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Саме тому відсутність можливості апеляційного оскарження певної процесуальної ухвали сама по собі ще не означає невідповідності такого законодавчого регулювання Конституції України. Конституційна оцінка має ґрунтуватися не лише на важливості відповідної ухвали для прав особи, а й на тому, чи забезпечує законодавство України загалом ефективний судовий захист відповідного права, чи не позбавлено особу реальної можливості захистити його іншими процесуальними засобами та чи не є встановлене законодавцем обмеження свавільним або непропорційним.

Однак у Рішенні Суд, фактично підтвердивши наведені конституційні підходи, дійшов висновку, що відсутність права на апеляційне оскарження ще однієї категорії процесуальних ухвал сама по собі є достатньою підставою для визнання законодавчого регулювання неконституційним. З огляду на це мотивувальна частина Рішення може бути сприйнята як така, що фактично зміщує конституційний акцент із гарантії апеляційного перегляду справи на гарантію апеляційного оскарження окремих процесуальних судових рішень.

Водночас аргументи, наведені в Рішенні, можуть бути витлумачені таким чином, що будь-яке процесуальне судове рішення, яке істотно впливає на права чи інтереси особи, має підлягати самостійному апеляційному оскарженню. Такий підхід не випли-

ває безпосередньо зі статті 129 Конституції України, не повною мірою узгоджується з конституційною моделлю права на апеляційний перегляд справи, сформованою внаслідок конституційної реформи 2016 року, і здатний істотно звузити межі дискреції законодавця в регулюванні кримінального процесу.

1.2. Звертаю увагу також на те, що в Рішенні Суд майже не здійснив конституційної оцінки, потребу в якій визначив, зокрема, у Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026.

У зазначеному рішенні Суд виходив із того, що законодавча заборона апеляційного оскарження окремих ухвал слідчого судді є конституційно допустимою, якщо вона переслідує легітимну мету, є домірною, тобто такою, що не призводить до свавільного обмеження конституційного права особи на судовий захист і не порушує сутності цього права; відсутність права на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді допускається: щодо тих ухвал, юридичні наслідки яких не спричиняють незворотного або настільки істотного втручання у конституційні права і свободи особи, яке буде неможливо вчасно та дієво усунути без звернення до суду апеляційної інстанції; якщо інші (альтернативні) засоби юридичного захисту, передбачені кримінальним процесуальним законом, спроможні гарантувати усунення наслідків можливого порушення прав особи, спричинених ухвалою слідчого судді, забезпечивши їх реальне поновлення (абзаци п'ятий, шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Проте в цій справі Суд, констатувавши відсутність права на апеляційне оскарження, не дослідив належним чином, чи могли наявні процесуальні механізми забезпечити ефективний захист права суб'єкта права на конституційну скаргу без звернення до суду апеляційної інстанції. Фактично Суд у Рішенні дослідив лише питання щодо ефективності передбаченого Кодексом права на подання заперечення проти ухвали слідчого судді та констатував його неефективність, однак в іншому мотивувальна частина Рішення побудована на презумпції, що сама відсутність апеляційного оскарження відповідної ухвали свідчить про неефективність судового захисту. Такий підхід не повною мірою узгоджується із критеріями, які Суд сформулював у Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026, відповідно до яких ефективність судового захисту має оцінюватися комплексно, з урахуванням усієї системи процесуальних гарантій, а не лише наявності чи відсутності одного із засобів юридичного захисту.

Саме тому для розв'язання питання про конституційність відповідного законодавчого регулювання вирішальне значення мало не лише встановлення факту відсутності права на апеляційне оскарження, а й з'ясування того, чи були інші процесуальні механізми захисту права суб'єкта права на конституційну скаргу реальними й ефективними за конкретних обставин справи. На мою думку, такої оцінки мотивувальна частина Рішення не містить.

Не менш дискусійним видається і висновок Суду про відсутність правомірної мети законодавчого регулювання, оспорюваного в цій справі (абзац сьомий підпункту 4.15 пункту 4 мотивувальної частини Рішення). Такий висновок належним чином не обґрунтований. Більше того, він не узгоджується з юридичною позицією, сформульованою Судом у Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026, у якому Суд визнав, що законодавче обмеження права на апеляційне оскарження окремих ухвал слідчого судді може переслідувати легітимну мету, пов'язану із забезпеченням належного перебігу кримінального провадження, дотриманням розумних строків судового розгляду, запобіганням надмірній фрагментації судового провадження та недопущенням зловживан-

ня процесуальними правами (абзац п'ятий підпункту 2.2, абзац другий підпункту 2.10 пункту 2 мотивувальної частини). За таких обставин конституційна оцінка мала здійснюватися не щодо наявності чи відсутності правомірної мети як такої, а стосовно того, чи є встановлене законодавцем обмеження домірним.

1.3. На мою думку, застосування сформульованих Судом у Рішенні від 15 липня 2026 року № 6-р(II)/2026 критеріїв вимагало також оцінки того, чи була відсутність права на апеляційне оскарження безпосередньою причиною неможливості ефективного захисту права Гудиренка С.В. саме в цій справі та чи не сприяла цьому (і наскільки) пасивна процесуальна поведінка самого суб'єкта права на конституційну скаргу.

Зокрема, із матеріалів справи вбачається, що після вилучення майна у травні 2015 року (після якого до такого майна у визначеному Кодексом порядку мав бути застосований арешт або його мало бути повернуто особі, в якої воно було вилучене) та скасування постанови про визнання його речовим доказом у вересні 2019 року суб'єкт права на конституційну скаргу протягом тривалого часу (до грудня 2022 року) не звертався з відповідними процесуальними вимогами щодо його повернення. Це, безумовно, не сприяло поверненню цього майна на більш ранньому етапі та ускладнило його повернення пізніше.

Крім того, відмовляючи в задоволенні скарги Гудиренка С.В. на бездіяльність уповноважених осіб Печерського управління поліції Головного управління Національної поліції у місті Києві, слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва в ухвалі від 8 лютого 2023 року виходив, зокрема, з того, що Гудиренко С.В. не надав належних документів і доказів, необхідних для задоволення скарги, зокрема тих, що підтверджують належність йому відповідного майна, вилучення майна саме в нього, а також наявність чи відсутність ухвали про накладення арешту на це майно тощо. При цьому відмова в задоволенні скарги з підстав недоведеності її обґрунтованості сама по собі не позбавляла можливості повторного звернення до слідчого судді після подання належних доказів на підтвердження відповідних обставин, тим більше з огляду на тривалу бездіяльність щодо неповернення тимчасово вилученого майна.

За таких обставин потрібно було окремо з'ясувати, чи була відсутність апеляційного оскарження вирішальною причиною, яка унеможливила ефективний захист права Гудиренка С.В., чи такий результат був зумовлений також іншими чинниками, пов'язаними, зокрема, зі способом реалізації ним своїх процесуальних прав.

Наведені обставини мали значення не для оцінки процесуальної поведінки суб'єкта права на конституційну скаргу як такої, а для з'ясування того, чи була відсутність права на апеляційне оскарження безпосередньою причиною неможливості ефективного судового захисту його права. Саме встановлення такого причинно-наслідкового зв'язку мало вирішальне значення для оцінки конституційності відповідного законодавчого регулювання. Однак мотивувальна частина Рішення не містить належної відповіді на це питання.

Крім того, Рішення не пояснює, у який саме спосіб апеляційне оскарження ухвали слідчого судді могло забезпечити поновлення права Гудиренка С.В. за встановлених обставин справи. Якщо підставою для відмови в задоволенні скарги була недостатність поданих матеріалів та доказів, то сама по собі наявність права на апеляційне оскарження ухвали не надасть можливості поновлення порушеного права. Апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість ухвали слідчого судді, однак це не підміняє процесу доказування, яке повинен здійснити заявник.

2. Конституційний контроль не повинен підміняти законодавчий розсуд у визначенні переліку процесуальних рішень, що підлягають апеляційному оскарженню

Визначення процесуальної моделі кримінального провадження, зокрема випадків, у яких окремі ухвали слідчого судді підлягають самостійному апеляційному оскарженню, належить передусім до дискреційних повноважень законодавця. Конституційний Суд України покликаний перевіряти, чи не виходить законодавець за межі, установлені Конституцією України, однак не має вирішувати замість нього питання законодавчої техніки та процесуальної політики.

У цій справі Суд фактично дійшов висновку про неконституційність законодавчого регулювання не тому, що законодавець повністю позбавив особу судового захисту, а тому, що він не передбачив можливості апеляційного оскарження конкретного різновиду ухвали слідчого судді. Такий підхід, на мою думку, не встановлює загального конституційного критерію оцінки законодавчого регулювання, а натомість орієнтує законодавця на постійне розширення переліку окремих процесуальних рішень, що можуть бути предметом апеляційного оскарження.

Наслідком такого підходу може стати формування моделі кримінального процесуального законодавства, за якої законодавець буде змушений щоразу окремо визначати, чи підлягає апеляційному оскарженню та чи інша процесуальна ухвала.

У такий спосіб Суд фактично стимулює не побудову цілісної та внутрішньо узгодженої моделі кримінального провадження, а її поступову заміну казуалістичним регулюванням, за якого кожен окремий випадок потребує спеціального законодавчого припису. Такий підхід навряд чи узгоджується з принципом юридичної визначеності, який вимагає послідовності й передбачуваності законодавчого регулювання, а також із вимогами належної законодавчої техніки, що передбачають формулювання загальних правил, а не нескінченне розширення переліку окремих винятків.

Суд, визнаючи законодавче регулювання неконституційним, має формулювати насамперед загальні конституційні стандарти, яких повинен дотримуватися законодавець, а не фактично кожного разу визначати нові елементи процесуальної моделі кримінального провадження. Якщо конституційно необхідним є апеляційне оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна, то за яким критерієм слід визначати інші процесуальні ухвали, які так само повинні підлягати апеляційному оскарженню? Рішення не містить відповіді на це питання, що створює невизначеність як для законодавця, так і для правозастосовної практики.

Без відповіді на зазначене питання неминуче виникатимуть сумніви щодо нових категорій процесуальних рішень, а Суд буде змушений щоразу вирішувати його *ad hoc*, що навряд чи відповідає природі конституційного контролю, який ризикує трансформуватися з контролю за додержанням Конституції України в поступове конструювання кримінального процесуального законодавства судовими рішеннями.

Водночас те, що певне процесуальне рішення істотно впливає на право особи, ще не означає, що Конституція України вимагає встановлення апеляційного оскарження ухвал, які його стосуються.

На завершення

Наведені міркування не ставлять під сумнів правильність висновку Суду про необхідність забезпечення ефективного судового захисту права власності. Водночас, на

має переконання, мотивувальна частина Рішення мала б більш повно враховувати конституційну модель права на апеляційний перегляд справи, сформовану після конституційної реформи 2016 року, а також критерії оцінки допустимості законодавчих обмежень права на апеляційне оскарження процесуальних судових рішень, які Суд сформулював у своїй практиці та подальший розвиток яких мав здійснити в Рішенні. Такий підхід дав би змогу досягти того ж результату без ризику надмірного звуження дискреції законодавця та без створення підстав для подальшого казуалістичного розвитку кримінального процесуального законодавства.

Суддя
Конституційного Суду України **Віктор ГОРОДОВЕНКО**

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою)

К и ї в
21 липня 2026 року
№ 9-р(II)/2026

Справа № 3-176/2025(355/25)

Другий сенат Конституційного Суду України у такому складі:

Юровська Галина Валентинівна — головуючий,
Водяннiков Олександр Юрійович,
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович — доповідач,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Лемака В.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., науковці: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — доктор юридичних наук, професор Капліна О.В., доктор юридичних наук, професор, член Науково-консультативної ради Конституційного Суду України Москвич Л.М.; Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України — кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Нерсесян А.С.,

Конституційний Суд України
у с т а н о в и в:

1. Дудін Р.В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині першій статті 24, частинам першій, другій статті 29, частині першій статті 62 Конституції України (конституційність) абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), згідно з яким «у виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється,

обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно».

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї документів і матеріалів убачається таке.

2.1. Дудіна Р.В. обвинувачено у вчиненні кримінальних правопорушень, визначених частиною другою статті 111, частиною четвертою статті 402, частиною п'ятою статті 407 Кримінального кодексу України.

Дудін Р.В. із 12 вересня 2022 року до 13 листопада 2024 року перебував під вартою без визначення розміру застави.

Київський апеляційний суд ухвалою від 14 листопада 2024 року застосував до Дудіна Р.В. альтернативний запобіжний захід у вигляді застави в розмірі 1700 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що становить 5 147 600 грн.

За клопотанням прокурора Шевченківський районний суд міста Києва ухвалами від 18 листопада 2024 року, від 13 січня 2025 року, від 10 березня 2025 року, від 25 квітня 2025 року, від 19 червня 2025 року, від 11 серпня 2025 року продовжував строк тримання Дудіна Р.В. під вартою з тим самим розміром застави.

Захисники, які діяли в інтересах Дудіна Р.В., зазначені ухвали суду першої інстанції оскаржували апеляційним порядком.

Київський апеляційний суд ухвалою від 20 серпня 2025 року апеляційну скаргу залишив без задоволення, а ухвалу Шевченківського районного суду міста Києва від 11 серпня 2025 року — без змін.

Шевченківський районний суд міста Києва ухвалою від 30 вересня 2025 року знову задовольнив клопотання прокурора про продовження строку тримання Дудіна Р.В. під вартою та залишив заставу в розмірі 1700 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що становить 5 147 600 грн.

Київський апеляційний суд ухвалою від 18 листопада 2025 року на підставі частини третьої статті 183 Кодексу визначив Дудіну Р.В. заставу в розмірі 1400 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що становить 4 239 200 грн.

2.2. Суб'єкт права на конституційну скаргу твердить, що відсутність критеріїв визначення розміру застави, передбаченого абзацом п'ятим частини п'ятої статті 182 Кодексу, «призводить до суб'єктивності суддів та можливості маніпуляцій», внаслідок чого визначений судом у виключних випадках розмір застави іноді є необґрунтовано завищеним порівняно з розміром застави, призначеним іншим особам за аналогічних обставин. Зазначене, на думку автора клопотання, суперечить принципу рівності, гарантованому статтею 24 Конституції України.

Дудін Р.В. також указує, що розмір застави, визначений судом у виключних випадках без установлених критеріїв і верхньої межі, «перетворив заставу на безальтернативне ув'язнення», що призвело до порушення права на свободу та презумпції невинуватості, гарантованих статтями 29, 62 Конституції України.

Обґрунтовуючи свої твердження щодо неконституційності оспорюваних приписів Кодексу, автор клопотання посилається на окремі приписи Конституції України, Кодексу, на рішення Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини, а також на судові рішення в його справі.

2.3. На запит судді-доповідача Голова Верховної Ради України зазначив, що:

— «доцільність призначення застави у розмірі, що перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно, визначається з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та можливості настання ризиків, пов'язаних із перешкоджанням здійсненню кримінального провадження у будь-якій формі, завданої кримінальним правопорушенням матеріальної шкоди. Цими самими обставинами слідчий суддя, суд керуються під час визначення конкретної грошової суми застави у межах, встановлених частиною п'ятою статті 182 КПК України.

Отже, визначення розміру застави у таких випадках передбачає значний обсяг дискреції суду, оскільки цілком залежить від суб'єктивної оцінки конкретного судді, що не виключає можливості встановлення в певній ситуації надмірного розміру застави.

Водночас слідчий суддя при встановленні розміру застави повинен враховувати обставини злочину, майно, сімейний стан, інші дані про особу та ризики. Застава має забезпечити виконання обов'язків і не бути непомірною (частина четверта статті 182 КПК України)»;

— «питання, порушені суб'єктом права на конституційну скаргу, значною мірою стосуються належного правозастосування судом оспорюваної норми абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 КПК України у системному зв'язку з вимогами статті 370 КПК України щодо законності, обґрунтованості і вмотивованості судового рішення; підставами та обставинами, встановленими статтями 177, 178 КПК України, а також критеріями „виключних випадків", сформованими практикою ЄСПЛ».

2.4. Президент України вважає, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу є таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), а доводи конституційної скарги Дудіна Р.В. не можна вважати обґрунтованими з огляду, зокрема, на те, що:

— «оспорюване положення частини п'ятої статті 182 КПК України, яким передбачено право слідчого судді, суду у виключних випадках, у разі встановлення, що застава у визначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, призначити заставу у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно, обумовлене легітимною метою — необхідністю досягнення обґрунтованого балансу між забезпеченням ефективного здійснення кримінального провадження та конституційним правом особи на свободу та особисту недоторканність з мінімальним втручанням у реалізацію цього права»;

— «КПК України забороняє визначення застави у розмірі, що є завідомо непомірним для підозрюваного, обвинуваченого»;

— «статтею 10 КПК України, якою у відповідності із статтею 24, пунктом 1 частини другої статті 129 Конституції України визначається рівність перед законом і судом, установлено, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

Рівність перед законом і судом в аспекті реалізації завдань кримінального провадження забезпечується також можливістю застосування за наявності підстав та в порядку, встановлених КПК України, без будь-яких привілеїв чи обмежень у процесуаль-

них правах за ознакою майнового стану застави як ефективного запобіжного заходу стосовно особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, яка має надвисокий рівень доходів тощо.

Тож твердження автора конституційної скарги про невідповідність оспорюваного положення КПК України частині першій статті 24 Конституції України не можна визнати обґрунтованим»;

— «рішення про застосування або незастосування будь-якого запобіжного заходу, в тому числі застави, має бути належним чином вмотивованим, ухваленим лише в порядку справедливої судової процедури, після повного та об'єктивного з'ясування усіх обставин кримінального провадження, з урахуванням принципу презумпції невинуватості».

3. Розв'язуючи питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що застосовними в цій справі є встановлені Конституцією України принцип поваги до прав і свобод людини (стаття 3), зокрема щодо права на свободу та особисту недоторканність (частини перша, друга статті 29), принцип верховенства права (правовладдя) (частина перша статті 8), принцип рівноправності (перше речення статті 21, частини перша, друга статті 24).

4. Конституційний Суд України бере до уваги суть інституту застави в процедурі кримінального переслідування особи з боку держави в аспекті конституційної традиції демократичних держав.

Законодавець установив, що застава є одним із видів запобіжних заходів (пункт 3 частини першої статті 176 Кодексу). Підставою застосування застави, як і будь-якого запобіжного заходу, є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, перелік яких міститься в частині першій статті 177 Кодексу (перше речення частини другої статті 177 Кодексу). Також під час вирішення питання щодо обрання запобіжного заходу, крім оцінки наявності ризиків, зазначених у статті 177 Кодексу, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити сукупно низку обставин, перелік яких міститься в частині першій статті 178 Кодексу.

Із системного аналізу приписів Кодексу вбачається, що заставу можуть обирати як щодо підозрюваного чи обвинуваченого, якого не тримають під вартою, так і щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою. Отже, застава є як самостійним, так і альтернативним запобіжним заходом стосовно такого виду запобіжного заходу, як тримання під вартою.

Хоча про заставу прямо не йдеться в Конституції України, у контексті конституційних цінностей і норм, зокрема вимог частини першої статті 29 Основного Закону України, якою гарантовано право на свободу та особисту недоторканність, Конституційний Суд України зазначає, що призначення розміру застави для особи, якій обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою, має бути засноване на таких засадах.

4.1. Передусім Конституційний Суд України наголошує на принципі «свобода має перевагу над її обмеженням» (*in dubio pro libertate*).

Конституційний Суд України зазначав, що «свобода (вільність) людини *a priori* є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами»; «конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави» [абзаци четвертий, п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022].

З урахуванням того, що Конституція України, як і конституції інших демократичних держав, та універсальні міжнародні документи у сфері прав людини надають свободі чільну позицію з-поміж конституційних цінностей, Конституційний Суд України розрізняє загальну свободу дій, яка поряд із людською гідністю міститься в каталозі конституційних прав людини, є їх сутнісним змістом, і право на свободу та особисту недоторканність (стаття 29 Основного Закону України) як свободу людини від свавільного ув'язнення [абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024].

Відповідно до статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність; ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (частини перша, друга).

Конституційний Суд України неодноразово висловлював своє розуміння права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого статтею 29 Основного Закону України, зокрема в Рішенні від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024, у якому зазначив таке:

— конституційне право на свободу та особисту недоторканність є одним із засадничих прав, невіддільним однаково для кожного, особливо цінним для кожної людини і суспільства загалом, яке потребує посилених гарантій захисту для унеможливлення свавільного позбавлення свободи людини; тому держава зобов'язана запроваджувати юридичне унормування, яке убезпечить людину від свавільного позбавлення свободи та відповідатиме конституційним нормам і принципам (абзац п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини);

— оскільки метою статті 29 Конституції України є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи й особистої недоторканності людини, то право на свободу та особисту недоторканність хоч і може бути обмежене, однак обмеження має бути здійснене з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, принципів правовладдя, справедливості, рівності, домірності, на підставі та у порядку, визначених законами України, за вмотивованим рішенням суду, ухваленим у порядку справедливої судової процедури, а також із урахуванням актів міжнародного права, позицій Європейського суду з прав людини (абзац другий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини);

— законодавець для досягнення мети кримінального провадження та захисту відповідних публічних інтересів не може визначати запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як безальтернативного і має забезпечити наявність у кримінальному провадженні принаймні одного запобіжного заходу, який є більш м'яким і який можна обрати як менш обтяжливий для конституційного права на свободу та особисту недоторканність особи (друге речення абзацу восьмого підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Водночас у Рішенні від 25 червня 2019 року № 7-р/2019 Конституційний Суд України зауважив, що тримання під вартою за вмотивованим рішенням слідчого судді, суду в розумінні частини другої статті 29 Конституції України відповідає принципу

верховенства права та мінімізує ризик допущення свавілля, чого неможливо досягти, враховуючи лише тяжкість злочину та не оцінюючи конкретних обставин справи, реальних причин, що обумовлюють потребу у триманні особи під вартою, неможливість застосування інших, більш м'яких, запобіжних заходів (абзац десятий пункту 4 мотивувальної частини).

4.2. Щодо частини другої статті 29 Основного Закону України Конституційний Суд України зауважував, що «у зазначеному приписі Конституції України наголошено на тому, що особиста свобода є природним станом людини, тоді як арешт чи тримання під вартою означає виняткове становище, яке конституційно допускають тимчасово і за наявності в кожному випадку юридичних та фактичних підстав, які мають бути встановлені (перевірені) судом» [абзац другий підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024].

Тому законодавець, ураховуючи принцип *in dubio pro libertate*, повинен запровадити таке регулювання, відповідно до якого буде підтверджено конституційні вимоги щодо мінімізації державного втручання в особисту свободу, зокрема стосовно винятковості тримання під вартою, та щодо гарантій презумпції невинуватості (стаття 62 Конституції України), зокрема відмови від сприйняття тримання під вартою як «стандартного» запобіжного заходу.

Конституційний Суд України в цьому контексті розглядає інститут застави у кримінальному провадженні як законодавчий засіб мінімізації втручання у право на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29 Конституції України) в умовах, коли конституційні цілі правосуддя й завдання кримінального провадження можуть бути досягнуті без заходів держави щодо фізичної ізоляції особи, яку підозрюють чи обвинувачують. Однак для виконання конституційних вимог застава та її розмір мають реалізовувати функцію реальної альтернативності застави триманню особи під вартою.

4.3. Конституційний Суд України зазначає, що законодавче унормування застави, розмір якої покладає на особу, яку підозрюють чи обвинувачують, значне фінансове зобов'язання, має бути спрямоване на ефективну мотивацію особи утримуватися від неправомірної поведінки, оскільки лише в такий спосіб застава є реальною альтернативою запобіжному заходу у виді тримання під вартою. Тому законодавче врегулювання застави вимагає індивідуалізації стосовно особи, яку підозрюють чи обвинувачують, а також щодо обставин кримінального провадження, тобто розмір застави має бути відчутним для особи, однак не таким, що фактично унеможливлює її альтернативність триманню під вартою.

Ураховуючи, що застава не є кримінальним покаранням, «викупом» особи чи компенсацією за заподіяну кримінальним правопорушенням шкоду, Конституційний Суд України ще раз наголошує, що застава як інститут є процесуальною гарантією присутності особи, яку підозрюють чи обвинувачують, та дотримання інших покладених на неї обов'язків у кримінальному провадженні.

5. Із зазначеним підходом щодо розуміння застави для дотримання гарантій права на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29 Конституції України) є узгодженими й зобов'язання, які Україна взяла на себе за міжнародними договорами з прав людини, зокрема Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року (далі — Пакт), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція).

5.1. У статті 9 Пакту визначено, зокрема, що «кожен, кого заарештовано або затримано за кримінальним звинуваченням, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, уповноваженою приписами права здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може залежати від гарантій явки до суду на будь-якій іншій стадії судового провадження» (пункт 3).

Заснований відповідно до Пакту Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй на сесії 7–31 жовтня 2014 року ухвалив Загальний коментар № 35 щодо статті 9 Пакту, у якому, зокрема, зазначив, що тримання під вартою до суду має ґрунтуватися на індивідуальному визначенні того, що воно є виправданим і потрібним з урахуванням усіх обставин задля запобігання втечі, втручанню в збирання доказів або ж вчиненню повторного злочину; відповідні фактори мають бути визначені приписами права та не мають містити нечітких і широких стандартів, таких як «суспільна безпека»; суди повинні перевіряти, чи альтернативи попередньому ув'язненню, такі як застава, електронні браслети або інші умови, роблять ув'язнення непотрібним у конкретній справі; після того як було ухвалено первинне рішення щодо потреби досудового тримання під вартою, слід періодично перевіряти, чи є воно виправданим і потрібним з урахуванням можливих альтернативних видів (пункт 38).

5.2. У пункті 3 статті 5 Конвенції визначено, що кожен, кого заарештовано або затримано згідно з приписами підпункту «c» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження; таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

Комітет Міністрів Ради Європи в Рекомендації від 27 вересня 2006 року № Rec (2006) 13 державам-членам щодо застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, умов, у яких воно має відбуватися, та про заходи забезпечення гарантій проти зловживань зазначає, що з погляду на презумпцію невинуватості та презумпцію на користь звільнення тримання під вартою особи, що підозрюється у вчиненні правопорушення, має бути винятком, а не правилом; не повинно бути обов'язкової вимоги тримати під вартою особу, підозрювану у вчиненні правопорушення (або окрему категорію таких осіб); у окремих випадках тримання під вартою має застосовуватися у разі, якщо воно вкрай потрібне, і як останній захід; воно не повинне застосовуватися з каральною метою (пункт 3).

5.3. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях особливого значення надає заставі як альтернативному запобіжному заходу стосовно тримання під вартою.

У рішенні у справі *Toshev v. Bulgaria* від 10 серпня 2006 року (заява № 56308/00) Європейський суд з прав людини констатував порушення пункту 3 статті 5 Конвенції у зв'язку з тим, що органи влади не обґрунтували продовження тримання заявника під вартою, а національний суд не оцінив спроможності заявника сплатити заставу (§ 73).

У рішенні у справі *S., V. and A. v. Denmark* від 22 жовтня 2018 року (заяви №№ 35553/12, 36678/12, 36711/12) Європейський суд з прав людини зауважив, що у прецедентній практиці поняття «свавілля» в контексті статті 5 Конвенції певною мірою є різним залежно від виду затримання, а також що будь-який строк тримання під вартою, незалежно від того, наскільки він є нетривалим, має бути переконливо до-

ведений органами влади; вирішуючи питання про звільнення або затримання особи, органи влади зобов'язані розглянути альтернативні види забезпечення її явки до суду (§ 75, § 77).

Висловлюючи позицію щодо призначення розміру застави, Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Mangouras v. Spain* від 28 вересня 2010 року (заява № 12050/04) зазначив, зокрема, що гарантія, визначена пунктом 3 статті 5 Конвенції, покликана забезпечити не відшкодування збитків, а, зокрема, явку обвинуваченого на судове засідання; тому її розмір має оцінюватися переважно з урахуванням особи [обвинуваченого], її активів та зв'язків із особами, які мають надати забезпечення, іншими словами, ступеня впевненості в тому, що перспектива втрати забезпечення або позовів проти гарантів у разі її неявки на судове засідання буде достатнім стримувальним фактором, щоб розвіяти будь-яке бажання втекти (§ 78); у будь-якому разі зі структури статті 5 Конвенції загалом і її пункту 3 зокрема зрозуміло, що застава може вимагатися лише доти, доки існують причини, що виправдовують тримання під вартою; якщо ризику втечі можна уникнути через внесення застави або інші гарантії, обвинуваченого треба звільнити, пам'ятаючи, що якщо можна передбачити легше покарання, слід враховувати зменшення стимулу обвинуваченого до втечі; органи влади повинні бути однаково обережними як під час визначення відповідної застави, так і під час вирішення питання про те, чи є потрібним подальше тримання обвинуваченого під вартою (§ 79); крім того, розмір застави має бути належно обґрунтований у рішенні про визначення розміру застави та повинен ураховувати ресурси обвинуваченого (§ 80); хоча розмір гарантії, передбаченої пунктом 3 статті 5 Конвенції, має оцінюватися переважно з огляду на обвинуваченого та його активи, не видається необґрунтованим за певних обставин враховувати також розмір збитків, які йому інкримінують (§ 81).

У рішенні у справі *Gafà v. Malta* від 22 травня 2018 року (заява № 54335/14) Європейський суд з прав людини наголосив, що нездатність національних судів оцінити спроможність заявника сплатити потрібну суму може призвести до порушення [пункту 3 статті 5 Конвенції]; водночас обвинувачений, якого судові органи мають намір звільнити під заставу, повинен сумлінно надати достатню інформацію, яка за потреби може бути перевірена, для визначення належного розміру застави (§ 70).

Отже, у практиці Європейського суду з прав людини послідовно встановлюються критерії порушення пункту 3 статті 5 Конвенції, якою гарантовано право на свободу та особисту недоторканність, зокрема щодо випадків, коли визначений розмір застави є надмірним, тобто особа фактично неспроможна скористатися альтернативою триманню під вартою, національні суди ретельно не аналізують відомостей про підозрюваного чи обвинуваченого, його реальний майновий стан, або ж порушено вимогу обов'язкового детального обґрунтування розміру застави.

6. В абзаці п'ятому частини п'ятої статті 182 Кодексу встановлено, що «у виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно».

Конституційний Суд України зазначає, що в оспорюваних приписах Кодексу йдеться про виключні випадки, у яких задля виконання інститутом застави функціонального призначення й досягнення належного балансу між індивідуальним та публічним інтересами слідчий суддя, суд наділений правом призначити заставу з пе-

ревищенням тих граничних розмірів, які встановлені Кодексом. Установлення таких випадків, хоч і охоплене розсудом слідчого судді, суду, здійснюється з комплексним — без надання переваги одному з цих чинників — урахуванням обставин, передбачених частиною четвертою статті 182 Кодексу, та ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, за умови належного обґрунтування відповідного судового рішення й, зокрема, розміру застави.

Досліджуючи абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу на відповідність вимогам частин першої, другої статті 29 Конституції України, Конституційний Суд України зазначає таке.

6.1. Правовий сенс інституту застави як засобу, що є менш обтяжливим втручанням держави у право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване частиною першою статті 29 Основного Закону України, полягає в тому, що особа має реальну можливість замінити запобіжний захід у виді тримання під вартою на запобіжний захід у виді застави, беручи на себе одночасно процесуальні обов'язки, які випливають із досягнення завдань кримінального провадження. Застосування застави уможливлює досягнення цих завдань без застосування до підозрюваного чи обвинуваченого найсуворішого запобіжного заходу — тримання під вартою.

Конституційний Суд України вважає за доцільне з'ясувати в цій справі два взаємопов'язані питання, а саме: чи передбачив законодавець пряму заборону непомірного для особи розміру застави, зокрема у виключних випадках, у яких перевищуються максимальні межі, установлені абзацом п'ятим частини п'ятої статті 182 Кодексу; чи встановлено приписами Кодексу вимогу щодо вмотивованості рішення суду про розмір застави із зазначенням конкретних ризиків, що дає змогу слідчому судді, суду застосувати індивідуальний підхід під час визначення розміру застави.

6.1.1. Передусім Конституційний Суд України констатує, що оспорювані приписи Кодексу — абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу — не є ізольованим сегментом Кодексу, оскільки перебувають у взаємозв'язку з іншими приписами Кодексу, зокрема частиною четвертою статті 182, частиною третьою статті 183 Кодексу.

У другому реченні частини четвертої статті 182 Кодексу законодавець установив, що «розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього».

Заборону призначати завідомо непомірний для особи розмір застави законодавець виклав чітко, що дає змогу слідчому судді, суду утриматися від призначення такого розміру застави, який явно не відповідає обставинам і ризикам, зазначеним у частині четвертій статті 182 Кодексу.

6.1.2. У першому реченні частини четвертої статті 182 Кодексу вказано, що «розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу».

Конституційний Суд України окремо зауважує, що вимоги частини четвертої статті 182 Кодексу щодо обов'язку врахування обставин, ризиків та заборони завідомо непомірного розміру застави мають загальний характер та є застосовними й у виключних випадках, передбачених оспорюваними приписами Кодексу — абзацом п'ятим частини п'ятої статті 182 Кодексу.

Крім того, Конституційний Суд України бере до уваги, що з огляду на потребу посиленого судового контролю в цьому питанні ухвала слідчого судді щодо «застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу» належить до тих процесуальних документів, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (пункт 5^1 частини першої статті 309 Кодексу). Так само підлягають апеляційному оскарженню ухвали суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, альтернативою якому є застава, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті (абзац другий частини другої статті 392 Кодексу).

Тому Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу у взаємозв'язку з приписами частини четвертої статті 182, частини третьої статті 183 Кодексу встановлює параметри (обставини, ризики), які дають змогу слідчому судді, суду у вмотивованому рішенні на підставі індивідуальної оцінки таких параметрів призначити справедливий та домірний розмір застави і в тих випадках, коли застава в зазначених Кодексом межах (вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно) не здатна забезпечити виконання особою, яку підозрюють чи обвинувачують у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків у кримінальному провадженні.

6.2. Ураховуючи те, що законодавець не встановив максимального розміру (верхньої межі) застави у виключних випадках, зазначених в оспорюваних приписах Кодексу, Конституційний Суд України акцентує на тому, що майнова й інша соціальна диференціація сучасного суспільства є значною, а тому будь-який максимальний розмір застави може виявитися нерелевантним у забезпеченні стримувальної ролі застави як запобіжного заходу в кримінальному провадженні.

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорювані приписи Кодексу є такими, що не суперечать частинам першій, другій статті 29 Конституції України.

7. Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу суперечить принципу рівноправності, гарантованому частинами першою, другою статті 24 Конституції України.

7.1. Відповідно до Конституції України усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (перше речення статті 21, частини перша, друга статті 24).

Конституційний Суд України в Рішенні від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 зазначав, що «конституційний принцип рівноправності скерований на всі щаблі українського правопорядку. Приписи Конституції України гарантують рівність конституційних прав і свобод громадян та рівність їх перед законом (частина перша статті 24), а також заборону обмежень та привілеїв за певними ознаками: „Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками" (частина друга статті 24)» (абзац перший підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України визнає допустимість обмеження конституційного принципу рівності за умови наявності правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, способи досягнення якої є належними та потрібними [абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 липня 2019 року № 5-р(I)/2019].

Також Конституційний Суд України наголошує, що не визнається дискримінацією ситуація, за якої різниця у регулюванні прав і обов'язків двох чи кількох груп суб'єктів є виправданою, якщо вона відображає справедливий баланс між конституційними цінностями [абзац шостий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024].

7.2. Конституційний принцип рівноправності та заборони дискримінації Конституційний Суд України тлумачить та застосовує узгоджено з міжнародними зобов'язаннями України, зокрема практикою міжнародних судових органів, юрисдикцію яких визнала Україна.

У цьому аспекті Конституційний Суд України наголошував: «Рівність та недопустимість дискримінації особи є конституційними принципами національної правової системи України, а також фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (стаття 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 14), Протоколі № 12 до неї (стаття 1) та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статті 1, 2, 7)» [абзац шістнадцятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019].

У статті 14 Конвенції зазначено, що «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

Натомість у статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції розуміння заборони дискримінації уточнено: «Здійснення будь-якого визначеного законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою» (пункт 1); «жодна особа не може зазнавати дискримінації від будь-якого органу державної влади за будь-якими ознаками, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1» (пункт 2).

Стосовно цього Європейський суд з прав людини відповідно до своєї усталеної практики зазначив, що дискримінація означає неоднакове ставлення, яке не ґрунтується на будь-яких об'єктивних і розумних причинах, до осіб за подібних обставин [рішення у справі *Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine* / *Федорченко та Лозенко проти України* від 20 вересня 2012 року (заява № 387/03), § 62].

Європейський суд з прав людини також зосередив увагу на тому, що дискримінація означає поводження з особами в різний спосіб, без об'єктивного та розумного обґрунтування, у відносно схожих ситуаціях; відмінність у ставленні, якщо вона не має об'єктивного та розумного обґрунтування, тобто якщо вона не має правомірної мети або якщо немає розумного співвідношення між застосованими засобами та визначеною метою [рішення у справі *Pichkur v. Ukraine* / *Пічкур проти України* від 7 листопада 2013 року (заява № 10441/06), § 48, § 49].

Зважаючи на наведене, Конституційний Суд України висновує, що для встановлення порушення конституційного принципу рівноправності недостатньо виявити різницю в установленому статусі (правах і обов'язках) певних груп осіб, які перебувають у подібних обставинах, як за ознаками, передбаченими частиною другою статті 24 Конституції України, так і за іншими ознаками; потрібно також довести, що встановлена законодавцем різниця в статусі відповідних груп осіб (їх правах і обов'язках) не має легітимної мети та не може бути виправдана раціональними й об'єктивними аргументами.

7.3. Приписами першого речення статті 21, частин першої, другої статті 24 Конституції України гарантовано рівність прав і свобод людини і громадянина, а також заборону обмежень та привілеїв за ознаками, зокрема, майнового стану особи.

Важливість дослідження цього аспекту підтверджена передусім тим, що одним із визначальних чинників, з урахуванням яких слідчий суддя, суд призначає розмір застави, є ознака майнового стану особи, зазначена в частині другій статті 24 Основного Закону України.

Тому, з'ясовуючи мету абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, Конституційний Суд України зважає на те, що оспорювані приписи Кодексу у взаємозв'язку з іншими приписами Кодексу передбачають потребу враховувати майновий стан особи, а тому дають змогу слідчому судді, суду на підставі індивідуальної оцінки визначити для неї такий розмір застави, який має стримувальний характер для кожної особи незалежно від показників її майнового стану.

Водночас Конституційний Суд України, беручи до уваги відмову законодавця навіть у виключних випадках установити верхню межу розміру застави, акцентує, що з урахуванням різного майнового стану осіб ігнорування наведеного підходу призвело б до нівелювання стримувального ефекту застави та її розміру для забезпечення здійснення публічного інтересу, а саме виконання особою, яку підозрюють чи обвинувачують, покладених на неї процесуальних обов'язків у кримінальному провадженні.

В аспекті інституту застави та законодавчої заборони непомірного її розміру Конституційний Суд України наголошує, що врахування майнового стану особи, яку підозрюють чи обвинувачують, дає змогу індивідуалізувати розмір застави для кожної особи, незалежно від доходів, нерухомості та інших показників її майнового стану, з таким розрахунком, щоб розмір застави не перетворився на майновий привілей для заможних осіб або бар'єр для незаможних.

Тому для узгодження з частиною першою статті 24 Основного Закону України й, відповідно, гарантування принципу рівноправності законодавець установив потребу зваженого врахування слідчим суддею, судом, поряд із майновим станом, сукупності інших обставин та ризиків, які гарантують виконання цією особою покладених на неї обов'язків у кримінальному провадженні, а також забезпечують для неї реальну альтернативність застави триманню під вартою.

Отже, Конституційний Суд України вважає, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу у взаємозв'язку з частиною четвертою статті 182 Кодексу є виправданим із огляду на вагомість таких конституційних цінностей, як право на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29 Конституції України) та інтереси здійснення правосуддя відповідно до основних засад судочинства (частина друга статті 129 Конституції України).

З огляду на зазначене Конституційний Суд України висновує, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу не суперечить першому реченню статті 21, частинам першій, другій статті 24 Конституції України.

8. Конституційний Суд України звертає увагу, що практика застосування оспорюваних приписів Кодексу судами системи судоустрою України має ознаки непослідовності та внутрішніх суперечностей.

8.1. На практику застосування інституту застави в Україні неодноразово вказував Європейський суд з прав людини. Так, зокрема, у рішенні у справі *Istomina v. Ukraine* / *Істоміна проти України* від 13 січня 2022 року (заява № 23312/15) Європейський суд з прав людини наголосив, що:

— нездійснення національними судами оцінки спроможності заявниці сплатити потрібну суму може призвести до встановлення порушення пункту 3 статті 5 Конвенції; обвинувачений, якого судові органи готові звільнити під заставу, повинен сумлінно надати достатню інформацію, яку можна перевірити у разі потреби, для встановлення розміру застави (§ 26);

— під час визначення розміру застави національні суди не здійснили оцінки належних заявниці коштів або майна; заявниця послідовно стверджувала, що розмір застави був надмірний і непропорційний її доходу, та просила національні суди зменшити його, посилаючись, зокрема, на свій сімейний стан, однак усі її доводи щодо цього були відхилені судами як необґрунтовані без будь-яких пояснень; із ухвал національних судів убачається, що розмір шкоди, завданої заявницею, був основною причиною, на яку посилалися суди, обґрунтовуючи свої рішення про визначення розміру застави (§ 30);

— розмір застави, установлений районним судом, у 125 разів перевищував максимальний розмір, який міг бути визначений для виду злочину, у якому обвинувачено заявницю; хоча національне законодавство дозволяло суду у «виключних випадках» встановлювати більші розміри застави, таке рішення мало містити ретельний аналіз обставин справи для обґрунтування її «виключного» характеру (§ 31);

— національні суди, зосереджуючись на розмірі шкоди, завданої заявницею, не здійснивши ретельної оцінки всіх відповідних факторів, зокрема її спроможності сплатити визначений розмір застави, і не навівши задовільного пояснення, чому застава була визначена в такому надзвичайно великому розмірі, не дотримались зобов'язання навести відповідне та достатнє обґрунтування для своїх рішень про визначення розміру застави, як того вимагає пункт 3 статті 5 Конвенції (§ 32).

У рішенні у справі *Plachkov v. Ukraine* / *Плачков проти України* від 15 квітня 2021 року (заява № 76250/13) Європейський суд з прав людини зазначив: «Якщо враховувати реалії ситуації, убачається, що рішення про визначення для заявника високого розміру застави не ґрунтувалося на справжній оцінці можливості звільнити заявника під заставу, а, по суті, становило відмову звільнити його. Це рішення вочевидь випливало з конфлікту між обов'язком згідно з національним законодавством, яке вимагає визначення розміру застави незалежно від конкретних обставин справи заявника, і оцінкою національних судів, що було б невиправдано звільняти його» (§ 114).

8.2. Виходячи зі своїх повноважень, установлених статтями 150–151[1] Основного Закону України, з урахуванням того, що закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (частина перша статті 152 Основного Закону України), Конституційний Суд України зазначає, що в цій справі предметом конституційного контролю є оспорювані приписи Кодексу з огляду на їх відповідність Конституції України, а не ступінь їх повноти й до-

сконалості. Тому визнання абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), зумовлене тим, що законодавець не обмежився чіткою забороною надмірного розміру застави, а й установив обставини й ризики, які мають бути покладені в основу обґрунтування судового рішення, яким визначено розмір застави, та передбачив ефективний правовий засіб захисту у виді права на апеляційне оскарження судового рішення про призначення застави.

Однак, визнаючи абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Конституційний Суд України наголошує на суворій потребі його тлумачення та застосування судами системи судоустрою України з урахуванням сумісності цих приписів Кодексу з нормами, принципами й цінностями Конституції України, Конвенцією, а також практики Європейського суду з прав людини та спільної європейської конституційної традиції.

Конституційний Суд України вказує, що для реального досягнення мети альтернативності застави запобіжному заходу у виді тримання під вартою відповідно до усталених позицій Європейського суду з прав людини, визначаючи розмір застави у виключних випадках, слідчий суддя, суд у судовому рішенні зобов'язаний навести аргументи, які підтверджують установлення розміру застави поза граничними межами, визначеними оспорюваними приписами Кодексу [див.: рішення у справі *Istomina v. Ukraine* / *Істоміна проти України* від 13 січня 2022 року (заява № 23312/15), § 31].

Конституційний Суд України, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, вважає, що для запобігання перетворенню застави на завуальований спосіб тримання особи під вартою слідчий суддя, суд, визначаючи розмір застави в судовому рішенні, повинен обґрунтувати фінансову спроможність особи, оцінити її легальні доходи й активи, урахувати не лише розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а й інші обставини, визначені Кодексом, а також наявність осіб, які перебувають на утриманні цієї особи; водночас активи для сплати визначеного розміру застави мають бути доступними особі, яку підозрюють чи обвинувачують, зокрема має бути враховано обставину, що стала підставою для накладення арешту на майно особи в межах кримінального провадження [див.: рішення у справах *Toshev v. Bulgaria* від 10 серпня 2006 року (заява № 56308/00), § 73; *Hristova v. Bulgaria* від 7 грудня 2006 року (заява № 60859/00), §§ 109–111; *Mangouras v. Spain* від 28 вересня 2010 року (заява № 12050/04), § 78; *Gafà v. Malta* від 22 травня 2018 року (заява № 54335/14), § 70; *Plachkov v. Ukraine* / *Плачков проти України* від 15 квітня 2021 року (заява № 76250/13), § 114; *Istomina v. Ukraine* / *Істоміна проти України* від 13 січня 2022 року (заява № 23312/15), § 26].

Із урахуванням позицій Європейського суду з прав людини Конституційний Суд України виходячи з принципу, за яким усі сумніви й припущення мають тлумачитися на користь особи, яку підозрюють чи обвинувачують, окремо наголошує на обов'язку слідчого судді, суду ретельно мотивувати розмір застави, зокрема, з посиланням на документи про фінансовий стан особи, обґрунтовувати кожний складник, що формує загальний розмір застави, уникати припущень про матеріальну спроможність особи, зазначати, чому саме такий розмір застави є достатнім для запобігання ризику переховування особи від органів досудового розслідування та суду, ураховувати її соціальні зв'язки (сім'ю, інші особисті комунікації), а також зв'язки за кордоном [див.: рішення у справах *Iwańczuk v. Poland* від 15 листопада 2001 року (заява № 25196/94), § 66; *Mangouras v. Spain* від 28 вересня 2010 року (заява № 12050/04), § 80; *Istomina v. Ukraine* / *Істоміна проти України* від 13 січня 2022 року (заява № 23312/15), § 32].

З огляду на викладене Конституційний Суд України наголошує, що саме дотримання слідчим суддею, судом наведених юридичних позицій щодо реальної альтернативності застави триманню під вартою забезпечує таке застосування абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, яке є сумісним із вимогами частини другої статті 29 Конституції України.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу є таким, що не суперечить першому реченню статті 21, частинам першій, другій статті 24, частинам першій, другій статті 29 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151^1, 151^2, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України
у х в а л и в:

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine No. 9-r(II)/2026 dated 21 July 2026 in the case upon the constitutional complaint of Roman Dudin concerning the conformity of the fifth paragraph of Article 182.5 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (regarding ensuring the availability of bail as an alternative to detention)

Roman Dudin lodged a constitutional complaint with the Constitutional Court to examine the conformity of the fifth paragraph of Article 182.5 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine (hereinafter, the «Code») with the Constitution of Ukraine (constitutionality), according to which «in exceptional cases, if an investigating judge or court establishes that bail within the specified limits is unable to ensure the fulfilment by a person suspected or accused of committing a serious or particularly serious crime of the obligations imposed on that person, bail may be set in an amount exceeding eighty or three hundred subsistence minimums for able-bodied persons respectively».

Although bail is not expressly referred to in the Constitution of Ukraine, in the context of constitutional values and provisions, in particular the requirements of Article 29.1 of the Fundamental Law, which guarantees the right to liberty and security of person, the Constitutional Court of Ukraine held that the determination of the amount of bail for a person in respect of whom detention has been imposed as a preventive measure shall be based on certain principles.

The Constitutional Court notes that the legislative regulation of bail requires individualisation with regard to the person suspected or accused, as well as the circumstances of the criminal proceedings; that is, the amount of bail must be significant for the person, but not such as to make its alternative nature to detention in practice impossible.

The Constitutional Court notes that the contested provisions of the Code concern exceptional cases in which, in order for the institution of bail to fulfil its functional purpose and to achieve an appropriate balance between individual and public interests, an investigating judge or court is empowered to set bail exceeding the maximum amounts established by the Code.

The Constitutional Court concluded that the fifth paragraph of Article 182.5 of the Code, in conjunction with the provisions of Articles 182.4 and 183.3 of the Code, establishes parameters (circumstances, risks) enabling an investigating judge or court, in a reasoned decision and on the basis of an individual assessment of such parameters, to determine a fair and proportionate amount of bail, including in cases where bail within the limits established by the Code (eighty or three hundred subsistence minimums for able-bodied persons respectively) is unable to ensure the fulfilment by a person suspected or accused of committing a serious or particularly serious crime of the obligations imposed on that person in criminal proceedings.

When examining the purpose of the fifth paragraph of Article 182.5 of the Code, the Constitutional Court takes into account that the contested provisions of the Code, in conjunction with other provisions of the Code, require consideration of the person's financial situation and therefore enable an investigating judge or court, on the basis of an individual assessment, to determine such an amount of bail for that person which has a deterrent effect for each person, irrespective of their financial situation.

The Constitutional Court of Ukraine states:

— in order to genuinely achieve the purpose of bail as an alternative to detention as a preventive measure, when determining the amount of bail in exceptional cases, an investigating judge or court shall, in its judicial decision, provide arguments confirming the determination of the amount of bail beyond the maximum limits established by the contested provisions of the Code;

— in order to prevent bail from becoming a disguised form of detention of a person, an investigating judge or court, when determining the amount of bail in a judicial decision, shall substantiate the person's financial capacity, assess their lawful income and assets, take into account not only the amount of damage caused by the criminal offence but also other circumstances established by the Code, as well as the existence of persons dependent on that person; at the same time, the assets necessary for payment of the determined amount of bail must be accessible to the person suspected or accused; in particular, the circumstance that served as the basis for imposing seizure of the person's property within the framework of criminal proceedings shall be taken into account;

— an investigating judge or court shall carefully reason the amount of bail, in particular by referring to documents concerning the person's financial situation, justify each component forming the total amount of bail, avoid assumptions regarding the person's financial capacity, indicate why precisely such amount of bail is sufficient to prevent the risk of the person absconding from the pre-trial investigation authorities and the court, and take into account the person's social ties (family and other personal contacts), as well as ties abroad.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine declared the fifth paragraph of Article 182.5 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine to be consistent with the Constitution of Ukraine (constitutional).

Supplementary information:

— International Covenant on Civil and Political Rights of 1966;

— Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950;

— General Comment No. 35 on Article 9 of the Covenant, adopted by the United Nations Human Rights Committee at its session of 7–31 October 2014;

— Recommendation Rec(2006)13 of the Committee of Ministers of the Council of Europe of 27 September 2006 to member States on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse.

Cross-References

Constitutional Court of Ukraine:

— no. 1-r(II)/2019, 25.04.2019;
— no. 7-r/2019, 25.06.2019;
— no. 5-r(I)/2019, 12.07.2019;
— no. 5-r(II)/2022, 22.06.2022;
— no. 7-r(II)/2024, 19.06.2024;
— no. 8-r(II)/2024, 18.07.2024;
— no. 12-r(II)/2024, 18.12.2024.

European Court of Human Rights:

— *Toshev v. Bulgaria*, no. 56308/00, 10.08.2006;
— *S., V. and A. v. Denmark*, nos. 35553/12, 36678/12 and 36711/12, 22.10.2018;
— *Mangouras v. Spain*, no. 12050/04, 28.09.2010;
— *Gafà v. Malta*, no. 54335/14, 22.05.2018;
— *Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine*, no. 387/03, 20.09.2012;
— *Pichkur v. Ukraine*, no. 10441/06, 07.11.2013;
— *Istomina v. Ukraine*, no. 23312/15, 13.01.2022;
— *Plachkov v. Ukraine*, no. 76250/13, 15.04.2021.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою)

Конституційний Суд України (далі — Суд) ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою) від 21 липня 2026 року № 9-р(II)/2026 (далі — Рішення).

Суд у Рішенні визнав «таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України» (пункт 1 резолютивної частини), згідно з яким «у виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно».

Попри незгоду з ухваленим Рішенням загалом, вважаю обґрунтованими окремі висновки Суду щодо природи застави, її мети та потреби врахування міжнародних стандартів, насамперед практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, не викликають заперечень позиції щодо значення застави як запобіжного заходу, що є альтернативою триманню особи під вартою, а також потреби індивідуалізації її розміру з урахуванням обставин конкретної справи.

Водночас не можу погодитися з висновком Суду про конституційність абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

На мою думку, Суд пов'язав висновок про відповідність Конституції України означених приписів Кодексу насамперед із вимогами до їх належного застосування слідчим суддею, судом.

Однак предметом конституційного контролю в цій справі було не те, як слідчий суддя, суд повинен застосовувати абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу, а те, чи містить він, зокрема у взаємозв'язку з іншими приписами Кодексу, достатні гарантії, які унеможливлюють свавільне визначення розміру застави та забезпечують ефективний захист права на свободу та особисту недоторканність, закріпленого статтею 29 Конституції України.

Саме з огляду на це вважаю, що приписи абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу не відповідають вимогам Конституції України, а мотивування, наведене в Рішенні, не спростовує сумнівів щодо недостатності законодавчих гарантій захисту конституційних прав особи.

Отже, не погоджуючись із Рішенням, керуючись статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» та § 74 Регламенту Суду, вважаю за потрібне викласти окрему думку щодо Рішення.

1. Суд підмінив оцінку законодавчого регулювання оцінкою належності правозастосування

1.1. У цій справі Суд мав дати відповідь насамперед на питання про те, чи забезпечує абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу достатній рівень нормативних гарантій права на свободу та особисту недоторканність у випадках призначення застави в розмірі понад установлені Кодексом межі. Натомість мотивувальна частина Рішення фактично зосереджена не на оцінці достатності правового регулювання, а на визначенні вимог до діяльності слідчого судді, суду під час застосування відповідних положень Кодексу.

Безперечно, усі ці вимоги мають істотне значення для забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на свободу та особисту недоторканність. Однак конституційність законодавчого регулювання не може ставитися в залежність від припущення, що його завжди застосовуватимуть у спосіб, який забезпечуватиме дотримання конституційних гарантій, якщо сам закон не встановлює належних механізмів їх забезпечення. Завдання Суду полягає не у встановленні правил застосування закону, а в перевірці того, чи забезпечив законодавець достатні гарантії від непропорційного втручання в конституційні права особи.

1.2. Абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу допускає визначення застави в розмірі, що перевищує встановлені Кодексом межі, якщо слідчий суддя, суд дійде висновку про нездатність застави в цих межах забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків.

Однак зазначені приписи Кодексу не визначають змісту оцінного поняття «виключний випадок», не встановлюють критеріїв, за наявності яких допускається призначення застави в розмірі, що перевищує визначені законом межі, не окреслюють меж здійснення відповідного дискреційного повноваження слідчого судді, суду, не відсилають до інших законодавчих приписів, які б їх визначали (таких приписів не існує), та не містять *додаткових* запобіжних засобів, покликаних забезпечити пропорційність втручання у права підозрюваного, обвинуваченого, до якого ці приписи застосовують. За таких умов Кодекс фактично залишає визначення меж зазначеного повноваження на розсуд слідчого судді, суду.

Використання законодавцем оцінних понять саме по собі не суперечить Конституції України. Водночас Суд неодноразово наголошував, що принцип юридичної визначеності як складник принципу верховенства права зобов'язує законодавця встановлювати межі дискреційних повноважень органів публічної влади [абзац третій підпункту 7.2 пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 3 грудня 2025 року № 6-р(II)/2025]. Суд також зазначав, що визнання за органом публічної влади дискреційних повноважень є конституційно допустимим лише за умови існування механізмів запобігання їх зловживанню (абзац другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018), а обмеження конституційних прав є допустимими лише тоді, коли забезпечено передбачуваність застосування правових норм, що встановлюють такі обмеження (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010; абзац другий підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

Особливого значення для цієї справи має Рішення Суду від 3 грудня 2025 року № 6-р(II)/2025. У ньому Суд указав, що: використання законодавцем оцінних понять без визначення випадків, критеріїв їх застосування призводить до наділення як проку-

рора, так і суду дискреційними повноваженнями, межі яких закон чітко і зрозуміло не визначає, що підриває юридичну визначеність відповідного нормативного регулювання; таке законодавче регулювання створює підґрунтя для неоднакового застосування норми, невизначеності ситуацій і правовідносин та можливих зловживань (абзаци п'ятий, шостий, сьомий підпункту 7.2 пункту 7 мотивувальної частини).

На мою думку, наведені юридичні позиції повною мірою стосуються абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу. Законодавець, використавши оцінне поняття «виключний випадок», не визначив критеріїв його застосування та не окреслив меж судової дискреції. Саме законодавець, установлюючи юридичне регулювання, яке допускає настільки істотне втручання у право особи на свободу та особисту недоторканність, був зобов'язаний визначити мінімальні гарантії реалізації цього права. За відсутності таких гарантій відповідне юридичне регулювання не забезпечує належного рівня юридичної визначеності та створює реальний ризик свавільного або непропорційного втручання у конституційні права особи.

1.3. У Рішенні Суд виходить із того, що ризики визначення непропорційного розміру застави можуть бути усунуті через добросовісне здійснення слідчим суддею, судом дискреційних повноважень. Безумовно, дискреційні повноваження суду є невіддільним елементом здійснення правосуддя, оскільки забезпечують можливість індивідуалізації процесуальних рішень. Водночас розширення меж судового розсуду підвищує потребу в нормативних гарантіях, які визначають межі його здійснення та унеможливлюють свавільне або непропорційне обмеження конституційних прав особи.

Такий висновок не спростовується тим, що, як зазначив Суд у Рішенні, вимоги частини четвертої статті 182 Кодексу щодо обов'язку врахування обставин, ризиків та заборони завідомо непомірного розміру застави мають загальний характер і є застосовними також у випадках, передбачених абзацом п'ятим частини п'ятої статті 182 Кодексу (абзац другий підпункту 6.1.2 підпункту 6.1 пункту 6 мотивувальної частини). Так, зазначені приписи Кодексу встановлюють *загальні* вимоги до призначення застави незалежно від її розміру. Однак коли законодавець допускає можливість відступу від установлених законом меж застави та фактично наділяє слідчого суддю, суд значно ширшими дискреційними повноваженнями, самих лише загальних гарантій у такому разі не може бути достатньо: закон має встановлювати додаткові критерії та запобіжні засоби, які б визначали межі здійснення судового розсуду й унеможливлювали його свавільне або непропорційне здійснення. Чим ширшими є дискреційні повноваження суду та чим істотнішим є можливе втручання в конституційні права особи, тим вищими мають бути вимоги до законодавчого визначення меж здійснення таких повноважень і до гарантій, які унеможливлюють їх свавільну реалізацію.

Показовим у цьому аспекті є підпункт 8.2 пункту 8 мотивувальної частини Рішення. У ньому Суд, спираючись насамперед на практику Європейського суду з прав людини, а не на зміст відповідних приписів Кодексу, детально визначає вимоги, яких має дотримати слідчий суддя, суд під час призначення застави в розмірі понад установлені Кодексом межі, зокрема наголошує на необхідності належного мотивування судового рішення, врахування майнового стану особи, конкретних обставин кримінального провадження, дотримання вимоги пропорційності тощо.

Не ставлячи під сумнів правильність цих орієнтирів, зазначу, що сама потреба в їх окремому детальному викладенні в Рішенні свідчить про недостатню визначеність приписів Кодексу, що були предметом конституційного контролю. Фактично Суд зму-

шений доповнювати законодавче регулювання критеріями, які безпосередньо з Кодексу не випливають.

Такий підхід прямо відображений і в абзаці шостому підпункту 8.2 пункту 8 мотивувальної частини Рішення, у якому Суд зазначив, що саме дотримання слідчим суддею, судом наведених Судом юридичних позицій щодо реальної альтернативності застави триманню під вартою забезпечує таке застосування абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, яке є сумісним із вимогами частини другої статті 29 Конституції України.

На мою думку, наведене свідчить, що Суд пов'язав конституційність абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу не з достатністю гарантій, установлених Кодексом, а з його належним подальшим застосуванням слідчим суддею, судом. Однак предметом конституційного контролю є не оцінювання того, за яких умов правозастосування відповідатиме Конституції України, а перевірка того, чи забезпечує сам закон достатні гарантії захисту конституційних прав особи.

2. Суд використав практику Європейського суду з прав людини для оцінки правозастосування, а не законодавчого регулювання

2.1. У мотивувальній частині Рішення Суд приділив значну увагу практиці Європейського суду з прав людини щодо застосування застави як запобіжного заходу. Такий підхід відповідає статті 9 Конституції України, Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також усталеній практиці самого Суду щодо врахування міжнародних стандартів захисту прав людини під час здійснення конституційного контролю.

Так, Суд навів позиції Європейського суду з прав людини щодо потреби індивідуалізації розміру застави, врахування майнового стану особи, забезпечення пропорційності обмеження права на свободу та особисту недоторканність, належного мотивування судових рішень тощо.

Не викликає заперечень і висновок Суду про те, що саме ці стандарти потрібно враховувати під час застосування застави та визначення її розміру.

2.2. Водночас наведений Судом аналіз практики Європейського суду з прав людини не став критерієм оцінки досліджуваного правового регулювання.

Суд детально окреслив вимоги, яких має дотримуватися слідчий суддя, суд під час визначення розміру застави, однак не дослідив, чи забезпечує абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу законодавчі передумови для реалізації цих вимог.

Якщо практика Європейського суду з прав людини розглядає відповідні вимоги як необхідні умови забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, то предметом оцінки Суду мало бути насамперед те, чи закріпив законодавець гарантії дотримання таких вимог безпосередньо в законі.

2.3. Наведена Судом практика Європейського суду з прав людини свідчить не лише про окремі випадки застосування Кодексу, яке не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а про повторюваність таких порушень у практиці судів системи судоустрою України. Значна частина рішень Європейського суду з прав людини, на які покликається Суд, стосується визначення судами системи судоустрою України надмірного розміру застави, недостатнього мотивування відповідних рішень, неврахування майнового стану особи та інших обставин, що ма-

ють істотне значення для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, але не закріплені у визнаних конституційними приписах Кодексу.

За таких обставин Суд був зобов'язаний дослідити, чи є така повторюваність наслідком недостатньої визначеності законодавчого регулювання, встановленого абзацом п'ятим частини п'ятої статті 182 Кодексу. Якщо аналогічні порушення виникають систематично, це може свідчити не лише про недоліки правозастосування, а й про недостатність установлених цими приписами Кодексу гарантій, покликаних запобігати таким порушенням.

Натомість Суд використав практику Європейського суду з прав людини як аргумент на користь потреби належного застосування абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, тоді як вона могла й мала стати одним із критеріїв оцінювання достатності гарантій, закріплених у ньому, адже ця практика демонструє не лише критерії визначення розміру застави, а й те, що за відсутності достатніх обмежень у Кодексі широка дискреція суду здатна призводити до систематичного визначення непропорційного розміру застави. Саме цей аспект Суд залишив поза увагою.

Отже, практика Європейського суду з прав людини в цій справі мала значення не лише як орієнтир для правозастосування, а й як важливий індикатор достатності законодавчих гарантій. У цьому аспекті Суд неналежно використав її потенціал під час здійснення конституційного контролю визнаних конституційними приписів Кодексу, а саме не для перевірки достатності закріплених у них гарантій, а для виправдання їх відсутності через покладення відповідного обов'язку на правозастосування.

3. Відсутність достатніх законодавчих гарантій ставить під сумнів реальність альтернативності застави триманню під вартою, не забезпечує ефективного захисту права на свободу та особисту недоторканність і порушує конституційний принцип рівності

3.1. Визнаючи абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу конституційним, Суд виходив, зокрема, з того, що застава є альтернативою триманню особи під вартою та покликана забезпечити баланс між правом особи на свободу та особисту недоторканність і потребою досягнення цілей кримінального провадження. З таким загальним підходом не можна не погодитися.

Водночас конституційне значення має не лише формальне існування альтернативного запобіжного заходу, а й реальна можливість особи скористатися такою альтернативою.

Якщо абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу допускає визначення застави в розмірі, який фактично унеможливлює її внесення, то незалежно від процесуальної форми відповідного рішення особу фактично позбавлено можливості звільнення з-під варти. За таких умов застава перестає виконувати властиву їй функцію альтернативи триманню під вартою та перетворюється лише на формальну процесуальну можливість, реалізація якої повністю залежить від розсуду слідчого судді, суду.

Тому законодавче регулювання повинне містити гарантії, які забезпечували б не лише законність визначення розміру застави, а й можливість її фактичного використання як альтернативного запобіжного заходу. Відсутність таких гарантій створює ризик непропорційного обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

Зазначений ризик не є суто теоретичним. Як випливає з наведених у Рішенні позицій Європейського суду з прав людини, а також із практики судів системи судоустрою України, визначення застави в надмірному розмірі нерідко обґрунтовується переваж-

но тяжкістю інкримінованого кримінального правопорушення або розміром шкоди, яка, за версією сторони обвинувачення, була завдана внаслідок його вчинення.

Такий підхід викликає сумніви з огляду на статтю 62 Конституції України, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Використання розміру інкримінованої шкоди як одного з основних критеріїв для визначення розміру застави може призвести до того, що процесуальний запобіжний захід фактично набуде ознак попереднього реагування на ще не доведене кримінальне правопорушення, що не узгоджується з конституційним змістом презумпції невинуватості.

3.2. Крім того, Суд не надав належної оцінки аргументам щодо дотримання конституційного принципу рівності.

У Рішенні увагу зосереджено переважно на тому, що однаковий розмір застави може мати різне значення для осіб із різним майновим станом, що по суті є правильним. Однак поза увагою залишився інший аспект принципу рівності — рівність визначених законом гарантій від непропорційного здійснення дискреційних повноважень слідчого судді, суду.

Суд наголошував, що гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод (перше речення абзацу п'ятого підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012).

Суд також зазначав, що елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, юридичної визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (перше речення абзацу другого підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010).

Наведені юридичні позиції Суду однаковою мірою стосуються законодавчого регулювання застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність.

За відсутності чітких законодавчих критеріїв особам, які перебувають у подібному процесуальному становищі, можуть призначати істотно різні за розміром застави виключно внаслідок різного здійснення судового розсуду. Така ситуація є наслідком не індивідуалізації судового рішення, а недостатньої визначеності юридичного регулювання, яке не встановлює передбачуваних орієнтирів для однакового застосування відповідних приписів Кодексу.

Фактично визнані конституційними приписи Кодексу запровадили особливий режим визначення розміру застави для окремої категорії осіб, однак не встановили достатніх законодавчих критеріїв, які б окреслювали межі відступу від загального регулювання. За таких умов обсяг можливого втручання у право на свободу та особисту недоторканність визначається не законом, а насамперед судовим розсудом. Це означає, що особи, які перебувають у подібному процесуальному становищі, не мають однакового рівня встановлених законом гарантій захисту від непропорційного обмеження їхнього права на свободу та особисту недоторканність.

Саме тому висновок Суду про конституційність абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу не узгоджується з викладеними в Рішенні підходами щодо потреби забезпечення реальної альтернативності застави триманню під вартою, пропорцій-

ності обмеження права на свободу та особисту недоторканність, поваги до презумпції невинуватості, рівності й ефективності конституційних гарантій захисту прав людини. Рішення виходить із припущення, що недоліки законодавчого регулювання можуть бути компенсовані добросовісним здійсненням судової дискреції. Однак саме існування дискреційних повноважень суду не звільняє законодавця від конституційного обов'язку встановити мінімальні гарантії здійснення права на свободу та особисту недоторканність.

Іншими словами, законодавець не може встановити загальне правило та водночас повністю передати суду визначення винятків із нього, не закріпивши в законі випадків, критеріїв і меж здійснення такого дискреційного повноваження.

Висновок

Ця справа стосується не лише перевірки абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу на конституційність, а й визначення меж дискреції законодавця під час унормування застосування запобіжних заходів, пов'язаних із обмеженням права на свободу та особисту недоторканність.

Наділяючи слідчого суддю, суд дискреційними повноваженнями щодо визначення розміру застави, законодавець зобов'язаний одночасно встановити достатні гарантії їх здійснення. Саме закон має визначати відповідні межі судового розсуду, забезпечувати передбачуваність його реалізації та містити належні засоби запобігання непропорційному обмеженню конституційних прав особи. Такий підхід випливає з принципу верховенства права та є необхідною передумовою ефективного захисту права на свободу та особисту недоторканність.

На моє переконання, Рішення фактично виходить із хибного припущення, що істотні недоліки законодавчого регулювання можуть бути компенсовані належним здійсненням судової дискреції. Проте добросовісне правозастосування не може компенсувати відсутність у законі тих гарантій, які зобов'язаний установити безпосередньо законодавець. Конституційний контроль має оцінювати насамперед юридичне регулювання, а не виходити з припущення, що судова дискреція в усіх випадках здійснюватиметься належним чином.

З огляду на викладене вважаю, що Суд не мав достатніх підстав для висновку про відповідність Конституції України (конституційність) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, а тому конституційна скарга в цій справі підлягала задоволенню.

Суддя
Конституційного Суду України **Віктор ГОРОДОВЕНКО**

ОКРЕМА ДУМКА (ЧАСТКОВО РОЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (про забезпечення альтернативності застави триманню під вартою)

Другий сенат Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 21 липня 2026 року ухвалив Рішення № 9-р(II)/2026 у справі № 3-176/2025(355/25) за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Рішення).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку (частково розбіжну) щодо Рішення та низки значущих для цього провадження понять та явищ.

Що ухвалив Конституційний Суд

1. Предметом конституційного контролю у цій справі був абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), за яким «*у виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно*».

У Рішенні Конституційний Суд дійшов висновку про те, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу відповідає Конституції України (є конституційним) (пункт 1 резолютивної частини).

2. Мотивуючи Рішення, Конституційний Суд, зокрема, зазначив, що «абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу у взаємозв'язку з приписами частини четвертої статті 182, частини третьої статті 183 Кодексу встановлює параметри (обставини, ризики), які дають змогу слідчому судді, суду у вмотивованому рішенні на підставі індивідуальної оцінки таких параметрів призначити справедливий та домірний розмір застави і в тих випадках, коли застава в зазначених Кодексом межах (вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно) не здатна забезпечити виконання особою, яку підозрюють чи обвинувачують у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків у кримінальному провадженні» (абзац четвертий підпункту 6.1.2 підпункту 6.1 пункту 6 мотивувальної частини).

Законодавче внормування та тлумачення закону

3. Аргументуючи часткову незгоду з мотивувальною частиною Рішення та незгоду з висновком Конституційного Суду щодо конституційності абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, зазначу таке.

4. За частиною першою статті 147 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Іншими приписами Основного Закону України визначено, зокрема, повноваження Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади та судів.

5. З огляду на принципи та приписи Конституції України, які визначають конституційний лад в Україні, кожен державний орган влади має самостійно здійснювати ті конституційні повноваження, які надані йому установчим актом — Конституцією України.

Тобто Верховна Рада України має ухвалювати закони, зокрема й ті, що регулюють кримінальні процесуальні відносини. Суди мають здійснювати правосуддя, під час якого виникає потреба у тлумаченні приписів закону.

Конституційний Суд України як національний орган конституційного контролю не може здійснювати повноваження ні парламенту, ні судів, оскільки внормування суспільних відносин та офіційне тлумачення приписів закону не належить до його компетенції.

6. Проте з мотивувальної частини Рішення слідує те, що Конституційний Суд долучився до дискусії про взаємодію законодавчого внормування та тлумачення закону, що, на мою думку, завдало шкоди здійсненню основного завдання цього конституційного провадження — перевірці на конституційність абзацу п’ятого частини п’ятої статті 182 Кодексу.

Підтвердженням останнього судження є те, що окрім аналізу предмета конституційного контролю, Конституційний Суд у Рішенні тлумачить норми Кодексу, оцінює судову практику й формулює юридичні позиції, що мають ознаки норм права.

Так, у Рішенні констатовано:

— «в оспорюваних приписах Кодексу йдеться про виключні випадки, у яких <…> слідчий суддя, суд наділений правом призначити заставу з перевищенням тих граничних розмірів, які встановлені Кодексом. Установлення таких випадків, хоч і охоплене розсудом слідчого судді, суду, здійснюється з комплексним — без надання переваги одному з цих чинників — урахуванням обставин, передбачених частиною четвертою статті 182 Кодексу, та ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, за умови належного обґрунтування відповідного судового рішення й, зокрема, розміру застави» (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини);

— «практика застосування оспорюваних приписів Кодексу судами системи судоустрою України має ознаки непослідовності та внутрішніх суперечностей» (пункт 8 мотивувальної частини);

— «Конституційний Суд України <…> вважає, що <…> слідчий суддя, суд, визначаючи розмір застави в судовому рішенні, повинен обґрунтувати фінансову спроможність особи, оцінити її легальні доходи й активи, урахувати не лише розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а й інші обставини, визначені Кодексом, а також наявність осіб, які перебувають на утриманні цієї особи; водночас активи для сплати визначеного розміру застави мають бути доступними особі, яку підозрюють чи обвинувачують, зокрема має бути враховано обставину, що стала підставою для накладення арешту на майно особи в межах кримінального провадження» (абзац четвертий підпункту 8.2 пункту 8 мотивувальної частини).

7. Опонуючи цим мотивам Рішення, зазначу таке.

Твердження про те, що в абзаці п'ятому частини п'ятої статті 182 Кодексу визначено «виключні випадки», у яких слідчий суддя, суд наділений правом призначити заставу з перевищенням граничних розмірів, які встановлені Кодексом, є доволі дискусійним.

Таким же дискусійним та контраверсійним щодо першого твердження є судження про те, що «установлення таких випадків <…> охоплене розсудом слідчого судді, суду».

Установлення фактів на підставі оцінки доказів є повноваженням слідчого судді, суду, а не складником суддівського розсуду.

Якщо ж у цьому твердженні Конституційного Суду йдеться про максимально широке розуміння «розсуду» слідчого судді, суду, згідно з яким слідчий суддя, суд може визнати «виключним випадком» будь-які обставини[1], то такі дії та рішення мають ознаки сваволі, а не розсуду.

8. У разі істинності тези про те, що в абзаці п'ятому частини п'ятої статті 182 Кодексу все ж визначено «виключні випадки», у яких слідчий суддя, суд наділений правом призначити заставу з перевищенням граничних розмірів, установлених Кодексом, висновок щодо цього не може бути сформульований Конституційним Судом, оскільки таке конституційне повноваження за наслідком офіційного тлумачення норм закону для забезпечення єдності судової практики має інший конституційний орган — Верховний Суд.

9. Суд, безперечно, має бути наділений дискрецією під час здійснення судочинства. Наявність подібних повноважень у слідчого судді або суду є однією з передумов досягнення правосуддя як мети здійснення судочинства.

Водночас Конституційний Суд України наголошував, що «згідно з вимогами принципу правовладдя для захисту учасників суспільних відносин від свавільних рішень та дій органів публічної влади приписами права має бути чітко та зрозуміло визначено обсяг будь-якого з дискреційних повноважень, наданого цим органам» [абзац третій підпункту 5.5 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2024 року № 11-р(II)/2024].

Тобто якщо норма закону, що внормовує кримінальні процесуальні відносини, містить слова «у виключних випадках», то учасники цих відносин мають право на юридичну визначеність, зокрема чіткість, зрозумілість та передбачність, стосовно того, про які «виключні випадки» йдеться.

У цьому контексті важливо, що за юридичною позицією Конституційного Суду у разі, коли припис права містить посилання на «виключні випадки», повноваженням щодо внормування відповідного сегменту суспільних відносин, зокрема у спосіб вказівки на такі «виключні випадки» або визначення критеріїв/ознак їх установлення, наділена Верховна Рада України [2]. За відсутності такого внормування відносин з визначення «виключних випадків» відповідні приписи закону є такими, що не відповідають Конституції України.

10. За частиною другою статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

---

[1] Наприклад, суспільний розголос щодо вчинення кримінального правопорушення певною особою чи вчинення підозрюваним певного виду кримінального правопорушення.

[2] Див. пункт 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 3 грудня 2025 року № 6-р(II)/2025.

Конституційний Суд України як національний орган конституційного контролю наділений конституційним повноваженням з визнання норм закону такими, що не відповідають або відповідають Конституції України й не наділений повноваженнями визначати обов'язки слідчого судді, суду під час визначення розміру застави, зокрема у спосіб вказівки на обов'язок слідчого судді, суду «обґрунтувати фінансову спроможність особи, оцінити її легальні доходи й активи <…> наявність осіб, які перебувають на утриманні цієї особи».

Отже, повноваженням визначати підстави, межі повноважень та спосіб дії слідчого судді, суду під час визначення у кримінальних провадженнях розміру застави у «виключних випадках» наділена Верховна Рада України.

У разі відсутності в Кодексі відповідних приписів має місце юридична невизначеність, а отже — порушення принципу правовладдя.

З міркувань, наведених у мотивувальній частині Рішення, що заслуговують на підтримку, та аргументів, викладених у цій Окремій думці, вважаю, що абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 Кодексу мав бути визнаний таким, що не відповідає Конституції України.

Прикінцеві міркування

11. У Конституційного Суду України є своя місія та власні повноваження.

Конституційний Суд України за Основним Законом України не наділений повноваженнями з формулювання дороговказів для парламенту, зокрема в окремих складниках кримінальної процесуальної політики, чи встановлення обов'язків для суддів та судів щодо тлумачення та застосування норм Кодексу та інших законів.

Тому, будучи охоронцем Конституції України, національний орган конституційного контролю має бути взірцем дотримання її приписів.

12. Згідно з матеріалами кримінального провадження суб'єкта права на конституційну скаргу розмір застави щодо нього на підставі абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу був визначений у розмірі 5 147 600 грн, що більш ніж у п'ять разів перевищував максимальний розмір застави, визначений у пункті 3 частини п'ятої цієї ж статті Кодексу[1].

Звісно, порівнюючи розмір застави, визначений у кримінальному провадженні суб'єкта права на конституційну скаргу, з розмірами застави у 100, 200 та більше мільйонів грн, що їх визначають слідчі судді та суди в інших кримінальних провадженнях, сума у розмірі 5 147 600 грн не видається захмарною.

Однак порівнюючи грошові величини для з'ясування їх впливу на долю людини, помножте або поділіть свій щомісячний дохід на 5. Чи зміниться Ваше ставлення до розміру грошової суми, яка може істотно змінитись у випадках, що наперед Вам невідомі.

Суддя
Конституційного Суду України **Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ**

[1] Тобто – 998 400 грн.

УХВАЛА ПЕРШОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Вадима Григоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу першого пункту 1 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України

К и ї в
8 липня 2026 року
№ 63-у(I)/2026

Справа № 3-140/2026(315/26)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Петришина Олександра Віталійовича — головуючого,
Барабаша Юрія Григоровича — доповідача,
Грищук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича,
Олійник Алли Сергіївни,
Совгирі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Вадима Григоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу першого пункту 1 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Барабаша Ю.Г. та дослідивши матеріали справи, Перший сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Нестеренко В.Г. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) абзац перший пункту 1 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України (далі — Кодекс) у тім, що встановлене ним визначення службової особи поширюється на народного депутата України.

Відповідно до абзацу першого пункту 1 примітки до статті 364 Кодексу «службовими особами у статтях 364, 368, 368[5], 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі

функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом».

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Нестеренка В.Г., який був народним депутатом України VIII скликання, обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 364 Кодексу (зловживання владою або службовим становищем). Інкриміноване Нестеренку В.Г. кримінальне правопорушення стосувалося одержання ним неправомірної вигоди під час забезпечення його як народного депутата України жилими приміщеннями відповідно до статті 35 Закону України «Про статус народного депутата України».

У кримінальному провадженні щодо вказаного кримінального правопорушення прокурор третього відділу управління процесуального керівництва, підтримання публічного обвинувачення та представництва у суді Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Стельмах А.В. та обвинувачений Нестеренко В.Г. 12 лютого 2026 року уклали угоду про визнання винуватості.

Вищий антикорупційний суд вироком від 2 березня 2026 року:

— затвердив зазначену угоду;

— визнав Нестеренка В.Г. винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 364 Кодексу, та призначив йому узгоджене сторонами угоди про визнання винуватості основне покарання у виді позбавлення волі на строк три роки і додаткові покарання у виді позбавлення права обіймати посади в органах державної влади на строк один рік та штрафу в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

— на підставі частини другої статті 75 Кодексу звільнив Нестеренка В.Г. від відбування основного покарання у виді позбавлення волі строком на три роки, встановивши йому іспитовий строк тривалістю один рік, із покладанням на нього обов'язків, передбачених пунктами 1, 2 частини першої статті 76 Кодексу, а саме: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації та повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

Автор клопотання вважає, що оспорювані положення Кодексу, якими «до службових осіб віднесено, зокрема, представників влади», не відповідають статті 8 Конституції України, адже не містять «чітких юридичних критеріїв та правових ознак, які дозволяють здійснювати кваліфікацію діяння вчиненого народним депутатом України у розрізі статті 364 КК України».

На думку Нестеренка В.Г., абзац перший пункту 1 примітки до статті 364 Кодексу «не забезпечує необхідного рівня передбачуваності кримінальної відповідальності народного депутата України під час реалізації ним його прав та гарантій статусу, що вказує на недостатню „якість закону", а відтак є порушенням принципу верховенства права. Така юридична невизначеність суперечить статтям 8, 129 Конституції України».

3. Перший сенат Конституційного Суду України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з постановленням неодностайно Другою колегією суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвали від 1 липня 2026 року № 166-2(I)/2026 про відмову у відкритті конституційного про-

вадження в цій справі на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України», керується таким.

За Основним Законом України кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією України, та у порядку, визначеному законом (частина четверта статті 55); Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України; конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано (стаття 151^1).

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) із зазначенням того, яке з гарантованих Основним Законом України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга є прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним статтями 55, 56 цього закону; Конституційний Суд України відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу неприйнятною, якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги (абзац перший частини першої, частина четверта статті 77).

Із аналізу матеріалів справи випливає, що автор клопотання, добровільно уклавши угоду про визнання винуватості в кримінальному провадженні та не оскарживши вирок Вищого антикорупційного суду від 2 березня 2026 року в апеляційному порядку з передбачених статтею 394 Кримінального процесуального кодексу України підстав, у конституційній скарзі висловлює незгоду з притягненням його до кримінальної відповідальності за частиною другою статті 364 Кодексу. Нестеренко В.Г. фактично порушує перед Конституційним Судом України питання щодо правомірності застосування до нього оспорюваних положень Кодексу, проте таке питання вирішується у судовому провадженні відповідно до Кримінального процесуального кодексу України.

Нестеренко В.Г., звертаючись до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо відповідності статтям 8, 129 Конституції України (конституційності) абзацу першого пункту 1 примітки до статті 364 Кодексу, не зазначив, яке з гарантованих Основним Законом України прав людини зазнало порушення внаслідок їх застосування.

Отже, Перший сенат Конституційного Суду України вважає, що конституційна скарга Нестеренка В.Г. є неприйнятною.

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151^1, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 50, 55, 56, 58, 62, 67, 77, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 54 Регламенту Конституційного Суду України Перший сенат Конституційного Суду України

п о с т а н о в и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Нестеренка Вадима Григоровича щодо відповідності Конституції України

(конституційності) абзацу першого пункту 1 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Носаченко Анни Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої статті 353 Цивільного процесуального кодексу України

К и ї в
8 липня 2026 року
№ 65-у(II)/2026

Справа № 3-104/2026(234/26)

Другий сенат Конституційного Суду України у такому складі:

Юровська Галина Валентинівна — головуючий, доповідач,
Водянніков Олександр Юрійович,
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Носаченко Анни Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої статті 353 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, Другий сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. До Конституційного Суду України звернулася Носаченко А.А. з клопотанням перевірити на відповідність частині першій статті 8, статті 22, частині першій статті 64, пунктам 1, 3, 8 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) пункт 12 частини першої статті 353 Цивільного процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Відповідно до пункту 12 частини першої статті 353 Кодексу окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо «призначення експертизи».

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 16 лютого 2026 року ухвалив постанову, якою залишив без змін рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 28 травня 2024 року, ух-

валу Київського апеляційного суду від 26 липня 2024 року та постанову Київського апеляційного суду від 22 січня 2025 року.

Щодо ухвали Київського апеляційного суду від 26 липня 2024 року про повернення апеляційної скарги Верховний Суд застосував статтю 353 Кодексу та зазначив, що ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 12 вересня 2023 року про відмову в задоволенні клопотання представника Носаченко А.А. — адвоката Алданова Ю.В. про призначення посмертної комплексно-комісійної судово-медичної експертизи у справі за позовом Носаченко А.А. до Старновського В.І. про усунення від права на спадкування та зміну черговості одержання права на спадкування за законом не підлягає оскарженню.

Суб'єкт права на конституційну скаргу зазначає, що внаслідок застосування судами оспорюваного припису Кодексу порушено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свободу в наданні доказів, а також право на апеляційне і касаційне оскарження судових рішень.

На підтвердження своєї позиції Носаченко А.А. посилається на окремі приписи Конституції України, Кодекс, а також на судові рішення в її справі.

3. Другий сенат Конституційного Суду України, розв'язуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з постановленням неодностайно Першою колегією суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвали від 3 червня 2026 року № 133-1(II)/2026 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Носаченко А.А., виходить із такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга є прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Аргументуючи твердження щодо неконституційності оспорюваного припису Кодексу, суб'єкт права на конституційну скаргу вказує на те, що внаслідок «конституційних реформ» реалізація конституційних прав і свобод зазнала суттєвих змін через «скорочення колись існуючих запевнень».

Автор клопотання наводить загальні твердження щодо обмеження прав і свобод, процесуальної дискримінації та не конкретизує, у чому, власне, полягають такі обмеження і дискримінація саме стосовно нього з огляду на обставини судової справи. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що особа, яка звертається до Конституційного Суду України, повинна не лише зазначити, а й аргументовано довести, як саме оспорюваний закон (його окремі приписи), який був застосований в остаточному судовому рішенні в її справі, порушує її гарантоване Конституцією України право.

Отже, суб'єкт права на конституційну скаргу не обґрунтував тверджень щодо неконституційності пункту 12 частини першої статті 353 Кодексу в розумінні пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151^1, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 56, 62, 67, 77, 86 Закону України «Про Конституційний

Суд України», відповідно до § 45, § 54 Регламенту Конституційного Суду України Другий сенат Конституційного Суду України

п о с т а н о в и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Носаченко Анни Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої статті 353 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА ПЕРШОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалухіної Вікторії Вікторівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шістнадцятого частини першої статті 1, підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45, частини першої статті 51^1 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу адміністративного судочинства України

К и ї в
22 липня 2026 року
№ 67-у(I)/2026

Справа № 3-111/2026(251/26)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Петришина Олександра Віталійовича — головуючого,
Грищук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича,
Олійник Алли Сергіївни — доповідача,
Совгирі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалухіної Вікторії Вікторівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шістнадцятого частини першої статті 1, підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45, частини першої статті 51^1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700–VII (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 49, ст. 2056) зі змінами, пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу адміністративного судочинства України.

Заслухавши суддю-доповідача Олійник А.С. та дослідивши матеріали справи, Перший сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. До Конституційного Суду України звернулася Шалухіна В.В. із клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) абзац шістнадцятий (за конституційною скаргою — абзац п’ятнадцятий) частини першої статті 1, підпункт «в» пункту 2 частини першої статті 3, частину першу статті 45, частину першу статті 51^1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700–VII зі змінами (далі — Закон), пункт 1 частини першої статті 238 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс).

Відповідно до абзацу шістнадцятого частини першої статті 1 Закону «суб'єкти декларування — особи, зазначені у пункті 1, підпунктах „а", „в"–„г" пункту 2, пункті 4 частини першої статті 3 цього Закону, інші особи, які зобов'язані подавати декларацію відповідно до цього Закону».

Згідно з підпунктом „в" пункту 2 частини першої статті 3 Закону суб'єктами, на яких поширюється дія Закону, є особи, для цілей Закону прирівняні до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: «представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інші особи, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій, утворених відповідно до Закону України „Про державну службу", Закону України „Про службу в органах місцевого самоврядування", інших законів (крім іноземців-нерезидентів, які входять до складу таких комісій), Громадської ради доброчесності, утвореної відповідно до Закону України „Про судоустрій і статус суддів", і при цьому не є особами, зазначеними у пункті 1, підпункті „а" пункту 2 частини першої цієї статті».

Відповідно до частини першої статті 45 Закону «особи, зазначені у пункті 1, підпунктах „а", „в"–„г" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі — декларація), за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством».

Згідно з частиною першою статті 51^1 Закону «Національне агентство проводить щодо декларацій, поданих суб'єктами декларування, такі види контролю:

1) щодо своєчасності подання;

2) щодо правильності та повноти заповнення;

3) логічний та арифметичний контроль».

За пунктом 1 частини першої статті 238 Кодексу суд закриває провадження у справі, «якщо справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства».

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

У червні 2021 року Шалухіна В.В. звернулася до суду з позовом до Національного агентства з питань запобігання корупції (треті особи, які не заявляють самостійних вимог: недержавна некомерційна професійна організація «Національна асоціація адвокатів України» в особі Ради адвокатів України, Рада адвокатів Миколаївської області, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Миколаївської області) про визнання його дій протиправними.

Миколаївський окружний адміністративний суд ухвалою від 2 жовтня 2024 року, яку П'ятий апеляційний адміністративний суд постановою від 13 січня 2025 року залишив без змін, задовольнив клопотання представника Національного агентства з питань запобігання корупції Дубаневича О.З. та закрив провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу.

Верховний Суд постановою від 8 жовтня 2025 року касаційну скаргу Шалухіної В.В. залишив без задоволення, ухвалу Миколаївського окружного адміністративного суду від 2 жовтня 2024 року та постанову П'ятого апеляційного адміністративного суду від 13 січня 2025 року — без змін.

Залишаючи без змін судові рішення, Верховний Суд керувався тим, що суди попередніх інстанцій обґрунтовано встановили, що повідомлення Національного агентства

з питань запобігання корупції про факт неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не є рішенням суб'єкта владних повноважень у значенні приписів Кодексу (нормативно-правовим актом чи правовим актом індивідуальної дії), оскільки є інформативним.

3. Обґрунтовуючи твердження щодо неконституційності оспорюваних приписів Закону та Кодексу, Шалухіна В.В. зазначила, що «застосування до мене, як до адвоката — члена КДКА абзацу п'ятнадцятого частини першої статті 1, підпункту „в" пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45 Закону № 1700, визнання мене суб'єктом декларування та зобов'язання у вигляді повідомлення подати декларацію порушує принцип, установлений частиною першою статті 19 Конституції України».

Суб'єкт права на конституційну скаргу також зазначає, що «відбулося порушення частини другої статті 19 Конституції України внаслідок застосування у моїй справі частини першої статті 51^1 Закону № 1700, оскільки даний припис не містить повноважень НАЗК направляти повідомлення адвокату — члену КДКА», а застосування судами пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу «порушує мої конституційні права, гарантовані частинами першою, другою, шостою статті 55 Конституції України».

4. Перший сенат Конституційного Суду України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з постановленням неодностайно Третьою колегією суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвали від 24 червня 2026 року № 156-3(I)/2026 про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України», керується таким.

5. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих приписів), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина перша статті 55); конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої статті 77); якщо суб'єкт права на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, він має право висловити у конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку (частина третя статті 77).

5.1. З аналізу конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що остаточним судовим рішенням у справі Шалухіної В.В. є постанова Верховного Суду від 8 жовтня 2025 року.

З огляду на те, що Шалухіна В.В. уперше звернулася з конституційною скаргою до Конституційного Суду України в межах тримісячного строку із дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням у її справі, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 24 червня 2026 року № 156-3(I)/2026 поновила пропущений строк її подання.

5.2. Зі змісту конституційної скарги вбачається, що Шалухіна В.В. не навела аргументів щодо неконституційності абзацу шістнадцятого частини першої статті 1, підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45, частини першої статті 51^1 Закону, пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу, а фактично висловила незгоду із застосуванням судами оспорюваних приписів Закону та Кодексу, що не можна вважати належним обґрунтуванням тверджень щодо їх невідповідності Конституції України.

Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що вирішення питань застосування судами законів України не належить до його повноважень [Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 року № 28-у/2018; ухвали Першого сенату Конституційного Суду України від 9 вересня 2020 року № 18-уп(I)/2020, Другого сенату Конституційного Суду України від 7 вересня 2022 року № 5-уп(II)/2022].

Наведене свідчить про те, що конституційна скарга Шалухіної В.В. не відповідає вимогам пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151^1, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 50, 55, 56, 61, 62, 67, 77, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 54 Регламенту Конституційного Суду України Перший сенат Конституційного Суду України

п о с т а н о в и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалухіної Вікторії Вікторівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шістнадцятого частини першої статті 1, підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 3, частини першої статті 45, частини першої статті 51^1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700–VII зі змінами, пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу адміністративного судочинства України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ: 30 РОКІВ НА ЗАХИСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституційний контроль в Україні: від витоків до сьогодення

Олександр ПЕТРИШИН
доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України

У статті досліджено еволюцію конституційного контролю в Україні — від перших законодавчих кроків до сучасної моделі конституційної юрисдикції. Проаналізовано розвиток статусу, повноважень і практики Конституційного Суду України, зокрема становлення інституту конституційної скарги та сучасних підходів до захисту прав і свобод людини. Особливу увагу приділено утвердженню принципу верховенства Конституції України, розвитку доктрини верховенства права, принципу пропорційності та взаємодії Конституційного Суду України з Європейським судом з прав людини. Розглянуто актуальні виклики конституційного судочинства в умовах воєнного стану та європейської інтеграції України.

Ключові слова: *конституційний контроль, конституційна юрисдикція, Конституційний Суд України, конституційна скарга, верховенство Конституції України, верховенство права, права і свободи людини, принцип пропорційності, Європейський суд з прав людини.*

Рух незалежної Української держави до стандартів європейської конституційної демократії передбачав визнання ролі конституції як установчого політико-правового акта, запровадження ефективного механізму конституційного контролю та захисту конституційного ладу. У країнах, які тяжіють до англосаксонської правової системи, повноваження щодо конституційного контролю здійснюють верховні суди, проте з урахуванням досвіду демократичних країн було обрано найбільш характерний для континентальної Європи підхід — утворення конституційного суду як окремого органу, що забезпечує найбільш предметний і дієвий контроль за дотриманням конституції. Такий орган може функціонувати як окремий і незалежний у системі поділу влади, хоча інколи його можуть відносити до судової системи.

Становлення органу конституційної юрисдикції в Україні відбувалося складно та суперечливо, з огляду на що потрібно проаналізувати еволюцію уявлень про призначення і функції конституційного судочинства та формування відповідного законодавства. Так, ще чинна станом на 24 жовтня 1990 року Конституція відносила до повноважень Верховної Ради України обрання Конституційного Суду України (далі також — Суд), тлумачення Конституції України та законів України.

Наступний крок до створення органу конституційного контролю відбувся ще до появи Конституції незалежної України через ухвалення Закону України «Про Консти-

туційний Суд України» від 3 червня 1992 року[1]. Згідно з цим законом Конституційний Суд України визначався незалежним органом у системі судової влади, покликаним забезпечувати відповідність законів, інших нормативних актів органів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав та свобод особи. Основною метою його діяльності проголошувалося забезпечення конституційної законності й верховенства Конституції України. До його завдань було віднесено забезпечення відповідності Конституції України законів та інших актів органів законодавчої і виконавчої влади, а також надання висновків у випадках, передбачених Конституцією України і цим законом.

Крім повноважень конституційного контролю, Конституційний Суд України мав розглядати справи, пов'язані з порушенням компетенції органами і посадовими особами державної влади, зазначеними в Конституції України, порушенням розподілу встановленої Конституцією України та Конституцією Республіки Крим компетенції місцевих рад різного рівня, а також компетенції місцевих рад і органів державної виконавчої влади.

Було передбачено також можливість розгляду питань про конституційність діяльності та примусовий розпуск політичних партій. Компетенція Конституційного Суду України поширювалась на розгляд справ про невідповідність Конституції України та міжнародним актам, визнаним Україною, будь-якого закону або *іншого нормативного акта*, що порушує конституційні права і свободи людини. Конституційний Суд України мав розглядати спори між національно-територіальними і територіальними утвореннями України з питань, які регулюються Конституцією України та Конституцією Республіки Крим.

Зрештою, межі компетенції Конституційного Суду було встановлено в такий спосіб: компетенція Конституційного Суду України не поширюється на рішення, вироки, ухвали, постанови судових органів, а також постанови органів попереднього розслідування та прокуратури у конкретних справах.

Конституційний Суд України мав складатися з Голови, двох заступників і 12 членів Конституційного Суду України. Суддів обирала Верховна Рада України на 10 років. Тимчасове виконання обов'язків Голови Конституційного Суду України не передбачалося. Після закінчення терміну повноважень суддя Конституційного Суду України міг продовжувати виконувати свої обов'язки до обрання нового судді. Пропозиції про персональний склад суддів подавали Голова Верховної Ради України та Президент України у рівній кількості, за погодженням. Приведення суддів до присяги мало відбуватися на пленарному засіданні Верховної Ради України. Слід зазначити, що загалом такий підхід до формування органу конституційного контролю спирався на організаційну модель конституційного судочинства, яка сьогодні має місце в багатьох країнах Європи.

Повноцінне формування Конституційного Суду України відбулося лише після ухвалення Конституції України 1996 року. Відлік початку функціонування Суду ведеться від Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року, в якому було уточнено статус Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції, а основні принципи діяльності Суду доповнено посиланням на *верховенство права*.

Склад Конституційного Суду України збільшено до 18 суддів. До суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду України додано з'їзд суддів: Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституту-

[1] Закон України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 року № 2400–XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2400-12#Text.

ційного Суду України. Відтепер суддя Конституційного Суду України призначався строком на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Компетенція Конституційного Суду України з питань конституційного контролю обмежувалася перевіркою конституційності лише законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. З'явилися незвичні для органів конституційної юрисдикції європейських країн окремі повноваження щодо *офіційного тлумачення* Конституції України і законів України та перевірки відповідності проєкту закону про внесення змін до Конституції України її загальним засадам та правилам.

Додатково було обмежено компетенцію Конституційного Суду України: до його повноважень не належали питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Характерною рисою цього етапу нормативного регулювання завдань та повноважень Конституційного Суду України була відсутність інституту індивідуальної конституційної скарги. Натомість питання «стосовно прав та свобод людини і громадянина» вирішувалися в спосіб регулювання особливостей у справах щодо відповідності правових актів конституційним принципам і нормам стосовно прав і свобод людини і громадянина та у справах щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації таких прав. Також Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року врегульовував правовідносини, що виникали внаслідок дії акта, визнаного неконституційним: Конституційний Суд України міг вказати на преюдиціальність свого рішення під час розгляду судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта.

За своїми основними характеристиками така модель відповідала класичним критеріям — компетенційні спори, захист прав парламентських меншин, запропонованим ще в середині XX століття «батьком» ідеї конституційного судочинства, австрійським юристом Гансом Кельзеном. Г. Кельзен як прибічник «чистої теорії права» обґрунтовував у такий спосіб необхідність забезпечення функціонування в суспільстві «нормативного правопорядку»[1], який спирається на верховенство конституції.

Перші рішення Конституційного Суду України у 1997 році були спрямовані переважно на роз'яснення норм Конституції України, зокрема щодо несумісності депутатського мандата, права на судовий захист, набуття чинності Конституцією України, доступу до інформації, права на оскарження дій посадових осіб, а також стосувалися питань конституційності актів Верховної Ради України та Президента України. Ці рішення визначали межі повноважень органів влади, принцип верховенства Конституції України, розмежовували компетенцію різних гілок влади та започаткували практику захисту прав людини через офіційне тлумачення конституційних норм. Конституційний Суд України наголосив, що до його повноважень не віднесено розгляд питання законності актів (що належить до юрисдикції судів загальної юрисдикції), а тому Суд зосереджується лише на відповідності законів та інших нормативних актів органів державної влади Конституції України.

Ухвалений задля реалізації положень конституційної реформи Закон України «Про Конституційний Суд України» 2017 року [2] (далі — Закон) визначив Конституцій-

---

[1] Чистое учение о праве / Г. Кельзен (пер. з нім. Р.В. Стахова). Київ : Вид. «КНТ», 2021. С. 50–62.

[2] Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

ний Суд України органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Відповідно до Закону до повноважень Конституційного Суду України віднесено: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційне тлумачення Конституції України; надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених Конституцією України; надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроєкту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України; вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Конституція України встановила вимоги до судді Конституційного Суду України. Так, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності.

Закон деталізує запроваджені конкурсні засади відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України. Суддя Конституційного Суду України має відповідати критерію політичної нейтральності; суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності; суддя Конституційного Суду України не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі професійного правничого самоврядування, зі статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, з адвокатською діяльністю, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї, а також не може входити

до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку.

У Законі визначено гарантії діяльності та безпеки судді Конституційного Суду України та членів його сім'ї: повноваження судді Конституційного Суду України та гарантії його діяльності не можуть бути обмежені у разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Крім того, Закон чітко вказує на підстави припинення повноважень судді Конституційного Суду України та звільнення з посади судді Конституційного Суду України, уточнює норми щодо конфлікту інтересів та запроваджує інститут відводу (самовідводу) судді.

У складі Конституційного Суду України діють Велика палата, два сенати та шість колегій, які в межах визначених Законом повноважень щодо конституційного провадження діють як Конституційний Суд України. При Конституційному Суді України діє Науково-консультативна рада, що складається з висококваліфікованих фахівців у сфері права, для підготовки наукових висновків з питань діяльності Конституційного Суду України, що потребують наукового забезпечення.

Конституційна реформа 2016 року та ухвалення Закону 2017 року запровадили *інститут конституційної скарги*, що дало змогу оскаржувати закони, застосовані під час розгляду справи в судах загальної юрисдикції. Конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Це стало вирішальним кроком у процесі розвитку індивідуального захисту прав і наблизило українську систему конституційного контролю до європейських моделей. Наразі більшість проваджень, що їх розглядають конституційні суди європейських країн, стосуються конституційних скарг (наприклад, у діяльності Федерального Конституційного Суду Німеччини вони становлять більше 90 %). Щороку прослідковується тенденція до збільшення кількості конституційних скарг, що надходять до Конституційного Суду України.

Проаналізовані правові акти засвідчують запит українського суспільства на запровадження європейських стандартів облаштування демократії, пошук місця Конституційного Суду України в системі інститутів конституційної демократії щодо забезпечення ролі Конституції України як акта установчої волі народу, що має найвищу юридичну силу та пряму дію.

Насамперед Конституційний Суд України визначив Конституцію України *актом установчої влади*, що має найвищу юридичну силу, яка набрала чинності в день її ухвалення — 28 червня 1996 року (з моменту оголошення результатів голосування у Верховній Раді України). Натомість звужене розуміння верховенства Конституції України до ієрархії норм законодавства не враховує її установчої ролі, яка охоплює передусім інституційний аспект щодо організації та функціонування органів державної влади відповідно до конституційних засад. У цьому контексті недостатнім є формальне закріплення принципу верховенства Конституції України для забезпечення її реальної дії, натомість необхідним є фундаментальний підхід, що охоплює відповідну до вимог конституційної демократії розбудову державних інституцій, механізмів їх взаємодії на засадах пріоритету поділу влади та захисту прав людини.

Конституція України як акт установчої сили не лише закріплює засади державного ладу, а й безпосередньо організовує функціонування інституцій та взаємодію держави з громадянами, що знаходить своє відображення у практиці Конституційного Суду України. Це зумовлює осмислення ролі конституційних норм як безпосередньо діючого

права, утвердження конституційної нормотворчої домінанти, нагальну необхідність *конституціоналізації* національної правової системи, усіх її галузей та інститутів.

Конституція України як «живий» документ розвивається завдяки інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України в умовах розширення сфери публічного управління та може застосовуватися в усіх правовідносинах, зокрема у горизонтальних відносинах між приватними суб'єктами. Цілісність Конституції України передбачає, що в разі відсутності потрібного законодавчого унормування певного сегмента суспільних відносин, яке не забезпечує реалізацію конституційних норм та принципів, Конституційний Суд України може констатувати *законодавче упущення*[1].

Конституційний Суд України у своїх рішеннях спирається на вироблену європейською конституційною доктриною концепцію *позитивних обов'язків держави*. Зокрема, у Рішенні від 13 травня 2024 року № 6-р(II)/2024 Суд зазначив, що держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо виконання судового рішення задля реального захисту та поновлення захищених судом прав і свобод[2].

Особливе значення конституційне судочинство має для *молодих демократій*, де конституційний суд покликаний активно сприяти утвердженню принципу верховенства права та пріоритету прав людини, запобігати зловживанням владою та вирішувати конфлікти між державними інституціями. Водночас довіра суспільства до конституційного суду в цих умовах критично залежить від спрямованості його діяльності на дієвий захист демократичних інститутів, прав та основоположних свобод людини.

Європейський досвід конституційного судочинства демонструє, що конституційні суди мають спільні фундаментальні риси: стадійність провадження, провідна роль судді-доповідача на підготовчому етапі, колегіальність ухвалення рішень, їх мотивованість, остаточність і обов'язковість, а також пріоритетна орієнтація на захист конституційного ладу й основоположних прав і свобод. Інститут конституційної скарги є ключовим механізмом захисту індивідуальних прав, який поєднується з розвиненими механізмами фільтрації справ, розгляду та ухвалення рішень, ефективності їх виконання[3].

У практиці конституційного судочинства існують різні моделі доступу до конституційного правосуддя: *повна конституційна скарга* та *нормативна скарга*. Найбільш ефективною з точки зору захисту прав людини вважається повна конституційна скарга, яка дає змогу оскаржувати не лише нормативні акти, а й індивідуальні рішення судів та органів влади. Такий підхід забезпечує комплексний захист прав людини, дає можливість безпосередньо усувати порушення та відповідає принципу субсидіарності, оскільки спори вирішуються на національному рівні без потреби звернення до міжнародних інституцій, що є певним стандартом для діяльності конституційних судів країн Європи.

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889–VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 2024 року № 6-р(II)/2024 у справі за конституційною скаргою Лопушанського Володимира Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 9 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» (справа про обов'язковість судового рішення). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-24#Text.

[3] Петришин О., Житник О. Процедурні моделі конституційного судочинства в європейських державах: порівняльно-правовий аналіз формалізації, фільтрації справ та ролі судді-доповідача. *Право України*. 2026. № 1. С. 24–32.

Натомість нормативна конституційна скарга, яка діє в Україні, обмежується перевіркою конституційності норм законів, але не їх застосування. Це звужує можливості захисту прав, оскільки порушення прав людини можуть виникати внаслідок неправильного застосування норм. Як компромісний варіант у європейських країнах часто використовують *змішану модель конституційної скарги*, що поєднує прямий доступ (безпосереднє звернення особи до конституційного суду) і непрямий (через інші суди). У такому сенсі слушною є позиція Венеційської Комісії, прихильної до запровадження повної конституційної скарги або змішаної її моделі як найбільш ефективних механізмів захисту прав людини, тоді як українська модель потребує подальшого розвитку[1].

Водночас стандартом для конституційного судочинства європейських країн є розуміння інституційного призначення органів конституційної юрисдикції, яке пов'язується із забезпеченням верховенства конституції, щодо *перевірки відповідності конституції норм* законів та інших правових актів. Таке повноваження органу конституційного контролю вважається іманентним для конституційного суду. Саме функція контролю за відповідністю норм правових актів конституції так чи інакше вважається основоположною за своєю значущістю для органів конституційної юрисдикції демократичних держав.

Контроль за актами законодавчого характеру не означає, що конституційний суд безпосередньо втручається в законодавчий процес: його вплив виявляється через повноваження визнавати неконституційними юридичні норми, тобто має переважно «негативний» характер (Г. Кельзен). Конституційний контроль як ключовий механізм забезпечення верховенства конституції фактично набуває характеру правотворчої діяльності через скасування норм, визнаних неконституційними, і не є тотожним застосуванню права у кримінальних та цивільних справах.

Ефективність конституційного судочинства значною мірою залежить від того, наскільки повно розкривається зміст законодавчих актів, передусім норм та принципів конституції. Тому здійснення конституційним судом своїх повноважень стає можливим лише за допомогою тлумачення змісту правових норм. Ухвалені в такий спосіб рішення безпосередньо чи опосередковано впливають на правотворчість та правозастосування, водночас вони не повинні змінювати юридичні норми, а лише уточнюють їх зміст, реалізуючи превентивну та стабілізуючу функції у правовій системі.

Зрештою, особливості конституційного судочинства зумовлюють потребу в уточненні змісту деяких засадничих термінів. У європейських правових доктринах терміни «*justice*» та «*judge*» відображають не лише формальний статус судді, а й рівень суду та специфіку здійснюваного правосуддя [2]. Для позначення членів конституційних судів та вищих судових інстанцій використовують термін «*justice*», тоді як представників судів нижчого рівня традиційно іменують «*judge*».

Значущим постає питання про формування усталеної інтерпретаційної практики щодо змісту засадничого для конституційної юриспруденції та всієї правової доктрини *принципу верховенства права*. Йдеться передусім про застосування у практиці Конституційного Суду України таких складників верховенства права, як законність, необмеженість права законом, судовий контроль над втручанням у права людини, правова

---

[1] Compilation of Venice Commission opinions, reports and studies on constitutional justice (CDL-PI(2022)050 adopted on December 7, 2022, by the Venice Commission. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2022)050-e.

[2] Jason Boatright. The History, Meaning, and Use of the Words Justice and Judge. 49 St. Mary's L.J. 727 (2018). URL: https://commons.stmarytx.edu/thestmaryslawjournal/vol49/iss4/1.

визначеність, законодавче регулювання на засадах справедливості, рівності та недоторканності, гідності, запобігання свавільному втручанню та зловживанню дискреційними повноваженнями, стабільність юридичного становища індивіда, легітимні очікування, доступ до суду.

Конституційний Суд України наголошує, що обмеження реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють лише Конституція і закони України, вони мають відповідати *легітимній меті*, бути *домірними*; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить *оптимальне* досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності (ядра) цього права[1].

У своїх попередніх рішеннях, зокрема від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі про смертну кару[2], Конституційний Суд України виходив із жорстко формалізованого підходу, відповідно до якого будь-які обмеження прав і свобод можливі лише у випадках, прямо передбачених Конституцією України, а встановлення таких обмежень законами чи іншими нормативними актами визнавалося неконституційним. Надалі Конституційний Суд України поступово відходить від суто формалізованого розуміння, застосовуючи більш гнучку модель оцінювання обмежень прав.

Ключового значення набуває *принцип пропорційності*, який передбачає, що втручання у права і свободи є допустимим за умови його правомірності, необхідності в демократичному суспільстві та адекватності поставленій меті. У подальших рішеннях, зокрема від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016, Конституційний Суд України прямо зазначає, що обмеження прав повинні бути не лише юридично визначеними, а й виправданими, пропорційними та такими, що не порушують сутнісний зміст права[3].

Подібна еволюція простежується і в інтерпретації *принципу рівності*. У Рішенні від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000 у справі про віковий ценз[4] Конституційний Суд України виходив із концепції формальної рівності, наголошуючи, що встановлення однакових кваліфікаційних вимог для всіх осіб не порушує конституційного принципу рівності. Однак у подальшій практиці, передусім у Рішенні Конституційного Суду України від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004, формується більш складний підхід, який передбачає оцінювання не лише формальної однаковості, а й обґрунтованості, об'єк-

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190[1] Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text.

[3] Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text.

[4] Рішення Конституційного Суду України від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (справа про віковий ценз). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-00#Text.

тивності та справедливості встановлених відмінностей[1]. Конституційний Суд України визнає, що відмінності у правовому статусі можуть бути допустимими лише за наявності істотної мети та за умови відповідності принципу пропорційності, інакше вони набувають характеру дискримінації.

Викладене свідчить про перехід практики Конституційного Суду України від формально-нормативного до *матеріально-ціннісного підходу* — розуміння рівності та меж втручання держави у сферу прав людини, більш прийнятного для конституційної юриспруденції в умовах складних сучасних викликів.

Важливою є також еволюція підходу Конституційного Суду України до визначення самого поняття «обмеження прав». У Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 Конституційний Суд України фактично ототожнює будь-яке звуження змісту або обсягу прав із їх обмеженням[2]. Водночас у Рішенні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 Суд запроваджує більш диференційований підхід, відповідно до якого потрібно відрізняти обмеження прав від допустимого законодавчого уточнення їх змісту та процедур реалізації[3]. Така позиція дає змогу розглядати законодавче регулювання як нейтральну конкретизацію, що не порушує сутності прав, однак водночас створює певне напруження щодо визначення критеріїв розмежування цих явищ.

Такий підхід відображено і в рішеннях Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 та від 23 січня 2020 року № 1-р/2020, в яких наголошено на необхідності забезпечення справедливого *балансу між інтересами особи та суспільства*[4]. Водночас формується методологічно жорстка доктрина меж законодавчого втручання, особливо у справах, пов'язаних із бюджетними обмеженнями та соціальними гарантіями. У Рішенні від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020 Конституційний Суд України прямо вказує, що закон про Державний бюджет України не може змінювати або звужувати права, встановлені спеціальними законами[5].

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text.

[3] Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text.

[4] Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text; Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v001p710-20#Text.

[5] Рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою за-

У цьому самому рішенні, а також у Рішенні від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021[1], Конституційний Суд України послідовно розвиває концепт правомірної мети, пропорційності та необхідності як обов'язкових складників будь-якого обмеження прав, наголошуючи на тому, що *свобода людини є презумпцією*, а її обмеження — винятком, що підлягає суворому обґрунтуванню.

Водночас демонструється більш обережний підхід, особливо у справах, що стосуються організації державної влади та загальнонаціональних реформ. Наприклад, у Рішенні від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021 Конституційний Суд України враховує ризик системної дестабілізації правовідносин і застосовує концепцію «*збереження легітимності правопорядку*» як самостійний аргумент обмеження ретроспективної дії рішення[2].

Конституційний Суд України приділяє особливу увагу принципу рівності, недискримінації та гарантіям ефективного судового захисту. Частіше зміни законодавства кваліфікуються саме як обмеження прав, що потребують суворої перевірки на відповідність принципу пропорційності. Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020 було визнано неконституційним обмеження права на апеляційне оскарження, оскільки воно не забезпечувало ефективного судового захисту[3].

Звичайно, не можуть бути пересічними для юриспруденції питання мови. Зрозумілість та доступність судових рішень безпосередньо кореспондує з юридичною визначеністю, яка є важливим складником верховенства права, оскільки саме через когнітивно доступну форму викладення забезпечується реальна можливість адресата норми усвідомити межі допустимої поведінки, обсяг гарантованих прав і характер можливого державного втручання. Водночас правознавство не обмежується питаннями філології, оскільки для ефективного регулювання суспільних відносин необхідним є врахування достатньо широкого соціального і культурного контекстів. Відтак аналіз юридичних термінів, використаних у текстах правових актів, є лише початковим етапом процесу тлумачення права.

Сучасний розвиток конституційного судочинства демонструє тенденцію до посилення ролі індивідуального доступу до правосуддя. У цьому аспекті національний рівень дедалі тісніше взаємодіє з наднаціональними механізмами захисту прав людини,

---

побігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік"». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text.

[1] Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15[1], 26 Закону України «Про кінематографію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021 у справі за конституційною скаргою Бівалькевича Богдана В'ячеславовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 8 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Національну поліцію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-21#Text.

[3] Рішення Конституційного Суду України від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text.

що безпосередньо пов'язано з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), який забезпечує дотримання прав людини на наднаціональному рівні. Особливого значення набуває взаємодія національних органів конституційної юрисдикції з конвенційною системою захисту прав людини, що виявляється, зокрема, у врахуванні ЄСПЛ правових позицій національних конституційних судів.

Страсбурзький суд, розглядаючи справи щодо України, враховує національний конституційний контекст, правові позиції Конституційного Суду України та загальні тенденції розвитку національної правової доктрини. У результаті формується двосторонній *судовий діалог*, у межах якого ЄСПЛ, керуючись доктриною спільної відповідальності, субсидіарності та простору обдумування (*margin of appreciation*), покладає первинний обов'язок із забезпечення конвенційних прав і свобод на держави-учасниці. Такий підхід ґрунтується на визнанні того, що національні органи влади мають безпосередню демократичну легітимність і завдяки постійному зв'язку з суспільством перебувають у кращому становищі для оцінювання соціальних, політичних, економічних і культурних умов та визначення засобів реалізації державної політики[1].

Судовий діалог між Конституційним Судом України та ЄСПЛ ґрунтується на взаємодії двох правових інституцій, об'єднаних спільною методологією та цінностями — верховенства права, поваги до людської гідності, гарантування основоположних прав, покликаний сприяти формуванню багаторівневої системи захисту прав людини. У цьому контексті актуальним є питання конституційної ідентичності у площині європейської інтеграції, пошук балансу між національними цінностями і європейськими стандартами, що визначає стратегічні орієнтири і для правової системи загалом, і для діяльності Конституційного Суду України.

Прикметною є практика, у якій ЄСПЛ прямо посилається на правові позиції Конституційного Суду України у процесі оцінювання дотримання конвенційних стандартів. Зокрема, ЄСПЛ погодився з висновками Конституційного Суду України щодо порушення принципу незмінюваності суддів, констатувавши, що заявники не мали можливості продовжувати виконання функцій суддів нового Верховного Суду[2]. 23 липня 2026 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справах «*Колесник і Смельницький проти України*» та «*Дерев'янко і Тарасова проти України*», у яких уперше оцінював на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) законодавчий механізм застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. У цих рішеннях ЄСПЛ спирається на Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024, у якому Суд чітко зазначив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не визначено як безальтернативний винятковий запобіжний захід[3].

У справі «*Колесник і Смельницький проти України*» ЄСПЛ підтвердив, що навіть у надзвичайних умовах тривале тримання під вартою повинно ґрунтуватися на індивідуальній оцінці конкретних ризиків, однак особливі обставини повномасштабної війни та здійснення правосуддя у прифронтових регіонах можуть бути враховані під час оцінки розумності такого обмеження свободи. Водночас у справі «*Дерев'янко і Тарасова проти України*» ЄСПЛ встановив порушення Конвенції, підкресливши, що навіть в умо-

---

[1] Рішення ЄСПЛ у справі *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine* від 22 травня 2018 року (заяви № 846/16 та 1075/1), § 111. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191244.

[2] Рішення ЄСПЛ у справі *Golovchuk v. Ukraine* від 25 березня 2025 року (заяви № 16111/19 та 4737/21), § 36. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-242440.

[3] Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024 у справі за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича, Бая Анатолія Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24#Text.

вах воєнного стану сама лише тяжкість обвинувачення у злочинах проти національної безпеки не виправдовує тримання під вартою, а українські суди зобов'язані наводити індивідуалізовані, належні та достатні підстави для такого запобіжного заходу.

Варто зазначити, що Конституційний Суд України під час здійснення конституційного контролю та офіційного тлумачення Конституції України дедалі активніше використовує практику ЄСПЛ передусім як джерело інтерпретації змісту прав і свобод людини. Українська *доктрина* «*дружнього ставлення*» до міжнародного права передбачає, що Конституційний Суд України враховує приписи чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема ЄСПЛ, та використовує їх як орієнтир у тлумаченні Конституції України.

У Рішенні Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016, у якому було закладено відповідний принцип, Конституційний Суд України підкреслив, що положення Конституції України співвідносні з положеннями Конвенції: «Оскільки стаття 29 Конституції України кореспондується зі статтею 5 Конвенції, то відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування вказаної статті Конвенції Європейським судом з прав людини має враховуватися при розгляді цієї справи» (друге речення абзацу третього підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини)[1]. Отже, предметом тлумачення Конституційного Суду України визначено саме Конституцію України, а його основною метою є забезпечення узгодженості правової системи на засадах конституціоналізму та ефективний захист конституційних прав громадян.

В умовах воєнного стану діяльність Конституційного Суду України спирається на дієвість Конституції України як незмінної основи правопорядку, реалізуючи концепцію «*оборонної демократії*», спрямованої на підтримку державної стійкості й захисту. Показовим є Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, яке формує принцип «посиленого соціального захисту» як конституційний стандарт для держави[2]. Конституційний Суд України фактично встановлює пріоритет соціальних прав військовослужбовців над фіскальними або адміністративними інтересами держави, якщо такі інтереси не доведені як більш вагомі.

Воєнний стан об'єктивно зумовлює розширення дискреції державної влади, водночас створює ризик надмірного обмеження прав, що вимагає від Конституційного Суду України посилення стандартів конституційного контролю. Зміна безпекового середовища та інтенсифікація процесів гармонізації з європейським правовим простором зумовлюють необхідність осмислення ролі Конституційного Суду України як інституції, що покликана забезпечувати одночасно стабільність конституційного ладу та адаптивність правової системи до надзвичайних і трансформаційних умов розвитку держави.

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16^3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text.

Oleksandr PETRYShYN. Constitutional control in Ukraine: from origins to the present. *The article examines the evolution of constitutional control in Ukraine, from the first legislative steps to the contemporary model of constitutional jurisdiction. It analyses the development of the status, powers and practice of the Constitutional Court of Ukraine, including the establishment of the institution of the constitutional complaint and contemporary approaches to the protection of human rights and freedoms. Particular attention is paid to the affirmation of the supremacy of the Constitution of Ukraine, the development of the rule of law doctrine, the principle of proportionality, and the interaction between the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights. The article also considers the current challenges of constitutional adjudication under martial law and in the context of Ukraine's European integration.*

Keywords: *constitutional control, constitutional jurisdiction, Constitutional Court of Ukraine, constitutional complaint, supremacy of the Constitution of Ukraine, rule of law, human rights and freedoms, principle of proportionality, European Court of Human Rights.*

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, СЕМІНАРИ

Огляд Урочистої академії «Український конституціоналізм у XXI столітті: конституційний розвиток, випробування війною, виклики євроінтеграції»

Урочиста академія на тему «Український конституціоналізм у XXI столітті: конституційний розвиток, випробування війною, виклики євроінтеграції» з нагоди 30-ї річниці ухвалення Конституції України відбулася 26 червня 2026 року в місті Києві. Захід організовано Конституційним Судом України спільно з Радою Європи, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, Національною академією правових наук України та Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва.

У заході взяли участь виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України **Олександр Петришин**, судді Конституційного Суду України **Юрій Барабаш**, **Олександр Водянніков**, **Віктор Городовенко**, **Оксана Грищук**, **Віктор Кичун**, **Василь Лемак**, **Алла Олійник**, **Сергій Різник**, **Ольга Совгиря**, **Галина Юровська**, Голова Верховної Ради України **Руслан Стефанчук**, Федеральний міністр юстиції та захисту прав споживачів Німеччини **Штефані Губіґ**, Директорка Центру ОБСЄ із запобігання конфліктам і заступниця керівника Секретаріату ОБСЄ **Кейт Фірон**, суддя Європейського суду з прав людини від України **Микола Гнатовський**, депутат Європейського парламенту, запрошений професор юридичного факультету Університету Вітаутаса Великого, міжнародний юридичний радник, член Венеційської Комісії (2018–2026), Голова Конституційного Суду Литовської Республіки (2014–2021) **Дейнюс Жалімас**, Секретар Великої Палати Верховного Суду **Сергій Погрібний**, декан юридичного факультету Державного університету Іллі, міжнародний юридичний радник, член Венеційської Комісії (2007–2015), Голова Конституційного Суду Грузії (2006–2016) **Георгій Папуашвілі**, міжнародний юридичний радник, член Венеційської Комісії (2017–2022), Голова Конституційного Суду Республіки Молдова (2011–2017) **Александру Тенасе**, а також працівники Секретаріату Конституційного Суду України, представники міжнародних організацій, дипломатичних місій, державних установ іноземних країн, очільники конституційних і верховних судів європейських держав, українські й зарубіжні науковці.

Урочиста академія проводилася у змішаному форматі та складалася з трьох тематичних сесій, після яких відбулися церемонія нагородження переможців конкурсу на кращу наукову статтю та урочистий прийом.

Захід розпочався з хвилини мовчання на вшанування пам'яті захисників і захисниць України, які віддали життя за свободу та незалежність держави.

Відкрив Урочисту академію з нагоди 30-ї річниці Конституції України та модерував її вітальну сесію на тему **«*Роль і значення Конституції України для державотворення та розвитку держави*»** виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України **Олександр Петришин**.

Привітавши учасників конференції, Олександр Петришин наголосив, що Конституція України є фундаментом державності, демократії, верховенства права та гаран-

тією прав і свобод людини. Основний Закон визначає Україну як вільну, незалежну, демократичну і правову державу, а також закріплює її цивілізаційний вибір і прагнення до європейської спільноти.

Спікер підкреслив особливу роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства Конституції України, захисті її принципів і цінностей. Серед найактуальніших завдань Конституційного Суду України він назвав захист основ конституційного ладу і прав людини в умовах збройної агресії Російської Федерації, а також сприяння європейській інтеграції України.

Із вітальним словом до учасників заходу звернувся Голова Верховної Ради України **Руслан Стефанчук**, який акцентував на визначальній ролі Основного Закону як фундаменту української державності, політичного договору поколінь та морального дороговказу суспільства. Промовець зазначив, що повномасштабна війна стала випробуванням не лише для державних інституцій, а й для конституційного ладу, оскільки Росія веде війну проти конституційних цінностей України: демократії, свободи та права Українського народу самостійно визначати своє майбутнє.

Спікер наголосив, що захист Конституції України сьогодні здійснюють не лише органи державної влади та конституційної юрисдикції, а й українські захисники і захисниці на фронті, і зауважив, що в умовах війни особливого значення набуває забезпечення балансу між ефективністю державного управління та збереженням демократичних принципів і конституційних гарантій.

Окрему увагу Руслан Стефанчук приділив ролі Конституційного Суду України як органу, покликаного забезпечувати верховенство Конституції України та діяти незалежно від політичних процесів. Він наголосив, що авторитет Конституційного Суду України ґрунтується на суспільній довірі, а його незалежність і професійність є необхідними умовами розвитку демократичної держави. Спікер звернув увагу на законодавчі зміни щодо вдосконалення процедури добору суддів Конституційного Суду України відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії та висловив очікування щодо завершення конкурсних процедур із заповнення вакантних посад.

Доповідач зазначив, що повоєнне відновлення, подальша європейська інтеграція та розвиток конституційного права мають ґрунтуватися на принципах верховенства права, демократії, поділу влади, незалежності суду, місцевого самоврядування та європейського конституціоналізму. Руслан Стефанчук зауважив, що Конституція України є не лише юридичним документом, а втіленням цінностей Українського народу, та висловив переконання, що вона успішно витримає сучасні виклики.

Генеральний секретар Ради Європи **Ален Берсе** у відеозверненні привітав учасників конференції з Днем Конституції України та наголосив, що навіть за умови триваючої війни конституційні питання є невідкладними, оскільки закріплені в Конституції України принципи є джерелом демократичної сили Української держави та права Українського народу самостійно визначати своє майбутнє.

Спікер акцентував, що тривалий мир в Україні не можливий без правосуддя. У цьому контексті він звернув увагу на діяльність Ради Європи щодо забезпечення відповідальності за злочини проти України, зокрема в межах процесу створення Спеціального трибуналу.

Федеральний міністр юстиції та захисту прав споживачів Німеччини **Штефані Губіґ** відзначила 30-річчя Конституції України як важливу віху в розвитку демократичної, правової держави, заснованої на принципах верховенства права, прав людини, народного суверенітету та поділу влади. Вона висловила солідарність з Українським народом, який відстоює свою державу, демократію та конституційні цінності в умовах збройної агресії.

Спікерка зазначила, що після завершення війни перед Україною постануть завдання повоєнної відбудови, зміцнення зв'язків із міжнародною спільнотою та збереження власної ідентичності. Вона запевнила у готовності Німеччини й надалі підтримувати Україну, зокрема у питаннях відновлення, функціонування Реєстру збитків для України та реалізації реформ, необхідних для європейської інтеграції.

Штефані Губіґ акцентувала на ролі верховенства права та Конституційного Суду України у процесі наближення держави до членства в Європейському Союзі. Вона наголосила, що зміцнення інституцій конституційної юрисдикції є важливою складовою євроінтеграційного процесу, і відзначила тривалу українсько-німецьку співпрацю у сфері правосуддя та підтримку розвитку конституційного судочинства. Доповідачка високо оцінила безперервну діяльність Конституційного Суду України в умовах повномасштабної війни, підкресливши, що його робота є свідченням відданості принципам верховенства права навіть у найскладніших обставинах.

На завершення Штефані Губіґ висловила переконання, що стійкість Українського народу, державних інституцій та судової влади забезпечить перемогу демократичних цінностей, досягнення справедливого миру та гідне місце України в європейській спільноті, заснованій на верховенстві права й повазі до основоположних прав і свобод людини.

Голова Європейського суду з прав людини **Маттіас Гійомар** у своєму відеозверненні зазначив, що 30-річчя Конституції України є нагодою не лише вшанувати Основний Закон держави, а й осмислити глибоку історичну спадщину українського конституціоналізму, яка сягає Конституції Пилипа Орлика 1710 року. Спікер наголосив на символічному значенні образів булави і пера, які уособлюють необхідність поєднання сильної державної влади із верховенством права. Ефективна держава має бути спроможною забезпечувати захист людини, незалежності та безпеки країни, здійснюючи свої повноваження в межах права.

Маттіас Гійомар звернув увагу на те, що повага до прав людини міцно закорінена в Конституції України, а каталог прав і свобод, закріплений у ній, відображає положення Європейської конвенції з прав людини, що свідчить про їхню спільну ціннісну та правову основу.

Директорка Центру ОБСЄ із запобігання конфліктам та заступниця керівника Секретаріату ОБСЄ **Кейт Фірон** підкреслила особливе значення 30-ї річниці ухвалення Конституції України та роль Конституційного Суду України в забезпеченні безперервності конституційного ладу, зміцненні суспільної довіри, дотриманні принципів демократії та верховенства права. Вона зауважила, що в умовах війни Конституційний Суд України виконує важливу місію із захисту конституційних цінностей, а ефективне функціонування правових інституцій є необхідним складником стійкості демократичної держави.

Доповідачка зазначила, що підтримка України з боку ОБСЄ охоплює не лише безпековий напрям, а й розвиток верховенства права, правосуддя та інституційної спроможності. Вона наголосила, що ОБСЄ продовжує співпрацю з Конституційним Судом України, сприяючи зміцненню його інституційного потенціалу, розвитку професійного діалогу, удосконаленню етичних стандартів, внутрішніх процедур і юридичної аргументації з урахуванням міжнародних принципів.

Кейт Фірон підсумувала результати проєкту ОБСЄ з підтримки конституційного правосуддя в Україні (з 2022 року), відзначивши підготовлення експертних висновків, використаних під час розгляду справ за конституційними скаргами, а також проведення заходів із залученням суддів, правників, представників громадянського суспільства

та студентів задля підвищення обізнаності щодо конституційних прав і розвитку правової культури.

Насамкінець доповідачка запевнила у подальшій підтримці ОБСЄ інституцій, що забезпечують захист прав людини, верховенство права та демократичне врядування, і висловила готовність до продовження співпраці з Конституційним Судом України.

З нагоди 30-ї річниці ухвалення Конституції України було надіслано низку відеопривітань від очільників органів конституційної юрисдикції європейських країн.

Голова Конституційного Суду Королівства Бельгія **П'єр Ніуль** високо оцінив діяльність Конституційного Суду України у винятково складних обставинах, відзначив мужність Українського народу та підкреслив, що кризові часи завжди стають особливим випробуванням для верховенства права. Він зазначив, що саме в умовах насильства, страху та невизначеності конституційні гарантії набувають особливої ваги. Незалежність конституційних судів уособлює сталість держави та правового порядку, які мають зберігатися незалежно від політичних чи воєнних обставин.

Голова Конституційного Суду Королівства Бельгія **Жозефін Мурман** наголосила, що боротьба України має значення не лише для Українського народу, оскільки війна проти України є водночас викликом для засад міжнародного правопорядку — поваги до суверенітету держав, територіальної цілісності, мирного врегулювання спорів і захисту прав людини. Вона зазначила, що попри відмінності правових традицій конституційні суди поділяють спільне переконання: жодна демократія не може існувати в довгостроковій перспективі без незалежних інституцій і довіри до права.

Голова Конституційного Суду Чеської Республіки **Йозеф Бакса** у своєму відеозверненні зазначив, що захист Конституції України, утвердження принципів демократичної і правової держави та збереження конституційної наступності у час, коли Україна відстоює свою державність в умовах збройної агресії Російської Федерації, вимагають виняткового професіоналізму, особистої мужності та сили характеру. Конституційні суди покликані реагувати на нові виклики, захищати цінності, закріплені в конституціях, та охороняти права людини від надмірного втручання державної влади. Також він зауважив, що Чеську Республіку й Україну єднає досвід тоталітарного минулого та відновлення демократичних інституцій. Верховенство права, на його переконання, не можливе без незалежних судів, суддівської мужності та довіри громадян до справедливого здійснення правосуддя.

Голова Верховного Суду Естонської Республіки **Віллу Кьове** відзначив мужність українського суспільства та стійкість державних інституцій, які продовжують функціонувати під час війни. Він наголосив, що у періоди тяжких випробувань особливого значення набуває роль судів, насамперед конституційних судів, покликаних нагадувати суспільству про цінності демократії, верховенства права, прав і свобод людини, адже саме в найскладніші часи ці цінності потребують особливого захисту та послідовного утвердження. Віллу Кьове підсумував, що виконання місії конституційного суду вимагає від суддів мужності, рішучості та незалежності, а захист конституційних цінностей є не лише завданням окремої інституції, а й спільною відповідальністю європейської правової спільноти.

Голова Федерального Конституційного Суду Німеччини **Штефан Гарбарт** зазначив, що російська агресія проти України стала безпрецедентним викликом для європейського правового простору та фундаментальних засад міжнародного правопорядку. Він зауважив, що ця війна спрямована не лише проти України, а й проти способу життя мирних демократичних держав, який ґрунтується на верховенстві права та повазі до прав людини. Штефан Гарбарт наголосив, що Федеративну Республіку Німеччина та

Україну об'єднує спільна відданість демократії, верховенству права і правам людини, закріплена в конституціях обох держав, та зауважив, що інституційне партнерство між конституційними судами України та Німеччини лише поглиблюється.

Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки **Ірена Куцина** зазначила, що для України Конституція є не абстрактним правовим документом, а живою основою державності, яка сьогодні проходить випробування війною, агресією та щоденним тиском на державу, її інституції і життя людей. Україна твердо відстоює свій вибір на користь свободи, демократії та європейського майбутнього. Ірена Куцина зосередила увагу на питанні, як конституція може допомогти нації залишатися вільною, демократичною та сильною за найскладніших обставин. Для України, за її словами, це не теоретичне питання, а жива реальність, що стосується стійкості демократичних інституцій, захисту основоположних прав людини, збереження цінностей та самого існування держави. Відповідь на це питання визначатиме не лише майбутнє України, а й майбутнє конституційної демократії в Європі.

Із вітальним словом до учасників Урочистої академії у відеоформаті звернувся також Голова Конституційного Суду Литовської Республіки **Томас Давуліс**. Він привітав українських колег із Днем Конституції України та висловив незмінну солідарність і підтримку Конституційному Суду України та Українському народові. Томас Давуліс наголосив, що впродовж трьох десятиліть Конституція України є потужним символом української державності, демократії та захисту основоположних прав і свобод. Основний Закон України втілює принципи людської гідності, справедливості та верховенства права, забезпечуючи міцну основу для української нації як у мирний час, так і в період тяжких випробувань.

Голова Конституційного Суду Словацької Республіки **Іван Фіачан** зазначив, що тридцять років у житті конституції — це важлива віха, яка засвідчує її становлення як невід'ємної частини правового та політичного життя держави. Водночас справжнє значення конституції, за його словами, розкривається не в її тексті, а передусім у щоденній роботі державних інституцій, судових рішеннях, відповідальності органів державної влади та довірі громадян у контексті того, що держава діє на основі верховенства права і служить людям. Спікер наголосив, що конституція є не лише символом мирних часів, а й опорою держави та суспільства в період найтяжчих випробувань. Захист держави та захист конституційних цінностей не є окремими завданнями, а становлять єдине зусилля, спрямоване на збереження вільної, демократичної та справедливої України.

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України **Олександр Петришин** подякував міжнародним партнерам і представникам конституційних та верховних судів інших держав за привітання з Днем Конституції України та участь у заході і наголосив, що Конституційний Суд України підтримує активну професійну співпрацю з іноземними судами, обмінюється досвідом у сфері конституційного правосуддя та використовує результати цієї взаємодії у своїй діяльності, зокрема в контексті європейської інтеграції України.

Першу сесію на тему **«*Трансформація конституційного ладу та сучасна конституційна доктрина*»** модерував суддя Конституційного Суду України **Віктор Городовенко**. У межах сесії обговорювали історичний розвиток українського конституціоналізму, сучасні напрями удосконалення конституційного ладу та європейський вектор розвитку України.

Віктор Городовенко підкреслив особливу важливість обговорення конституційних цінностей і національної ідентичності України в умовах війни, наголосивши, що саме ці цінності сьогодні захищають українські військовослужбовці.

Обговорення розпочав суддя Конституційного Суду України **Юрій Барабаш**, який присвятив свою доповідь взаємозв'язку континуїтету української державності і конституційної ідентичності. Спікер зазначив, що ані Декларація про державний суверенітет України, ані Акт проголошення незалежності України, ані преамбула Конституції України не закріпили концепцію відродження державності, хоча цей термін мав місце на етапі розроблення Акта проголошення незалежності України. Натомість, ураховуючи історичний і політичний чинники періоду здобуття незалежності, акцент було зроблено на багатовіковій історії української державності та правонаступництві. У такий спосіб, фактично, у правовому державницькому сенсі було визнано континуїтет із радянським минулим.

Обрана Україною після проголошення незалежності модель правового континуїтету істотно відрізнялася від підходу держав Балтії. Офіційне визнання ними на рівні актів проголошення незалежності й конституційних документів радянського періоду окупацією стало одним із чинників формування їхньої конституційної ідентичності. Відтак у справі «Савіцький та інші проти Латвії» (*Savickis and Others v. Latvia*, заява № 49270/11) щодо обмеження пенсійних прав так званих «не громадян» Європейський суд з прав людини, застосувавши принцип пропорційності, вказав, що захист конституційної ідентичності превалює, зокрема, і над правом власності.

Обґрунтовуючи зв'язок континуїтету української державності з конституційною ідентичністю, доповідач згадав конституційні зміни 2019 року, відповідно до яких у Конституції України було закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства у Європейському Союзі та НАТО. Він зазначив, що ці зміни істотно вплинули на розвиток української конституційної доктрини, перетворивши преамбулу Конституції України з переважно декларативної, церемоніальної, історичної частини на елемент засад конституційного ладу.

Суддя акцентував на Рішенні Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026 [у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (щодо права на відпустки)], яким принцип європейської інтеграції визнано складовою частиною засад конституційного ладу, а положення преамбули щодо європейської ідентичності та незворотності європейського й євроатлантичного курсу — такими, які потрібно брати за основу під час формування конституційної юриспруденції заради більш широкого захисту прав людини. Доповідач зауважив, що змінилася офіційна доктрина, змінилася конституційна юриспруденція, і тепер Конституційний Суд України вказав на те, що змінилася конституційна ідентичність.

Юрій Барабаш наголосив, що внаслідок конституційних змін 2019 року та ухвалення Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026 змінились акценти в питанні континуїтету. На його думку, конституційні зміни 2019 року в Україні залишаються недооціненими, хоча країна-агресор їх чітко «оцінила».

Доповідач зауважив, що Конституція України як живий інструмент розвивається, зокрема, під впливом конституційних змін та конституційної юриспруденції. Він наголосив саме на відродженні державності, оскільки європейська традиція України жодним чином не пов'язана з періодом радянської окупації, а послідовно плекалася ще за часів Української Народної Республіки. Юрій Барабаш висловив впевненість, що саме Конституційний Суд України може змінити акценти в цьому питанні, що, як показав досвід країн Балтії, може вплинути, зокрема, на питання захисту прав людини.

Обговорення конституційної ідентичності, державного континуїтету та європейського конституціоналізму продовжив депутат Європейського парламенту, міжнародний юридичний радник, член Венеційської Комісії (2018–2026), Голова Конституційного Суду Литовської Республіки (2014–2021) **Дейнюс Жалімас**. Доповідач привітав учасників Урочистої академії з 30-річчям Конституції України та зауважив, що Основний Закон відображає українську національну ідентичність, європейський цивілізаційний вибір держави, а також несумісність українського конституційного ладу з тоталітарними ідеологіями й корупцією. Доповідач висловив вдячність Українському народу за захист не лише власної державності, а й фундаментальних європейських цінностей.

У своєму виступі Дейнюс Жалімас розкрив питання співвідношення понять конституційної ідентичності та державного континуїтету. На думку спікера, континуїтет є складником конституційної ідентичності будь-якої держави, тоді як сама конституційна ідентичність поєднує універсальні цінності сучасного конституціоналізму з національними особливостями розвитку держави. Він зазначив, що до універсальних елементів європейського конституціоналізму належать верховенство права, плюралістична демократія та права людини, які мають однаковий зміст незалежно від країни. Натомість національна конституційна ідентичність проявляється насамперед у власних історичних традиціях, особливостях організації державної влади та розвитку державотворення.

Порівнюючи український та литовський досвід осмислення радянського минулого, Дейнюс Жалімас підтримав висловлену раніше тезу про необхідність переосмислення українського державного континуїтету та зазначив, що сучасний український і литовський конституціоналізм не можна розглядати як продовження радянської конституційної традиції. На його переконання, радянські конституції не відповідали сутності конституціоналізму, оскільки не передбачали обмеження державної влади, не забезпечували народного суверенітету та реального захисту прав людини.

Доповідач звернув увагу на особливості міжнародно-правового становища Литви, окупацію якої не визнала більшість західних країн, що полегшило формування доктрини державної неперервності. Водночас Дейнюс Жалімас наголосив, що Україна також має достатні історичні й правові підстави для формування власної концепції конституційної ідентичності, вільної від радянської спадщини. Як приклад він навів практику Конституційного Суду Республіки Молдова, який ухвалив декілька рішень щодо конституційної ідентичності, ґрунтуючись на незалежності Молдови від совєцького союзу.

Дейнюс Жалімас підтримав позицію Юрія Барабаша про витоки українських конституційних традицій від УНР та наголосив, що ухвалені у 2019 році конституційні зміни щодо закріплення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО були відображенням волевиявлення Українського народу під час Помаранчевої революції та Революції Гідності.

Доповідач позитивно оцінив розвиток сучасної практики Конституційного Суду України, який, ухвалюючи рішення, перейшов від формального підтвердження конституційності відповідних змін до дослідження принципу євроінтеграції не тільки як принципу безпекової чи міжнародної політики, а й трансформації всієї правової системи України, застосування відповідних стандартів до тлумачення Конституції України.

Суддя Європейського суду з прав людини від України **Микола Гнатовський** привітав учасників конференції з 30-річчям Конституції України і наголосив, що тридцятирічний період її дії свідчить про зрілість Основного Закону та створює підґрунтя для подальшого розвитку українського конституціоналізму. Доповідач відзначив актуальність започаткованої під час заходу дискусії щодо конституційної ідентичності

та розвитку конституційної доктрини і присвятив виступ трьом взаємопов'язаним питанням: конституційній ідентичності, розвитку Конституції України як «живого» документа та функціонуванню конституційного ладу в умовах війни.

Доповідач наголосив, що українська конституційна ідентичність є європейською. Микола Гнатовський підтримав позицію, за якою Конституція України та Європейська конвенція з прав людини мають спільні ціннісні засади. Конституція України цілком є документом у європейській традиції, а конституційні зміни 2019 року лише підтвердили це.

У контексті теми розвитку конституційної ідентичності Микола Гнатовський зазначив про практику окремих конституційних судів європейських держав, які використовували національну конституційну ідентичність як інструмент для визначення меж взаємодії національного та європейського правопорядків. Покликаючись на вже згадане під час конференції рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савіцький та інші проти Латвії» (*Savickis and Others v. Latvia*, заява № 49270/11) як на вдалий приклад адекватного використання доктрини конституційної ідентичності, доповідач зауважив, що вона не дозволяє дивитися занадто узагальнено і стандартно на речі, які потребують індивідуального підходу.

Водночас Микола Гнатовський наголосив, що для України ця доктрина не має ставати інструментом протиставлення європейській інтеграції. Навпаки, саме європейська ідентичність нашої держави стала однією з причин російської агресії проти України, а тому сьогодні вона потребує послідовного захисту.

Іншу частину виступу доповідач присвятив розвитку Конституції України як «живого» документа. Він зазначив, що значення Конституції України визначається не лише її текстом, а насамперед практикою її застосування Конституційним Судом України, судами системи судоустрою України та іншими державними інституціями. На переконання доповідача, розвиток конституційних положень має відбуватися під контролем Конституційного Суду України та ґрунтуватися на сучасних підходах до тлумачення права. У цьому контексті Микола Гнатовський підкреслив важливість використання під час застосування Конституції України тих самих принципів і методів правового тлумачення, які застосовують Європейський суд з прав людини та провідні конституційні суди демократичних держав. Він висловив думку, що потенціал чинної Конституції України далеко не вичерпаний, тому вона не потребує заміни новим Основним Законом України.

Микола Гнатовський порушив питання функціонування Конституції України в умовах воєнного стану. Він зазначив, що хоча міжнародне право та Європейська конвенція з прав людини передбачають можливість відступу держав від окремих зобов'язань під час війни, такі обставини не повинні послаблювати конституційні засади держави. На думку правника, саме під час воєнних викликів Конституція України має демонструвати свою стійкість і здатність забезпечувати функціонування демократичної держави, а також наголосив, що війна йде саме проти конституційної української (європейської) ідентичності.

Суддя Конституційного Суду України **Ольга Совгиря** присвятила доповідь особливостям функціонування Конституційного Суду України в умовах воєнного стану, зосередивши увагу на організаційній адаптації діяльності Конституційного Суду України, розвитку його конституційної практики та ролі конституційного правосуддя в забезпеченні стійкості держави в умовах збройної агресії.

Доповідачка наголосила, що після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, всі органи державної влади були змушені адап-

тувати свою діяльність до безпрецедентних для цивілізованого світу умов. У цьому контексті Конституційний Суд України не лише забезпечив безперервність здійснення конституційного правосуддя, а й виробив нові організаційні підходи до реалізації своїх повноважень.

Ольга Совгиря зазначила, що від початку повномасштабної війни Конституційний Суд України ухвалив 54 рішення, що свідчить про безперервність його діяльності навіть за умов воєнного стану. Зважаючи на відсутність передбачених законодавством будь-яких онлайн-форм роботи, Конституційний Суд України переорієнтував свою діяльність переважно на письмову форму конституційного провадження. Водночас проведення усних слухань у справах, які мають значний суспільний резонанс, зберігається, адже усна форма провадження є важливим інструментом забезпечення легітимності судових рішень.

Окрему увагу доповідачка приділила питанням доступності конституційного правосуддя. Вона відзначила запровадження у 2023 році формуляра конституційної скарги, який спростив звернення громадян до Конституційного Суду України. За її словами, сьогодні приблизно чверть усіх конституційних скарг подають саме із використанням цього інструменту, що позитивно впливає і на реалізацію права на конституційну скаргу, і на їх опрацювання в Конституційному Суді України.

Важливим аспектом діяльності Конституційного Суду України, за словами Ольги Совгирі, залишається забезпечення високої якості конституційної юриспруденції незалежно від умов воєнного часу. У цьому аспекті доповідачка наголосила на ролі Науково-консультативної ради Конституційного Суду України та міжнародних експертів, чиї висновки сприяють виробленню виважених і належно аргументованих правових позицій та рішень.

Аналізуючи розвиток конституційної практики, доповідачка звернулася до низки знакових рішень Конституційного Суду України. Серед них вона виокремила Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 [у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»], у якому Конституційний Суд України сформулював концепцію «демократії, здатної захистити себе». Ольга Совгиря зауважила, що ця юридична позиція отримала подальший розвиток уже після запровадження воєнного стану та стала одним із методологічних орієнтирів для оцінки допустимості обмежень прав людини в умовах захисту демократії.

Також було відзначено Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021 [у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15^1, 26 Закону України «Про кінематографію»], у якому Конституційний Суд України визнав конституційними положення законодавства, спрямовані на захист національної безпеки в умовах триваючої російської агресії, підтвердивши можливість наділення органів виконавчої влади відповідними дискреційними повноваженнями.

Особливу увагу Ольга Совгиря приділила рішенням, ухваленим після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, вона охарактеризувала Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 [у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16^3 Закону України «Про соціальний і правовий

захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців)] як засадниче для подальшої практики Конституційного Суду України у сфері обороноздатності та національної безпеки. Суддя наголосила, що саме після цього рішення під час розгляду справ Конституційний Суд України насамперед оцінює потенційний вплив відповідних правових позицій на національну безпеку і обороноздатність держави.

Доповідачка також звернула увагу на Рішення від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022 [у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668–VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України)], у якому Конституційний Суд України сформулював юридичну позицію про конституційний обов'язок держави забезпечити спеціальний юридичний статус військовослужбовців, інших осіб, які беруть участь у захисті України, та членів їхніх сімей. Цю юридичну позицію Конституційний Суд України активно застосовує під час розгляду нових справ відповідної категорії.

Ольга Совгиря проаналізувала Рішення Конституційного Суду України від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022 [у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій)], та зазначила, що в ньому Суд врахував не лише потенційні, а й реальні наслідки та загрози, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, керівні центри яких розташовані за межами України. Доповідачка охарактеризувала це рішення як одне із засадничих для Української держави.

На завершення Ольга Совгиря розглянула питання відтермінування втрати чинності актами, визнаними неконституційними під час воєнного стану. Вона звернула увагу, що Конституційний Суд України на практиці вже виробив кілька моделей такого відтермінування: на визначений строк, до припинення воєнного стану або до конкретної календарної дати.

Підсумовуючи, доповідачка висловила переконання у перемозі України у цій екзистенційній війні та утвердженні тих демократичних цінностей, за які воюють захисники, на захист яких працюють усі органи державної влади. Ольга Совгиря наголосила, що під час воєнного стану Конституційний Суд України напрацював вагомий досвід, зберігши і захистивши конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні.

Суддя Конституційного Суду України **Василь Лемак** присвятив свій виступ темі стабільності Конституції України, перспективам конституційного розвитку держави в контексті європейської інтеграції.

Тридцятирічний ювілей Конституції України, на думку доповідача, є нагодою для критичного осмислення ефективності Основного Закону. Спікер наголосив на тому, що Конституцію України слід розглядати не лише як нормативний текст, а як дієвий інструмент конституціоналізму, ефективність якого визначається здатністю забезпечувати функціонування демократичної держави та захист її основоположних цінностей.

Василь Лемак акцентував на історичному значенні ухвалення Конституції України 28 червня 1996 року. Саме це засвідчило вибір Україною європейського шляху розвит-

ку, оскільки після ухвалення Конституції України було скасовано указ про проведення всеукраїнського референдуму щодо альтернативного проєкту Конституції України, який передбачав білоруський чи російський сценарій. У цьому контексті доповідач відзначив роль тогочасних політичних еліт, які забезпечили ухвалення Конституції України у парламентський спосіб.

Василь Лемак зазначив, що життєздатність, стабільність Основного Закону України залежить від збереження його «ядра», тобто тих конституційних положень, які мають підвищений рівень захисту. Він звернув увагу на особливий механізм внесення змін до Конституції України, передбачений її статтями 157 і 158, та наголосив: важливим є не лише існування відповідних процедур, а й їх реальне функціонування.

Доповідач висвітлив роль Конституційного Суду України у контролі за внесенням змін до Основного Закону України. Він згадав вересень 2019 року, коли Конституційний Суд України надав висновки щодо семи законопроєктів про внесення змін до Конституції України та у трьох випадках дійшов висновку про їх невідповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України (висновки Конституційного Суду України від 20 листопада 2019 року № 6-в/2019, від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019, від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019). Також суддя відзначив Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 [у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності)], ухвалене під час воєнного стану, яким підтверджено право Конституційного Суду України здійснювати і попередній, і подальший контроль за процедурою внесення змін до Конституції України, тобто контроль за самим конституцієдавцем.

Василь Лемак порушив питання безперервності дії Конституції України. Він наголосив, що безперервність конституційного ладу передбачає не лише чинність Основного Закону України, а й безперервне функціонування створених ним органів державної влади. У цьому контексті доповідач звернув увагу на потребу своєчасного формування повного складу Конституційного Суду України. Він зазначив, що хоча Суд нині продовжує здійснювати повноваження, його діяльність відбувається в умовах організаційних обмежень.

Порівнюючи діяльність Конституційного Суду України з практикою Федерального Конституційного Суду Німеччини, Василь Лемак звернув увагу на особливості компетенції обох судів, зокрема щодо інституту конституційної скарги та обсягу повноважень із перевіряння конституційності законів. На підставі статистичних даних він проілюстрував кількість рішень про неконституційність законодавчих положень, зазначивши, що за умови зіставлення повноважень інтенсивність діяльності Конституційного Суду України є порівнянною.

На завершення доповідач окреслив основні напрями можливого конституційного розвитку України у зв'язку з майбутнім вступом до Європейського Союзу. Серед них він назвав удосконалення моделі державного правління, перегляд окремих конституційних положень, які, на його думку, не відповідають європейським конституційним стандартам (імперативний характер депутатського мандату, місцеві державні адміністрації), а також необхідність нормативного відображення в Конституції України особливостей здійснення публічної влади в умовах членства держави в Європейському Союзі. Особливу увагу Василь Лемак звернув на потребу осмислення (у контексті внесення конституційних змін) проблеми співвідношення народного суверенітету

та здійснення окремих державних повноважень через спільні інституції Європейського Союзу. Доповідач наголосив, що така інтеграція не означає втрати державного суверенітету.

Завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, заступниця Голови Науково-консультативної ради Конституційного Суду України **Олена Бориславська** присвятила свій виступ питанням конституційної ідентичності України, її зв'язку з континуїтетом державності та значенню європейського вектора розвитку в еволюції українського конституціоналізму. Доповідачка наголосила, що російська агресія спрямована не лише проти державності України, а й проти її ідентичності — тих засадничих характеристик, які визначають Український народ як окрему політичну та культурну спільноту.

Олена Бориславська наголосила на проблемі континуїтету, запропонувавши розмежовувати континуїтет держави як правопорядку та континуїтет української ідентичності. На її переконання, саме таке розмежування може стати підґрунтям для подальшого осмислення української конституційної традиції. Доповідачка відзначила давність української ідентичності та конституційних традицій, а також підкреслила, що за своїм змістом українська конституційна ідентичність є європейською.

У виступі було акцентовано на розвитку категорії конституційної ідентичності в практиці Конституційного Суду України. Олена Бориславська зазначила, що вперше її було сформульовано в Рішенні Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». На відміну від багатьох європейських держав, де питання конституційної ідентичності постає переважно в контексті європейської інтеграції, для України воно має екзистенційний характер, оскільки пов'язане із запереченням агресором права Українського народу на власну історію, мову та самобутність.

Окрему увагу Олена Бориславська приділила співвідношенню конституційної ідентичності та ідентичності самої Конституції України. Доповідачка звернулася до дискусій щодо природи Конституції України 1996 року та зазначила, що остаточне підтвердження її як акту установчої влади відбулося через самоусвідомлення Українського народу під час Помаранчевої революції та Революції Гідності.

На думку доповідачки, конституційні зміни 2019 року закріпили європейську ідентичність Українського народу, яка від початку була закладена в Конституції України, а подальша практика Конституційного Суду України надала нового значення положенням її преамбули. Завдяки конституційній юриспруденції преамбула набуває самостійного нормативного значення, а через її положення до конституційного правопорядку інтегруються європейські правові підходи.

Наостанок Олена Бориславська представила результати дослідження, проведеного в межах проєкту Ради Європи, щодо застосування Конституційним Судом України практики Європейського суду з прав людини. За її словами, аналіз рішень Конституційного Суду України за останні чотири роки засвідчив, що більш ніж у 85 % із них використано позиції та доктрини Європейського суду з прав людини. На переконання доповідачки, це свідчить про практичне втілення європейської конституційної ідентичності України.

Модераторкою другої сесії на тему **«*Конституціоналізм в умовах війни, післявоєнного відновлення та європейської інтеграції*»** виступила суддя Конституційно-

го Суду України **Оксана Грищук**. Відкриваючи завершальну сесію Урочистої академії, спікерка наголосила на актуальності обраної тематики, яка охоплює питання функціонування конституціоналізму в умовах воєнного стану, повоєнної відбудови держави та європейської інтеграції України. Суддя привітала учасників заходу з Днем Конституції України й висловила переконання, що це свято є важливим для кожного громадянина України та має особливе значення для суддів Конституційного Суду України.

Оксана Грищук зазначила, що під час попередніх сесій Урочистої академії значну увагу було приділено преамбулі Конституції України та рішенням Конституційного Суду України, у яких закріплено положення щодо європейської інтеграції. На її переконання, Конституцію України слід розглядати не лише як писаний нормативний акт, а й як систему цінностей і принципів. У цьому контексті було підкреслено роль Конституційного Суду України в розкритті змісту конституційних цінностей, тлумаченні конституційних принципів та розвиткові конституційної юриспруденції. Суддя акцентувала, що цінності й принципи, які становлять основу ідентичності Українського народу, є європейськими за своїм змістом.

Суддя Конституційного Суду України **Олександр Водянніков** дослідив питання розвитку конституціоналізму в умовах війни, повоєнного відновлення та європейської інтеграції України. На початку доповіді він звернув увагу на тематику третьої панелі, зазначивши, що вона відображає темпоральну природу Конституції України, яка одночасно спирається на історичний досвід і спрямована в майбутнє. У цьому контексті доповідач наголосив, що одним із ключових завдань Конституційного Суду України є забезпечення безперервності конституційного розвитку в межах, визначених установчою владою народу.

Олександр Водянніков акцентував, що Україна формує унікальний досвід функціонування конституціоналізму в умовах повномасштабної війни. Він наголосив на безпрецедентності сучасної ситуації для європейських демократичних держав після Другої світової війни. Саме тому, на думку судді, особливого значення набуває осмислення конституційних аспектів війни, післявоєнного відновлення та європейської інтеграції.

Доповідач звернув увагу на розвиток воєнного законодавства та перспективи його конституційного контролю. Він висловив переконання, що найбільш значущі рішення Конституційного Суду України в цій сфері — ще попереду, оскільки між ухваленням законодавства та його конституційним перевірянням є часовий проміжок. Олександр Водянніков виокремив три етапи розвитку воєнного законодавства: початковий період 2022 року — етап інтуїтивного законодавчого реагування на безпрецедентні виклики; період 2023–2024 років, пов'язаний із переглядом і коригуванням запроваджених правових механізмів; сучасний етап удосконалення законодавства на основі набутого практичного досвіду.

Доповідач наголосив, що саме зараз до Конституційного Суду України починають надходити справи, пов'язані з фундаментальними питаннями функціонування демократії та конституціоналізму в екстремальних умовах. На його думку, сформована Конституційним Судом України практика може мати значення не лише для України, а й для осмислення функціонування демократичних інститутів під час війни.

Спікер акцентував на ролі Конституційного Суду України у збереженні конституційного ладу. Суддя наголосив, що одним із основних завдань Конституційного Суду України є недопущення перетворення надзвичайних законодавчих заходів, зумовлених воєнним станом, на постійний елемент правопорядку. Водночас доповідач наголосив на необхідності забезпечення балансу між потребами оборони держави, збереженням політичної нації та гарантуванням подальшого демократичного розвитку України.

Завершуючи виступ, Олександр Водянніков звернувся до питання європейської інтеграції України та ролі конституційної юстиції в цьому процесі. Він акцентував, що хоча діяльність конституційних судів не посідає центрального місця у процедурі адаптації законодавства держав-кандидатів до права Європейського Союзу, їх належне функціонування є необхідною передумовою виконання першого Копенгагенського критерію.

Суддя Конституційного Суду України **Сергій Різник** розпочав свій виступ із відзначення високого представницького рівня учасників конференції, наголосивши на сформованості та згуртованості української правничої спільноти. За його словами, взаємодія між різними правничими школами та професійними середовищами свідчить про розвиток національної правничої традиції.

Основну увагу доповідач зосередив на принципах діяльності Конституційного Суду України. Він зазначив, що в дискусіях про конституціоналізм переважно йдеться про загальні конституційні цінності та принципи, тоді як інституційні засади функціонування самого Конституційного Суду України залишаються поза належною увагою. У цьому контексті він звернувся до приписів статті 147 Конституції України, згідно з якими Конституційний Суд України здійснює свою діяльність на принципах верховенства права, незалежності, гласності, колегіальності, обґрунтованості та обов'язковості рішень. Доповідач наголосив, що в умовах воєнного стану ці принципи набувають особливого значення та потребують практичного втілення.

Сергій Різник зосередився на принципі колегіальності. Він зауважив, що за нинішніх умов функціонування Конституційного Суду України, коли його склад є неповним, забезпечення кворуму для ухвалення рішень потребує значно вищого рівня взаєморозуміння між суддями. Ухвалення рішень вимагає пошуку компромісів, а також готовності відмовлятися від окремих ідей, позицій, якщо вони не критичні для рішення, задля спільного результату. На думку судді, така практика зрештою сприяє розвитку якісного внутрішнього діалогу.

Ще одним аспектом виступу судді став принцип обґрунтованості рішень. Доповідач зазначив, що необхідність досягнення консенсусу між суддями впливає на процес формування мотивувальної частини рішень. У цьому контексті він звернув увагу на значення збіжних окремих думок: вони дають змогу розвивати правові аргументи, які можуть бути використані в наступних рішеннях Конституційного Суду України.

Окрему увагу Сергій Різник приділив принципу гласності, зазначивши, що його слід розуміти не лише як відкритість діяльності Конституційного Суду України, а й як постійний діалог із різними професійними середовищами. Він наголосив на важливості взаємодії Конституційного Суду України з науковою спільнотою, правниками, органами державної влади та молоддю, підкресливши значення такої комунікації для функціонування конституційної юстиції.

Підсумовуючи виступ, доповідач наголосив, що в умовах війни принципи діяльності Конституційного Суду України набувають особливої ваги, і завершив промову словами вдячності українським захисникам.

Розгляд питань другої сесії продовжив Секретар Великої Палати Верховного Суду **Сергій Погрібний**. У виступі він акцентував на значенні Конституції України для діяльності судової влади в умовах повномасштабної війни та окреслив взаємодію судів системи судоустрою й Конституційного Суду України в забезпеченні конституційного правопорядку.

Насамперед доповідач зазначив, що перші три статті Конституції України набули особливого змісту в умовах війни. Він наголосив, що збройна агресія Російської Феде-

рації стала викликом не лише для територіальної цілісності та суверенітету України, а й для функціонування судової системи та захисту прав і свобод людини. Спікер зауважив, що українські суди від початку повномасштабного вторгнення продовжують здійснювати правосуддя з дотриманням конституційних засад судочинства.

Сергій Погрібний підкреслив роль Верховного Суду в забезпеченні сталості та єдності судової практики. Він наголосив, що Конституція України є основоположним нормативним актом для здійснення правосуддя; суди загальної юрисдикції постійно застосовують її положення у своїй діяльності; повага до Конституції України поширюється і на сферу конституційної юрисдикції та діяльність Конституційного Суду України.

Доповідач зосередив увагу на практиці Верховного Суду щодо розмежування компетенції між судами системи судоустрою України та Конституційним Судом України і зазначив, що Велика Палата Верховного Суду послідовно виходить із того, що суди загальної юрисдикції не наділені повноваженнями суду конституційної юрисдикції. Було підкреслено право судів із 2017 року оцінювати закон на предмет його відповідності Конституції України.

Для ілюстрації практичного застосування відповідних приписів процесуального законодавства Сергій Погрібний навів практику Великої Палати Верховного Суду. Зокрема, висвітлено постанову у зразковій адміністративній справі щодо щорічної разової грошової допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни, в якій сформульовано висновок щодо застосування частини четвертої статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України, яка не дозволяє застосовувати норму закону, що суперечить Конституції України, натомість передбачає застосування припису Конституції України як норми прямої дії.

Також було проаналізовано постанову в іншій зразковій справі — про нарахування та виплату державним службовцям надбавки за вислугу років, у якій наголошено на презумпції конституційності законів до моменту її спростування рішенням Конституційного Суду України. Сергій Погрібний наголосив, що чинна модель судової системи передбачає три судові інстанції, і ні Конституційний Суд України, ні Європейський суд з прав людини не є «четвертою інстанцією».

Доповідач зауважив про повноваження Верховного Суду звертатися до Конституційного Суду України з конституційними поданнями щодо конституційності законів та інших правових актів і зазначив, що з 2017 року Пленум Верховного Суду підтримав 27 конституційних подань, що свідчить про його високу активність як суб'єкта права на конституційне подання.

Характеризуючи діяльність Верховного Суду в умовах воєнного стану, Сергій Погрібний відзначив тенденцію до збільшення кількості справ у практиці Великої Палати Верховного Суду щодо захисту засад конституційного ладу, відповідальності за збройну агресію проти України, злочинів проти людяності, а також захисту прав військовослужбовців, військових пенсіонерів та майнових прав постраждалих від агресії цивільних осіб. Як приклади наведено постанови щодо компенсації за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану, визначення юрисдикції у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю із загиблим військовослужбовцем, застосування статті 437 Кримінального кодексу України, правового режиму земель прикордонної смуги та встановлення факту перебування особи на утриманні загиблого військовослужбовця.

Сергій Погрібний констатував, що суди системи судоустрою та Конституційний Суд України є складовими частинами єдиної системи судової влади, однак виконують принципово різні завдання. Він наголосив на важливості чіткого розмежування

компетенції між цими судами та надзвичайно обережного ставлення судів системи судоустрою України до сфери конституційної юрисдикції. Доповідач визначив забезпечення високої якості, мотивованості й переконливості судових рішень одним із ключових завдань Верховного Суду задля утвердження принципу правовладдя у практиці національних судів.

Декан юридичного факультету Державного університету Іллі, міжнародний юридичний радник, член Венеційської Комісії (2007–2015), Голова Конституційного Суду Грузії (2006–2016) **Георгій Папуашвілі** зосередив увагу на викликах, які постають перед демократичною державою в умовах війни.

Доповідач зазначив, що протидія агресії вимагає від держави сили, рішучості та здатності ефективно захищати незалежність і територіальну цілісність. Водночас він наголосив, що за умов воєнного стану держава зобов'язана діяти в межах конституційного порядку, зберігати демократичну природу публічної влади, повагу до прав людини та верховенства права.

У цьому контексті Георгій Папуашвілі підкреслив, що справжня стійкість демократичної держави полягає не лише в здатності оборонятися, а й у збереженні конституційних цінностей, заради яких ведеться боротьба.

Резюмуючи, спікер акцентував, що Україна має бути достатньо сильною для перемоги над агресором і водночас достатньо конституційною задля збереження демократичної держави.

Міжнародний юридичний радник, член Венеційської Комісії (2017–2022), Голова Конституційного Суду Республіки Молдова (2011–2017) **Александру Тенасе** розглянув питання співвідношення конституційної ідентичності України та процесу її європейської інтеграції в конституційному, інституційному і ціннісному аспектах.

Доповідач зазначив, що Конституція України є не лише правовим документом, а й політичною пам'яттю нації, яка відображає її основні цінності та визначає рамки формування майбутнього суспільства. У цьому контексті наголошено, що одним із ключових викликів сучасного конституціоналізму є поєднання участі держави в наднаціональному правопорядку зі збереженням її конституційної ідентичності.

Александру Тенасе підкреслив, що зазначена проблематика не є унікальною. На основі досвіду Республіки Молдова та інших європейських держав спікер продемонстрував, як під час інтеграції до Європейського Союзу країни шукали баланс між європейською інтеграцією, власною конституційною ідентичністю та конституційними традиціями.

На думку доповідача, основний виклик для України полягає не у виборі між європейською інтеграцією та національною ідентичністю, а у поєднанні цих складових. Процес європейської інтеграції потребує масштабних правових та інституційних реформ. Його сутність полягає у знаходженні балансу між інтеграцією та конституційною автономією держави.

Розвиваючи цю тезу, Александру Тенасе наголосив: європейський досвід доводить можливість збереження державами-членами власної конституційної ідентичності за одночасної участі в європейському інтеграційному процесі. Відтак завдання України полягає не в запозиченні готових конституційних моделей, а в інтеграції європейських стандартів крізь призму конституційних традицій та конституційної ідентичності.

У виступі було зауважено, що між конституційними цінностями Українського народу та фундаментальними цінностями Європейського Союзу немає суперечностей, а основним завданням є їх трансформація у дієві інституційні механізми та повсякденну практику.

Александру Тенасе також згадав конституційні зміни 2019 року, які закріпили європейську ідентичність України та її незворотний євроатлантичний курс. Спікер наголосив, що відповідні положення були інтегровані й до конституційних повноважень Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. На думку доповідача, це свідчить про перетворення європейської інтеграції із напряму зовнішньої політики на конституційну ціль держави.

Доповідач сфокусувався на дефініції конституційної ідентичності, зазначивши, що сучасна конституційна наука розглядає її як сукупність ключових цінностей нації, від яких вона не готова відмовитися. На його думку, процеси, які відбуваються в Україні з 2014 року, а особливо після 2022 року, не послабили, а зміцнили українську конституційну ідентичність, об'єднавши суспільство навколо основоположних цінностей державності. У цьому контексті Александру Тенасе охарактеризував європейську інтеграцію як можливість для зміцнення та захисту конституційної ідентичності України.

Спікер наголосив, що демократія, верховенство права, людська гідність, свобода та права людини є не лише європейськими цінностями, а й невід'ємними складниками української конституційної ідентичності, а подальший євроінтеграційний процес має відбуватися через посилення цих конституційних цінностей.

Розглядаючи питання місця України в європейському конституційному просторі, Александру Тенасе зазначив, що Європейський Союз ґрунтується на принципі «єдності в розмаїтті» та повазі до національної ідентичності держав-членів. З огляду на це він зауважив, що Україна має зберігати власну державну та конституційну самобутність, водночас забезпечуючи практичне функціонування верховенства права, незалежності судової влади, захист основоположних прав людини та обмеження публічної влади Конституцією України.

На думку доповідача, майбутнє України не потребує відмови від її конституційної ідентичності, а навпаки — передбачає її інтеграцію до ширшого європейського конституційного простору. Успішність євроінтеграції пов'язана зі збереженням конституційної ідентичності держав-членів та утвердженням спільних цінностей Європейського Союзу. Резюмуючи, Александру Тенасе вкотре наголосив, що європейське майбутнє України полягає не у виборі між конституційною ідентичністю та інтеграцією, а в їх поєднанні.

Після завершення дискусійної частини Урочистої академії відбулася церемонія нагородження переможців конкурсу на кращу наукову статтю, проведеного Конституційним Судом України спільно з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини з нагоди 30-річчя Конституції України. У заході взяли участь керівник Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини **Іван Вервейко** та представниця видавництва «Гельветика» **Катерина Головко**. До складу журі конкурсу увійшли судді Конституційного Суду України та члени Науково-консультативної ради Конституційного Суду України.

Огляд підготував Правовий департамент
Секретаріату Конституційного Суду України

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ Конституційного Суду України

ЛИПЕНЬ

14 липня	зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України *Олександра Петришина*, суддів Конституційного Суду України *Олександра Водяннікова*, *Віктора Городовенка*, *Оксани Грищук*, *Віктора Кичуна* та керівника Секретаріату Конституційного Суду України *Віктора Бесчастного* з Надзвичайним і Повноважним Послом Чеської Республіки в Україні *Любошем Веселим* та Спеціальним представником Головування ОБСЄ — Координатором проєктів ОБСЄ в Україні послом *Петером Марешем*
16 липня	зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України *Олександра Петришина*, суддів Конституційного Суду України *Олександра Водяннікова, Віктора Кичуна*, *Олега Первомайського* та керівника Секретаріату Конституційного Суду України *Віктора Бесчастного* з Парламентським державним секретарем Федерального міністерства юстиції та захисту прав споживачів Федеративної Республіки Німеччина *Франком Швабе*, Постійною заступницею Посла Федеративної Республіки Німеччина в Україні *Катрін Бухгольц*, керівницею офісу Державного секретаря *Катаріною Ліммер*, референткою відділу міжнародного правового співробітництва Федерального міністерства юстиції та захисту прав споживачів Федеративної Республіки Німеччина *Марлітт Брандес*, керівником відділу протоколу Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні *Ніколасом Гайденом*, радником з політичних питань Посольства Федеральної Республіки Німеччина в Україні *Штефаном Раффайнером*, співробітником Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (IRZ) *Геннадієм Рижковим*
16–17 липня	участь працівників Секретаріату Конституційного Суду України — виконувачки обов'язків керівника Правового департаменту *Ольги Погребняк* та заступниці керівника Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва — завідувачки відділу комунікацій Конституційного Суду України та правового моніторингу *Світлани Перцевої* у другому раунді тематичних воркшопів за блоком «Правосуддя» Дорожньої карти з питань верховенства права, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 „Основи процесу вступу до ЄС“», організованих Міністерством юстиції України за підтримки проєкту Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні (Право-Justice III)»

21 липня	участь судді Конституційного Суду України *Олександра Водяннікова* у зустрічі високого рівня партнерів Програми підтримки ОБСЄ для України
23 липня	тематична онлайн-лекція судді Конституційного Суду України *Галини Юровської* на тему «Як працює демократія в Бразилії: успішний приклад електронного голосування» за участю суддів Конституційного Суду України *Віктора Городовенка*, *Олега Первомайського* та професора Державного університету Північної Парани (UENP), керівника Дослідницької лабораторії конституційних і політичних теорій (CPOL-Lab) *Жайро Нейя Ліма* (Бразилія) за сприяння проєкту Ради Європи «Подальша підтримка реформ конституційної юстиції в Україні», який впроваджується у межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова»
24 липня	участь виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України *Олександра Петришина* та заступниці керівника Правового департаменту — керівниці управління порівняльно-правового аналізу Секретаріату Конституційного Суду України *Оксани Житник* у науково-практичній конференції «Митні правовідносини в Україні: виклики праворозуміння, правотворчості та судової практики», що відбулася на базі Університету митної справи та фінансів
21–28 липня	участь судді Конституційного Суду України *Юрія Барабаша* в офіційних заходах Університету Едж-Хілл (м. Ормскірк, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії)
	СЕРПЕНЬ
2–9 серпня	участь виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України *Олександра Петришина* та суддів Конституційного Суду України *Олександра Водяннікова*, *Оксани Грищук*, *Віктора Кичуна*, *Василя Лемака*, *Сергія Різника*, наукового консультанта судді Конституційного Суду України *Олексія Ганжі* в XIV Літній школі конституційного права «Конституційна демократія, соціальний захист та захист прав військовослужбовців» за сприяння проєкту ОБСЄ «Посилення конституційного правосуддя: зміцнення потенціалу Конституційного Суду України для просування гендерної рівності, прав людини та верховенства права» (с. Поляна, Закарпатська обл.)

Заступник керівника Департаменту організаційної роботи —
керівник Редакційно-видавничого управління
Секретаріату Конституційного Суду України
Світлана Сидоренко
тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар
Яна Скринник
тел.: 0 (44) 238-11-54
e-mail: court@ccu.gov.ua

Підписано до друку 10.09.2026.
Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. – 13,22. Обл.-вид. арк. – 15,16.
Замовлення № 659. Наклад 100.

Віддруковано: ТОВ «505»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
тел.: +38 (063) 101-22-33, e-mail: polygraphyinzt@gmail.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 5609 від 21.09.2017 р.